

ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ВАСИЛЬЄВА О.А.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Навчальний посібник

Ізмаїл – 2014

Васильєва О.А. Вступ до спеціальності: навчальний посібник/ О.А.Васильєва.
– Ізмаїл. – 2014. - 80 с.

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 25 квітня 2014 р.)

Рецензенти:

Терещук Раїса Кирилівна – зав.кафедри загальної та практичної психології ІДГУ, кандидат психологічних наук, доцент

Котляр Людмила Іванівна – кандидат психологічних наук, доцент, декан факультету транспортних технологій й економіки, лінгвістики і права Ізмаїльського Інституту водного транспорту

У навчальному посібнику розкрито історію становлення шкільної психологічної служби та сфери її застосування в наш час. Охарактеризовано зміст усіх видів психологічної профілактики, психологічної діагностики, психологічної консультації, психологічної корекції, психологічної терапії. Особливу увагу приділено діяльності практичного психолога у сфері освіти.

У додатках наведено нормативно-правові документи, які регламентують діяльність практичних психологів у сфері освіти. Посібник знайомить читача з особистісними професійними якостями практичного психолога, необхідними для успіху його діяльності. Посібник адресований студентам, які навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» за спеціальністю «Практична психологія», а також викладачам та практичним психологам.

З М І С Т

Передмова

Змістовий модуль 1. Соціальні та правові умови розвитку практичної психології.

Тема 1. Структура та основні проблеми прикладної психології

Тема 2. Міжнародні та регіональні документи про права людини

Змістовий модуль 2. Професія практичного психолога та її особливості у сфері шкільної освіти

Тема 3. Характеристика професії практичного психолога.

Тема 4. Особистість практичного психолога

Тема 5. Психологічна служба системи освіти

ЗМЗ. Види діяльності практичного психолога

Тема 6. Психологічна профілактика та психологічна просвіта

Тема 7. Психологічне консультування

Тема 8. Психологічна діагностика як напрям діяльності практичного психолога

Тема 9. Психологічна корекція: її види та форми проведення та психотерапевтична допомога особистості

ДОДАТКИ

Додаток 1. Загальна декларація прав людини

Додаток 2. Конвенція про права дитини.

Додаток 3. Положення про психологічну службу системи освіти

Додаток 4. Етичний кодекс практичного психолога.

Додаток 5. Етичні стандарти психологів

Додаток 6. Етичні принципи й правила роботи психолога

Термінологічний словник

Основна література

ПЕРЕДМОВА

Навчальний курс «Вступ до спеціальності», який викладається для майбутніх практичних психологів (як правило на першому курсі), відіграє важливу роль у професійному становленні. Проте методичне забезпечення викладання цього предмету є недостатнім, що у поєднанні із явищем бурхливого накопичення знань сучасною психологічною наукою обумовлює актуальність підготовки нових навчальних посібників з цієї проблематики.

Метою вивчення дисципліни «Вступ до спеціальності» для студентів спеціальності «Практична психологія» є формування систематизованих знань про теоретико-методологічні засади практичної психології, про законодавчо-правові та нормативні основи діяльності практичного психолога у різних сферах соціальної практики.

Завданнями вивчення студентами цієї навчальної дисципліни є оволодіння узагальненою характеристикою професії практичного психолога, знаннями про освітньо-кваліфікаційні вимоги до спеціалістів у галузі практичної психології, основними вимогами до особистості практикуючого психолога.

В результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- поняття «прикладна психологія», «практична психологія», «наукова психологія», «Національна система соціально-психологічної служби України»; розуміння специфіки основних видів, напрямків та форм діяльності практичного психолога;
- основні положення міжнародних та міжрегіональних документів про права людини та дитини; законодавчих актів про соціально-психологічну службу України;
- розуміння специфіки діяльності практичного психолога в різних сферах соціальної практики (система освіти, Збройні сили, правоохоронні органи, мистецтво, наука, культура, медицина, бізнес і економіка тощо), її завдань, функцій та цілей;
- знання етичних принципів діяльності практичного психолога, освітньо-кваліфікаційних характеристик, прав і обов'язків психолога; форм професійної взаємодії практикуючих психологів.

вміти:

- на основі документів, які регламентують діяльність психологічної служби конкретної сфери соціальної практики, визначати мету, завдання, функції діяльності практичного психолога в певній сфері соціальної практики;
- усвідомлювати вимоги до особистості практикуючого психолога та знання шляхів вдосконалення професійних якостей та здібностей практичного психолога

Вивчення дисципліни «Вступ до спеціальності: Практична психологія» спирається на отримані знання з загальної психології («Предмет психології», «Пізнавальні процеси», «Емоційно-вольові процеси», «Характер» та ін.), знання основних прав людини, які закріплені Конституцією України.

У Додатках вміщені нормативно-правові документи, які не лише сприятимуть збагаченню уявлень студентів щодо змісту та особливостей професійної діяльності практичного психолога, а й формуватимуть у них почуття суспільної значущості обраної ними професії. Завершується зміст посібника списком використаної та рекомендованої літератури.

Короткий термінологічний словник, вміщений у навчальному посібнику, допоможе студентам у засвоєнні понятійного апарату психологічної науки.

Така побудова посібника робить його зручним для організації викладання навчального курсу «Вступ до спеціальності», так і для самостійного опрацювання студентами необхідного матеріалу і самоперевірки знань.

Вивчення даного курсу дозволить сформувати у студентів загальне уявлення про професію практичного психолога та створить передумови дня усвідомленого вивчення фахових навчальних дисциплін, включених у навчальний план, а також забезпечить

мотивацію до формування та розвитку особистісних якостей, необхідних для ефективного виконання професійних обов'язків.

1. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
		лекції	практичні	лабораторні	індивід.	сам.роб.
1	2	3	4	5	6	7
Змістовий модуль 1. Соціальні та правові умови розвитку практичної психології.						
Тема 1. Структура та основні проблеми прикладної психології	6	2	2			2
Тема 2. Міжнародні та регіональні документи про права людини	6	2	2			2
Разом за змістовим модулем 1.	12	4	4			4
Змістовий модуль 2. Професія практичного психолога та її особливості у сфері шкільної освіти						
Тема 3. Характеристика професії практичного психолога.	6	2	2			2
Тема 4. Особистість практичного психолога	6	2	2			2
Тема 5. Психологічна служба системи освіти	6	2	2			2
Разом за змістовим модулем 2.	18	6	6			6
ЗМ3. Види діяльності практичного психолога						
Тема 6. Психологічна профілактика та психологічна просвіта	6	2	2			2
Тема 7. Психологічне консультування	6	2	2			2
Тема 8. Психологічна діагностика як напрям діяльності практичного психолога	6	2	2			2

Тема 9.Психологічна корекція: її види та форми проведення та психотерапевтична допомога особистості	6	2	2			2
Разом за змістовним модулем 3.	24	8	8			8
Усього годин	54	18	18			18

2.Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Структура та основні проблеми прикладної психології	2
2.	Міжнародні та регіональні документи про права людини	2
3.	Характеристика професії практичного психолога.	2
4.	Особистість практичного психолога	2
5.	Психологічна служба системи освіти	2
6.	Психологічна профілактика та психологічна просвіта.	2
7.	Психологічне консультування	2
8.	Психологічна діагностика як напрям діяльності практичного психолога.	2
9.	Психологічна корекція: її види та форми проведення та психотерапевтична допомога особистості	2
Разом		18

2. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Структура та основні проблеми прикладної психології	2
2.	Міжнародні та регіональні документи про права людини	2
3.	Характеристика професії практичного психолога.	2
4.	Особистість практичного психолога	2
5.	Психологічна служба системи освіти	2
6.	Психологічна профілактика та психологічна просвіта	2
7.	Психологічне консультування:	2
8.	Психологічна діагностика як напрям діяльності практичного психолога.	2
9.	Психологічна корекція: її види та форми проведення та психотерапевтична допомога особистості	2
Разом		18

ЗМ1. Соціальні та правові умови розвитку практичної психології.

Тема 1. Структура та основні проблеми прикладної психології.

1. Специфіка і взаємозв'язок наукової, практичної та побутової психології.

2. Структура і завдання прикладної психології.

3. Перспективи розвитку прикладної психології. Національна система соціально-психологічної служби.

1. На сучасному етапі розвитку психології чітко оформились сфери, підходи, дослідження, орієнтовані, по-перше, на розробку фундаментальних теорій, здобуття нових психологічних знань, а по-друге, спрямовані на вирішення психологічних проблем людини та соціальних груп на основі теоретичних знань. Так, В.Панок, Т.Титаренко вважають за доцільне виділяти психологію наукову (академічну) та практичну (прикладну) [27].

Наукова психологія – це галузь науки, що досліджує процеси виникнення, функціонування і розвитку психіки як форми активного відображення навколишньої дійсності. Результатом у науці є встановлений науковий факт, закон, модель того чи іншого процесу.

Практична психологія - це галузь професійної діяльності, яка має на меті визначення психологічних особливостей життєвої позиції та індивідуальності людини або групи, внесення позитивних змін у процес взаємодії між ними і профілактику небажаних форм поведінки для найбільш повного розкриття сутнісних сил людини, оптимізацію її індивідуального розвитку та збереження її індивідуальності.

Прикладна психологія визначається як наукове-методичне забезпечення діяльності практикуючих спеціалістів, як вид науково-методичної праці з трансляцією досягнень науки у практичні технології роботи з людьми. Прикладна (практична) психологія формувалася на основі запитів різних сфер професійної діяльності людини, в ході розв'язання конкретних практичних проблем. Практична і наукова психологія мають помітні розбіжності не лише за зовнішніми ознаками, але й з огляду на завдання, методологію, принципи, зміст та форми розвитку, як вказує В.Г.Панок (Див. табл. 1) [27].

Таблиця 1

Порівняльна таблиця методологічних основ наукової, практичної та побутової психології

Структурний елемент	Наукова психологія	Практична психологія	Побутова Психологія
Об'єкт	«абстрактна» середньо статична людина	Конкретна людина у конкретних життєвих обставинах (індивідуальність)	Конкретна людина, індивідуальність
Предмет	Механізми душевного життя та поведінки	життєва ситуація, життєві плани, життєвий шлях	Поведінка, життєва ситуація, життєві плани
Кінцева мета	Встановлення наукових фактів, законів, механізмів	Вплив на поведінку й розвиток, їх корекція	Корекція поведінки і розвитку
Підхід	Аналітико-статистичний	Структурно-синтетичний	синтетичний
Методи	Унікальні дослідницькі процедури (методики)	Психологічні технології+інтуїція	Традиції, обряди+інтуїція
Вимоги до спеціаліста	Знання	Знання+життєвий досвід+інтуїція	життєвий досвід+інтуїція

Побутова психологія – це історично закріплений у традиціях та інших сталих формах поведінки досвід управління індивідуальним розвитком і активністю людини, досвід, що функціонує як елемент фольклору, традицій, релігійної практики тощо. Тому практична психологія повинна спиратися, з одного боку, на надбання психології наукової, а, з іншого боку, на багатство психології побутової.

Найбільш узагальнено і виразно різниця між всіма трьома гілками психології відображається у характерних для них підходах.

Аналітико-статистичний підхід (характерний для наукової психології) передбачає задачу узагальнення психологічних фактів, абстрагованих від конкретно-часового контексту їх виявлення. Так, досліджується пам'ять особистості, хоча в конкретних життєвих ситуаціях вона не віддільна від усіх інших психічних явищ (сприймання, мислення, мотивів особистості тощо).

Синтетичний підхід до людини, характерний для побутової психології, будується на розумінні людини як унікальної, неповторної й неподільної за своєю сутністю.

Структурно-синтетичний характер практичної психології виявляється в тому, що вона, здійснюючи в цілому синтетичний підхід до особистості, спирається на певні уявлення про структуру, природу свого об'єкта, які напрацьовані у науковій психології [27].

Отже, по-перше, практична психологія повинна використовувати знання інших суміжних галузей науки (педагогіки, етнографії, соціоніки, соціології тощо) та сфер духовної практики.

По-друге, практична психологія повинна ґрунтуватися на науковій психології, узгоджуючись з її теоретичними положеннями

По-третє, практична психологія повинна використовувати здобутки побутової психології.

2. Розвиток практичної психології тісно пов'язаний з розвитком техніки, виробництва та суспільних відносин. Практична психологія не має чітко усталеної структури, проте виділяють ряд основних її напрямків.

У структурі практичної психології виділяють такі складові [27]:

1. Політична психологія, її основними завданнями є:

- формування громадської думки засобами психології, ЗМІ;
- передвиборна боротьба (використання різноманітних засобів для оптимізації виборчої кампанії);
- створення позитивного іміджу політичного лідера;
- соціально-психологічна експертиза проектів, законів, указів, державних програм і рішень з метою запобігання стихійним масовим заворушенням, актам непокорності тощо.

2. *Практична психологія освіти* спрямована на підвищення ефективності процесів навчання і виховання. Психологія допомагає у конструюванні змісту навчання, яке передбачає створення різноманітних програм для шкіл різного типу; визначення відповідності програм цілям виховання і навчання, відображення запитів суспільства в навчальних програмах; визначення послідовності вивчення різних предметів і відповідності навчального матеріалу віковим можливостям учнів.

До сфери спільних інтересів психологів і педагогів належить:

- вивчення причин низької навчальної компетентності учнів;
- аналіз та експертиза методів, які використовуються в навчальному процесі;
- профорієнтаційна робота та розробка рекомендацій щодо вибору професії (через вивчення нахилів учнів, їх здібностей, розробку індивідуальних програм навчання);
- профілактика та корекція девіантної поведінки дітей;
- робота з малими контактними групами у шкільному середовищі;
- відбір до спеціальних закладів розумово відсталих дітей, дітей-інвалідів.

3. *Практична психологія економіки й бізнесу*, основними завданнями якої є:

- соціально-психологічне навчання людей для роботи у нових економічних умовах;
- створення найбільш ефективної структури управління підприємством, навчання доцільним прийомам діяльності управлінців;
- стратегія розвитку соціального партнерства або розв'язання різного роду конфліктних ситуацій та розробка заходів щодо попередження непорозумінь у майбутньому;
- застосування психологічних механізмів актуалізації потреб людини за допомогою реклами.

4. *Психологія сім'ї та соціально-психологічного захисту населення* передбачає вирішення наступних завдань:

- забезпечення регуляції подружніх стосунків;
- надання допомоги щодо виховання дітей у сім'ї;
- діагностико-корекційна робота із соціальним оточенням сім'ї;
- попередження суїцидів, стабілізація емоційного стану, зняття тривожності, активізація механізмів психологічної підтримки та розвиток навичок взаємодопомоги, формування позитивної життєвої перспективи;
- прищеплення нових форм поведінки в оточенні та в сім'ї, які б сприяли реабілітації та збереженню психічного здоров'я особи.

В Україні діють **соціальні служби для молоді**. При центрах соціальних служб для молоді діють 1250 формувань, серед них:

- служби негайної психологічної допомоги – «Телефони довіри»;
- центри ресоціалізації та реабілітації дітей та молоді;
- клуби дітей-інвалідів;
- консультативно-діагностичні служби для тих, хто вступає в шлюб;
- школи лідерів дитячих громадських організацій;
- соціальні служби «Пошта довіри»;
- клуби «Молода сім'я»;
- служби знайомств;
- молодіжні біржі праці та агентства зайнятості тощо.

5. У клінічній психології основними завданнями є:

- реабілітація людей, які перенесли захворювання, мають хронічні та невиліковні хвороби (онкозахворювання, СНІД тощо);
- формування здорового способу життя;
- розробка вітчизняних методик, які враховують особливості соціальних умов їх застосування.

6. *Військова та спортивна психологія*. Основними завданнями є:

- забезпечення досягнення мети, поставленою перед індивідом чи групою, чітке виконання розподілених функцій;
- терапія психічних травм, отриманих внаслідок виконання професійних функцій;
- підготовка до дій в екстремальних умовах;
- прогнозування поведінки людини в умовах змагання та бойових дій;
- відбір на посади, поділ кадрів у команді, підрозділі;
- розробка критеріїв і методів відбору спортсменів;
- оптимізація взаємодії людина-техніка;
- розробка діагностичних і дослідницьких методів.

7. *Юридична психологія* вирішує наступні практичні завдання:

- корекція структури особистості, її окремих рис;
- психологічна реабілітація співробітників правоохоронних органів;
- профвідбір та контроль процесу професійної адаптації;
- аналіз криміногенного стану тощо.

Пенітенціарна психологія тісно пов'язана з юридичною і займається проблемами перевиховання, виправлення особистості засудженого, його реадaptaцією. Посада психолога в установах виконання покарань введена у 1998 році.

8. *Екологічна психологія* знаходить психологічні можливості зміни способу життя людини в нових умовах довкілля, проводить терапію ускладнень та травм, що виникають у процесі різних змін умов життя.

3. Не існує жодної сфери суспільної практики, де б не була потрібною прикладна психологія. Скрізь існують проблеми, пов'язані з психікою людини. Водночас деякі сфери практичної психології тільки починають розвиватись. Зокрема, психологічної освіти вимагає підготовка фахівців відповідних видів діяльності: художники, мистецтвознавстві, режисери, музиканти тощо.

Недостатньо розвинена практична психологія й у сфері науки. У межах промислової психології слабо розвинені такі її напрями, як практична психологія у сфері транспорту, зв'язку, сільського господарства.

У 1991 році при Інституті психології імені Г.С.Костюка АПН України створено Центр психологічної служби системи освіти. Він займався теоретичним узагальненням, вивченням зарубіжного досвіду діяльності відповідних служб.

У 1992 році Комісією Верховної Ради України з питань науки і народної освіти прийнята Ухвала про створення Концепції державної системи психологічної служби.

У 1993 році ця концепція була розроблена і схвалена Кабінетом Міністрів.

7 липня 1998 р. Спільним наказом Міністерства освіти України та Академії педагогічних наук України було створено Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи як головну організацію психологічної служби, що здійснює методичне керівництво усією психологічною службою системи освіти.

У 2001 році в структурі Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи була введена Центральна психолого-медико-педагогічна консультація, що створило сприятливі умови для розгортання її діяльності як головної структури, що контролює, координує і здійснює розробку нормативно-правових засад, науково-методичне керівництво регіональними консультаціями.

23 квітня 2004 р. вперше в історії Української держави Колегія Міністерства освіти і науки України розглянула питання про стан і перспективи розвитку психологічної служби системи освіти. Колегія схвалила «стратегію розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2008р.». Відтоді 23 квітня вважається Днем практичного психолога.

У квітні 2008 р. засідання Колегії Міністерства освіти і науки схвалило Концепцію розвитку психологічної служби системи освіти на період до 2012р.

У 2009 р. була прийнята нова редакція Положення про психологічну службу системи освіти України. Наприкінці 2011 року було прийняте нове Положення про центральну та республіканську (АР Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації.

Національна система соціально-психологічної служби – це об'єднання державних органів й організацій, що виконують практичну роботу в галузі соціальної педагогіки, прикладної психології та прикладної соціології.

Основна мета Національної системи соціально-психологічної служби – забезпечення необхідних соціально-психологічних умов підвищення ефективності діяльності людини в усіх сферах суспільного життя і водночас – підтримка розвитку і захист психічного здоров'я особистості громадян України.

Запитання для самоконтролю

- Дайте характеристику прикладної психології.
- У чому полягає проблема відмінності прикладної та практичної психології?
- Дайте характеристику науковій психології.
- Розкрийте поняття «побутова психологія»?

- *Розкрийте взаємозв'язок наукової, практичної та побутової психології.*
- *Які особливості структури прикладної психології?*
- *Визначте відмінність структури прикладної та наукової психології.*
- *Дайте визначення Національної системи соціально-психологічної служби.*
- *Розкрийте етапи її створення.*

Тема 2. Міжнародні та регіональні документи про права людини

1. Основні групи прав людини, що фіксуються документами ООН.
2. Забезпечення прав людини як умова її самовдосконалення.
3. Документи про права дитини.

«Декларація прав людини» містить 30 статей (Див. Додаток 1), які фіксують чотири групи основоположних прав людини:

1. **Елементарні права і свободи:** право на життя, свободу, недоторканість, свободу від поневолення, заборону тортур, жорсткого поводження або покарання, рівність перед законом, захист від вторгнення в особисте та сімейне життя, від замахів на честь і репутацію, недоторканість житла, таємницю листування тощо.
2. **Громадянські права:** права на визнання правасуб'єктності особи, свободу пересування і вибору місця проживання, право на громадянство, право створювати шлюб, сім'ю, володіти майном тощо.
3. **Політичні права і свободи:** свобода совісті, думки, релігії, переконань та їх висловлювання, мирних зборів, право брати участь в управлінні своєю державою.
4. **Економічні, соціальні, культурні права і свободи:** право на працю, вільний вибір роботи, рівну платню за рівну працю, право на об'єднання і професійні спілки, на відпочинок, дозвілля, на певний життєвий рівень, освіту тощо.

У другій статті, зокрема, зазначено:» Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядуваною або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті»

Слід зауважити, що Генеральна Асамблея ООН проголосила Декларацію як задачу, до виконання якої повинні залучатися всі народи і держави.

У 1950 році день прийняття Декларації був оголошений Днем прав людини, який відзначається щорічно 10 грудня.

Надалі Декларацію було доповнено трьома документами. Це:

1. Міжнародний пакт про соціальні, економічні та культурні права.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.
3. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Ці чотири документи (разом з Декларацією) утворюють «Хартію прав людини».

2. Основоположні якості, що роблять людину вищою істотою це необмежені можливості самовдосконалення, здатність до спілкування, перетворююча діяльність. Найкращі людські якості є результатом виховання, становлять основу прогресу суспільства. Умовою розвитку особистості людини є захист її прав у суспільстві, які забезпечують виявлення нею своїх можливостей. Ознакою зростання у більшості населення усвідомленості своїх прав, посилення прагнення до їх розширення та захисту є поява документів про права людини. Зокрема,

- англійський Біль про права (1689 рік);
- американський Біль про права (1789-1791 роки);
- французька Декларація прав людини і громадянина (1789 рік);

- російська «Декларація прав трудящого і експлуатованого народу (12 січня 1918 року).
- 10 грудня 1948 року Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята «загальна Декларація прав людини».

Цей документ становить важливу частину правової бази практичної психології в Україні, закладені у цьому принципі виступають вихідними положеннями діяльності психолога.

3. Низка документів ООН окремо присвячена захисту прав дитини.

20 листопада 1959 року було прийнято «Декларацію прав дитини» (див. Додаток 2), яка проголошує 10 основних принципів, зокрема:

1. Закони про дитинство повинні забезпечувати інтереси дитини (принцип 2);
2. Право дитини на ім'я та громадянство (принцип 3);
3. Право дитини на належне харчування, житло, розваги і медичне обслуговування (принцип 4);
4. Дитина для її повного і гармонійного розвитку потребує любові і розуміння. Малолітню дитину не слід (крім виключних обставин) примусово розлучати зі своєю матір'ю (принцип 6);
5. Право дитини на освіту. Початкова освіта повинна бути обов'язковою і безплатною. Забезпечення інтересів дитини повинно бути керівним принципом для тих, хто відповідає за її освіту та навчання (принцип 7).

Права розумово відсталих дітей та інвалідів частково закріплені у Декларації прав дитини, а також у «Декларації про права розумово відсталих осіб» і «декларації про права інвалідів».

Таким чином, сукупність міжнародних документів декларує права людини у різних сферах взаємодії її з суспільством, державою і визначає можливість їх захисту на рівні суспільства.

Запитання для самоконтролю

- *Яке значення мають документи про права людини для професійної діяльності практичного психолога?*
- *Які міжнародні документи про права дитини вам відомі?*
- *Які міжнародні документи про права людини вам відомі?*
- *Які основні права закріплено у Конвенції про права дитини?*
- *Розкрийте мету міжнародних документів про права людини у різних сферах?*

ЗМ2. Професія практичного психолога та її особливості у сфері шкільної освіти.

Тема 3. Характеристика професії практичного психолога.

1. Зміст та рівні професійної підготовки практичного психолога.
2. Особистісні якості як визначальні чинники професіоналізму практичного психолога.
3. Комунікативна та мовленнєва компетентність психолога.

1. Специфіка діяльності практичного психолога зумовлює відповідний зміст, форми і методи його професійної підготовки. На думку В.Панка, зміст підготовки практикуючих психологів має складатися з трьох блоків:

- теоретико-експериментальна підготовка, яка включає вивчення класичних психологічних дисциплін;
- опанування теоретичних засад практичної психології через участь студентів у тренінгах, майстер-класах, тематичних дискусіях;
- оволодіння майбутніми фахівцями психологічними технологіями, методиками, навичками роботи з клієнтами.

Серед науковців існує думка, що підготовка практичного психолога має забезпечити готовність студентів до професійної діяльності, яка включає три рівні:

- *Світоглядний* - має сформувати професійну свідомість майбутніх фахівців та забезпечити засвоєння норм, стереотипів, стійкої системи цінностей, що відповідає професійній етиці діяльності психолога.
- *Професійний* – спрямований на оволодіння студентами необхідною системою знань, технологій професійної діяльності майбутнього психолога.
- *Особистісний* – спрямований на формування у студента професійно значущих якостей, гуманістичної спрямованості, «діалогічності» як центрального її компонента, здатності до професійної ідентичності. На цьому рівні завданням підготовки є не засвоєння зовнішніх приписів, професійних умінь і технік, а становлення особистісного «Я» майбутнього фахівця. (Н.Чепелева, Л.Уманець).

До вищого навчального закладу вступають уже певною мірою сформовані особистості, які можуть успішно оволодівати професійними знаннями, вміннями, навичками, технологіями. Проте стосовно юнацького віку уже дещо проблематично говорити про можливість виховати у вчз такі особистісні якості, як: чуйність, доброта, щирість, толерантність, емпатійність. Студент, який обрав спеціальність практичного психолога, уже при вступі до вчз має володіти названими якостями, що сприятиме засвоєнню ним професійних знань та формуванню його як професіонала. Якщо ж молода людина має високого рівня мотивацію, спрямованість на цю професію, на належному рівні сформовану рефлексію, то вона може розвивати в собі такі якості.

2. У психологічній літературі дискусійним є питання щодо ефективності професійної діяльності практичного психолога. Одні автори вважають, що успіх роботи практичного психолога залежить від психотехнік, які використовує психолог. Інші – провідну роль віддають психотерапевтичній, психокорекцій, психодіагностичній роботі. При цьому особистісним якостям не надають належної уваги.

Проте сутність гуманістичної позиції полягає в тому, що розвивальний і терапевтичний ефект психологічної допомоги можливий лише за умови створення психологом атмосфери щирості, емпатійності, взаємної відкритості та довіри між ним і його клієнтом. Гуманістична позиція полягає в тому, що неможна силоміць привести людину до щастя, як і неможливо здійснювати особистісний розвиток особистості ззовні.

Аналіз літературних джерел дозволяє виділити професійно важливі особистісні якості практичного психолога, зокрема:

- зосередженість на клієнті, бажання та здатність йому допомогти;
- відкритість до відмінних від власних поглядів і суджень, гнучкість;
- сприйнятливість, здатність створювати атмосферу емоційного комфорту;
- аутентичність поведінки, тобто здатність демонструвати клієнтові чи групі істинні переживання та ставлення;
- оптимізм і віра у здатність клієнта та учасників групи до позитивних змін і розвитку;
- урівноваженість, терпимість до фрустрації та невизначеності, високий рівень саморегуляції;
- впевненість у собі, позитивне ставлення, адекватна самооцінка, усвідомлення рівня власної конфліктності, потреб, мотивів;
- багата уява, інтуїція;
- високий рівень інтелекту.

3. До важливих якостей психолога-практика, насамперед, належить комунікативна компетентність.

Комунікативна компетентність – це ситуативна адаптованість та вільне володіння вербальними (мовними) і невербальними засобами соціальної поведінки. В основі комунікативної компетентності лежить соціальний інтелект особистості. Соціальний

інтелект особистості це здатність розуміти поведінку інших людей та розпізнавати відхилення у ній.

Із комунікативною компетентністю тісно пов'язана мовленнєва компетентність практичного психолога. Так, науковці наголошують, що мовленнєва компетентність це «комплексне системне утворення особистості фахівця, що є складовою поведінкового компонента культури його спілкування і наявне на фазі реалізації ним мовленнєвих дій у зовнішньому плані за допомогою мовленнєвих засобів». Існує можливість формування у студентів культури мовленнєвого спілкування. Структурними компонентами культури мовленнєвого спілкування є: професійні знання про засоби мовленнєвого спілкування; вміння формулювати професійні висловлювання за допомогою мовленнєвих засобів, що відповідають меті професійної діяльності; комунікативно мовленнєві навички спілкування, які забезпечують вміння формулювати професійні висловлювання.

Варто зазначити, що основою мовленнєвої компетентності є мовна компетентність. Мовна компетентність – це засвоєння категорій та одиниць мови, осягнення закономірностей і правил функціонування мови. Мовленнєва компетентність є інтегральною якістю особистості психолога, яка синтезує в собі загальну культуру мовлення та її специфічні вияви у професійній діяльності. Тому надзвичайно важливим є поглиблення у студентів знання мови на етапі їх професійної підготовки [45].

У професійній підготовці практичного психолога важливе значення має оволодіння культурою діалогічного спілкування. У діалозі психолог здійснює прийняття клієнта, допомагає йому бути таким, яким він є насправді, виявляти справжні почуття, дотримуватись власної позиції [17]. Культура мовленнєвого спілкування майбутнього психолога формується і розвивається в процесі засвоєння ним професійних знань, оволодіння вмінням формулювати професійні висловлювання та комунікативно-мовленнєвими навичками спілкування.

Запитання для самоконтролю

- Розкрийте рівні підготовки практичного психолога.
- Які особистісні якості практичного психолога?
- Дайте визначення комунікативної компетентності.
- Які структурні компоненти культури мовленнєвого спілкування?

Тема 4. Особистість практичного психолога

1. Критерії професійної придатності практичного психолога.
2. Модель особистості практичного психолога.
3. Етичний кодекс практичного психолога.
4. Формування особистості практикуючого психолога.

1. До претендента на посаду практичного психолога висувають вимоги не тільки до професійної компетентності фахівця, а й до його особистості.

Враховуючи модель особистості практичного психолога, сконструйовану В.Панком та Н.Чепелевою, слід звернути увагу на ряд складових його особистості [27].

Визначення професійної придатності особистості здійснюється за такими критеріями:

- фізичний стан. Необхідність його врахування обумовлена зв'язком між деякими соматичними захворюваннями (виразка, діабет, серцево-судинні захворювання тощо) і рисами характеру людини. Також існує ряд фізичних вад, які несумісні з посадою практикуючого психолога. До таких вад належать інвалідність, дефекти мовлення, косметичні дефекти тощо;

- психічне здоров'я належить до надзвичайно важливих вимог, оскільки психологічними спеціальностями часто прагнуть оволодіти акцентуйовані особистості або люди з помітними особистісними проблемами;

-інтелект, особливе вербальний. Саме інтелект забезпечує ефективний аналіз рис і якостей особистості, дає змогу долати як особистісні так і професійні стереотипи;
 - система механізмів особистісної регуляції та емоційної витривалості;
 - особливості мотиваційної сфери. Професія практичного психолога характеризується інтересом до інших людей та бажанням надавати допомогу у розв'язанні проблем спілкування, діяльності, життя в цілому.

Основу мотиваційної сфери складає гуманістична спрямованість особистості: альтруїзм, високий рівень мотивації до професії, переважання пізнавальних, альтруїстичних, емпатичних мотивів у роботі з клієнтами.

2. Відомий психолог А.К. Маркова виокремлює основні складові моделі спеціаліста:

- 1) професіограму, тобто опис самої діяльності психолога;
- 2) професійно-посадові вимоги;
- 3) кваліфікаційний профіль (знання і уміння робітника у відповідності з тарифними розрядами оплати праці. Маркова, 1996. – С.22)

При описі моделі готового спеціаліста А.К.Маркова виокремлює : модель діяльності спеціаліста, а також – модель особистості спеціаліста.

Гострою проблемою при складанні «моделі особистості спеціаліста» є виокремлення « моделі особистості спеціаліста». Виникає проблема, яким чином визначити любов до людей, порядність, професіоналізм? Для її розв'язання спеціалісти виокремлюють протипоказання для роботи в якості психолога. Такими протипоказаннями є:

- ненависть до людей, намагання мстити незрозуміло за що. Є такі люди, які самі потребують психологічної допомоги, і яких краще до людей не підпускати. Тим більш небезпечно, коли такі люди отримують диплом про вищу психологічну освіту і займаються психологічною практикою;
- відкрите психічне нездоров'я. Психічно хворий психолог просто може бути небезпечним для своїх клієнтів;
- невміння спілкуватися, нездатність будувати відношення на взаємоповажній основі;
- лінь, безініціативність, а також пасивна установка на те, що викладачі повинні постійно інтригувати і захоплювати студентів на своїх заняттях.

Проте, викладач-професіонал повинний вміти спілкуватися зі студентами, проте це не треба плутати зі спрощенням і популізмом.

Існує багато моделей професійної діяльності практичного психолога (Г.С.Абрамова, Н.С.Пряжніков, В.Ю.Меновщиков та ін.).

Характеристика кваліфікованого практичного психолога у порівнянні з некваліфікованим безвідносно до конкретного виду професійної діяльності представлена в моделі Е.Аллена, Г.Абрамової.

Таким чином, запропонована модель узагальнює основні вимоги (і протипоказання) до професіонала-психолога.

3. Високі вимоги висуваються до моральної сфери особистості. Етичний кодекс психолога регламентує моральні норми діяльності практичного психолога.

Етичний кодекс – це збірник моральних правил поведінки, на базі яких будується діяльність і взаємини людей в тій чи іншій сфері діяльності та спілкування.

Таблиця 2

Модель діяльності практичного психолога за Алленом-Абрамовою

Основні якості психолога	
Кваліфікованого	Некваліфікованого
1.Цілі психологічної допомоги	
Орієнтує клієнта в його цілях, пропонуючи йому максимально можливу кількість варіантів поведінки; свою задачу бачить в розширенні можливостей клієнта.	Переслідує свої цілі, використовує клієнта для реалізації власних схильностей, демонстрації своєї винятковості або вирішення власних проблем.
2.Відгуки і реакції в ситуації професійної діяльності	
Дає різноманітні вербальні і невербальні відгуки; уникаючи оцінкових суджень, дає конструктивний зворотний зв'язок.	Демонструє типовий, шаблонний стиль спілкування, дає стереотипні оцінки.
3.Світогляд (концепція) практичного психолога	
Розуміє складність дослідження людської індивідуальності і впливу на неї, усвідомлює неможливість багатомірного її опису в межах однієї концепції і тому прагне використовувати в роботі багато концепцій.	Не має ясної концепції або має одну, зміст і походження якої не рефлексує і ясно не усвідомлює.
4.Культурна продуктивність практичного психолога	
Здатний до опрацювання багатьох ідей і моделей поведінки як у своїй культурі, так і в межах інших культур, що дозволяє йому приєднатися до світу клієнта, набути розуміння життєвого шляху, що відрізняється від власного.	Діє лише в межах власної культури, яку він розуміє лише через зміст своєї Я-концепції (часто неадекватної).
5. Конфіденційність	
Чітко рефлексує зміст отриманої психологічної інформації, вміє зберігати професійні таємниці.	Порушує правила конфіденційності, схильний до поширення конфіденційної інформації.
6. Обмеження в діяльності практичного психолога	
Реально оцінює свої можливості і межі компетентності, готовий до співпраці з представниками суміжних професій і колегами.	Працює без обмежень, береться за будь-яку проблему, не бажає працювати з іншими професіоналами, вважає всі свої дії правильними.
7.Міжособистісний вплив в роботі практичного психолога	
Усвідомлює і фіксує взаємовплив його і клієнта, постійно рефлексує свої почуття, думки, бажання; враховує результати міжособистісного впливу.	Не розуміє, не приймає і не враховує міжособистісного впливу у взаємодії з клієнтом.
8.Людська гідність	

Повага гідності клієнта – це аксіома. Зокрема, забезпечує адекватність для клієнта використаного психологічного словника.	Може демонструвати неповагу або навіть образливе ставлення до клієнта, надає свержзначущості своїй професії, займає позицію «зверху», використовує псевдонауковий жаргон, перевантажуючи мовлення спеціальною термінологією.
Основні якості психолога	
Кваліфікованого	Некваліфікованого
9. Узагальнена теорія	
Активно рефлексує зміст узагальненої теорії, постійно засвоює нові теорії і підходи; іноді здатний до опрацювання власної концепції психологічної допомоги, відкритий для сприйняття альтернативних точок зору.	Прив'язаний до одного підходу, критично оцінює інші можливі точки зору, приймає відомий йому підхід за єдино правильний; не засвоює узагальнену теорію як особистий спосіб мислення.
10. Ставлення до узагальненої теорії	
Бачить в теорії відображення реальності, яке може змінюватись в залежності від зміни психологічної реальності клієнтів, усвідомлює факт існування в будь-якій теорії предмета і різних способів його опису.	Ігнорує способи мислення авторів різних теорій, не відокремлює предмета теорії і способів його опису, не співвідносить свою теорію з іншими.

Етичний кодекс ґрунтується на нормах моралі, а не права. Його порушник не притягується до юридичної відповідальності. Дотримання Етичного кодексу є ознакою професіоналізму. Недотримання – викликає осуд колег, навіть дискваліфікація.

Джерелами норм етичного кодексу є: філософія, релігія, культура, звичаї, традиції, ідеологія, політика.

Етичний кодекс психолога (Додаток) було прийнято 20 грудня 1990 року на першому Установчому з'їзді Товариства психологів.

Прийнятий кодекс є сукупністю етичних норм та правил поведінки, які склалися в психологічному співтоваристві, регулюють його діяльність і сприяють більш ефективному та успішному здійсненню психологами своєї професійної діяльності.

Етичний кодекс складається з 7 розділів:

1. Відповідальність.
2. Компетентність.
3. Захист інтересів клієнта.
4. Конфіденційність.
5. Етичні правила психологічних досліджень.
6. Кваліфікована пропаганда психології.
7. Професійна кооперація.

При Товаристві психологів України створена Комісія з етики, яка стежить за додержанням Етичного кодексу та здійснює роботу, спрямовану на реальне його тлумачення.

4. Формування особистості практичного психолога відповідно до його етапів включає три блоки.

Перший блок – підготовчий – на цьому етапі здійснюється професійний відбір на відповідні спеціальності. Здійснюється диференціація студентів на різні напрямки професійної підготовки: психолог-викладач, психолог-дослідник, психолог-терапевт. Цей блок передбачає адаптацію студентів до майбутньої професії. Реалізація початкової

професійної підготовки (1-2 курси) передбачає оволодіння базовим апаратом психологічної науки, отримання загального уявлення про майбутню професію. Знайомство відбувається і через різні тренінгові курси, що також сприятиме професійній ідентифікації студентів та їх особистісному росту.

Другий блок – діагностичний – передбачає оволодіння основами психодіагностики, самопізнання (3-4 курси). На цьому етапі студенти отримують інформацію про якості свого характеру, про свої здібності, пізнавальні та інші можливості. Виявляються також особистісні проблеми студентів, які можуть стати на заваді успішної професійної діяльності. Тому для їх подолання та з метою самопізнання та саморозвитку застосовуються також спеціальні тренінгові техніки, бесіди, консультивання.

Третій блок – особистісно-професійна корекція – передбачає корекцію та формування професійно значущих комунікативних умінь. Основними у цьому блоці є курси психоконсультивання, психокорекції та психотерапії. Необхідною умовою є здійснення студентом індивідуальної самокорекції та самовдосконалення.

Запитання для самоконтролю

- Сформулюйте критерії професійної придатності до професійної діяльності практичного психолога.
- Охарактеризуйте складові моделі особистості практичного психолога.
- Розкрийте роль Етичного кодексу психолога? Яка його структура?
- Охарактеризуйте основні положення Етичного кодексу психолога.
- Охарактеризуйте рівні особистісної підготовки практичного психолога.

Тема 5. Психологічна служба системи освіти.

1. Історія розвитку шкільної психологічної служби.
2. Роль шкільної психологічної служби у вирішенні проблем школи.
3. Специфіка змісту діяльності, завдань та функцій психологічної служби системи освіти.
4. Структура, напрямки та форми діяльності шкільної психологічної служби в Україні.

1. Практична психологія освіти виникла і почала інтенсивно розвиватись в кінці XIX століття, що було зумовлено насамперед потребами суспільства. Відомі психологи (С.Холл – США, А.Біне – Франція, Е.Мейман - Німеччина, О.Нечаєв – Росія та ін.) присвятили свої дослідження вирішенню проблем шкільної психологічної служби. Перша шкільна психологічна служба відкрилась у Франції у 1909 р., у Великій Британії – 1913р., у США – 1915р., у Швейцарії – 1920 р. Вимірювання і тестування, відбір дітей для навчання за спеціальними програмами – це найважливіші завдання шкільних психологів у різних країнах. Проте, починаючи з 70-х років XX століття основна мета шкільної психологічної служби – служити психічному здоров'ю та освітнім інтересам дітей і юнацтва, що зазначено у “Керівництві Національної асоціації шкільних психологів із забезпечення психологічної служби у школах» (США).

Функції шкільних психологів у країнах Європи відрізняються. Так, наприклад, у Франції психолог має сприяти загальному психічному розвитку дитини, підключаючи до цього процесу батьків і вчителів. Він запов'язаний допомагати дітям з відставанням у розумовому розвитку інтегруватися у загальний потік учнів. Хоча на початку XX століття мета була прямо протилежною, а саме, відокремлення таких дітей і створення для них спеціальних шкіл.

Завдання шкільних психологів більшості європейських країн полягають в оцінюванні й тестуванні дітей з проблемами у навчанні та поведінці, у консультиванні дітей, батьків, сімей, у виробленні рекомендацій для вчителів щодо професійного зростання та виконання дослідницьких проєктів.

Шкільна практична психологія в Росії виникла на початку XX століття і тісно пов'язана з розвитком педології – науки, яка комплексно вивчала дитину, згідно з

психологічними, фізіологічними та соціологічними знаннями про неї. Педологи надмірно захоплювалися виміром психічного розвитку дітей за допомогою тестів, які були недостатньо науково обґрунтовані.

Постановою «Про педологічні переключення у системі Наркомпросів» (1936 р.) педологія фактично була заборонена, як і використання тестів у шкільній практиці. Ця постанова на довгі роки загальмувала розвиток шкільної психологічної служби.

Вперше шкільна психологічна служба у Радянському Союзі почала створюватися в Естонії. У 1970 році в одному із сільськогосподарських технікумів почав працювати перший штатний психолог. З 1975 року в окремих школах-інтернатах для важких підлітків було введено посаду психолога, а з 1980 року – і в деяких загальноосвітніх школах (як експеримент).

У 80-х роках у Радянському Союзі відбулося інтенсивне становлення психологічної служби у школі. У штатний розклад шкіл вводили посаду психолога. У 1989 році розробили «Положення про психологічну службу народної освіти».

На першому Установчому з'їзді Товариства психологів України у грудні 1990 року було прийнято «Етичний кодекс психолога», яким керуються у своїй діяльності практичні психологи. Правовою основою для діяльності шкільного психолога слугує «Положення про психологічну службу системи освіти України», яке затверджено Міністерством освіти у 1999 році.

Потреба у практичній психології у галузі освіти нині є надзвичайно гострою. Оскільки бурхливі процеси становлення нової педагогіки неможливі без ґрунтовних знань індивідуальних і вікових особливостей учня. Адже історія становлення шкільної практичної психології тісно пов'язана зі становленням та змінами в системі освіти. Нині психологічна служба є складовою системи освіти України. У забезпеченні процесів реформування освітньої галузі.

Основним напрямками діяльності психологічної служби системи освіти на сучасному етапі у нашій країні виступають:

1. Підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу – учнів (студентів), вчителів (викладачів, вихователів), батьків, педагогічної громадськості.
 2. Соціально-психологічна діагностика, моніторинг особистісного розвитку і соціальної ситуації розвитку учнів (студентів), прогнозування змін освітньої ситуації та визначення основних її тенденцій.
 3. Проектування і соціально-психологічна корекція розвитку дітей дошкільного віку, учнів, студентів у навчально-виховному процесі.
 4. Психологічна експертиза педагогічних інновацій, методів і методик, оцінка ефективності впровадження програм і проектів.
 5. Підвищення кваліфікації практичних психологів і соціальних педагогів, атестація працівників служби.
2. Для розуміння сутності роботи психолога принциповим є питанням з'ясування взаємозв'язку педагогіки і психології.

Предмет психології – психіка дитини у закономірностях її розвитку. Педагогічний процес – умова цього розвитку.

Предмет педагогіки – процес виховання і навчання. Психічні властивості дитини – умови, які повинні бути враховані. Те, що для однієї з цих наук є предметом, для іншої виступає як умова. (С.Рубінштейн).

Психологія розробляє психологічні проблеми навчально-виховного процесу.

Особливістю навчально-виховного процесу є обумовленість його ефективності психологічним фактором.

Психологічний фактор – узагальнене поняття, в якому фіксується динамічна сукупність психічних властивостей окремих індивідів, соціальних груп і в цілому суспільства.

У різних сферах діяльності переважають різні елементи психологічного фактору. В навчанні провідного значення набувають – такі психічні процеси учнів: увага, пам'ять,

мислення, уява. У науковій роботі інтелект, пам'ять, інтуїція вчених, у художній діяльності – емоції, фантазія митця.

Шлях до підвищення ефективності роботи школи лежить через врахування психологічного фактора навчально-виховного процесу, що неможливе без участі шкільного психолога.

Основні групи шкільних проблем це:

- Встановлення причин різних труднощів у навчально-виховній роботі з дітьми різного віку;
- Подолання і профілактика відхилень в інтелектуальному й особистісному розвитку школярів;
- Допомога у розв'язанні складних питань міжособистісних відносин, конфліктних ситуацій у шкільному середовищі.

3. Головна мета ШПС – максимальне сприяння психічному, особистісному, індивідуальному розвитку школярів, що забезпечує їм на момент закінчення школи психологічну готовність до самовизначення в самостійному житті [41].

Функція ШПС: психологічне забезпечення процесів навчання і виховання.

Завданнями ШПС є:

- виявлення резервів психічного розвитку дитини, їх реалізація в навчанні та вихованні (мова йде і про обдарованих, і про дітей із фізичними вадами та затримкою психічного розвитку);
- конструювання змісту навчання;
- створення різноманітних програм для шкіл різного типу;
- визначення відповідності програм цілям виховання і навчання;
- прогнозування запитів суспільства та їх відображення в навчальних програмах;
- з'ясування відповідності матеріалу віковим можливостям учнів;
- відображення у навчальних програмах завдань розвитку здібностей учнів до самостійного пошуку, відбору, застосуванню знань відповідно до нових потреб і ситуацій;
- аналіз та експертиза методів, які використовують в навчально-виховному процесі;
- вирішення проблем контролю знань – екзаменів, колоквиумів, тестів, конкурсів, які ще не дають повної картини про розвиток учнів;
- вивчення причин низької успішності учнів;
- контроль за процесом навчання і виховання дітей з метою підвищення якості навчання і виховання ;
- практичний вплив психологів на безпосередніх учасників педагогічного процесу: дітей, вчителів, батьків і керівництво;
- профорієнтаційна робота та розробка рекомендацій щодо вибору професії;
- профілактика та корекція девіантної поведінки дітей;
- розв'язання спільно з представниками інших спеціальностей – педагогами, дефектологами, соціологами, юристами, лікарями тощо – різноманітних питань, що стосуються долі дітей, які потребують специфічних умов для задоволення своїх потреб;
- відбір до спеціальних закладів відсталих дітей, дітей-інвалідів;
- робота з малими групами.

4. Шкільна психологічна служба функціонує на трьох основних рівнях:

1. **Науковий** - вивчає закономірності психічного розвитку і формування особистості з метою розробки шляхів застосування психологічних знань; концепцій шкільної психологічної служби (її змісту, функцій, моделей). Цей рівень реалізують наукові співробітники.

2. **Прикладний** – розробляє навчальні програми, займається створенням підручників. Цей рівень реалізують педагоги, методисти, дидакти у співробітництві з психологами.

3. **Практичний** включає безпосередню роботу з дітьми дорослими в школі. Реалізується практичними психологами.

У діяльності шкільної психологічної служби існує два напрямки:

- 1) **актуальний**, орієнтований на розв'язання поточних проблем, подолання труднощів навчання та виховання, порушень поведінки, спілкування та діяльності;
- 2) метою **перспективного** рівня є розвиток індивідуальності, формування готовності до самостійного життя, створення умов для розвитку кожної дитини. Цей напрямок є провідним у діяльності шкільної психологічної служби. Його реалізація залежить від початкової і кінцевої мети взаємодії шкільного психолога із дитиною. Початкова – визначає готовність до навчання, виявлення індивідуальних особливостей як основу пошуку оптимального співвідношення навчання і виховання. Кінцева мета полягає у формуванні психологічної готовності до життєвого самовизначення.

Професійні дії працівників ШПС реалізуються в таких основних **видах діяльності**:

Діагностика: соціальне і психолого-педагогічне обстеження всіх учасників навчального процесу; моніторинг змісту та умов індивідуального розвитку дітей та підлітків, визначення причин, що утруднюють розвиток та навчання.

Профілактика: систематична робота, спрямована на попередження відхилень у розвитку особистості, профілактику виникнення конфліктів та проблем у міжособистісних стосунках тощо.

Психологічна експертиза: визначення психічних якостей, здібностей та перспектив розвитку особистості, структури та змісту спілкування в колективі у відповідь на запити різних органів управління системи освіти, оцінка психолого-педагогічної ефективності нових технологій навчання та виховання тощо.

Психологічна прогностика: проектування змісту та напрямків індивідуального розвитку дитини, складання на цій основі життєвих планів, визначення тенденцій розвитку групи, міжгрупових процесів, освітньої ситуації в цілому тощо.

Консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу з питань навчання та виховання, розвитку дітей та допомога органам державного управління освіти в оцінці професійної придатності педагогічних та управлінських кадрів.

Психолого-педагогічна корекція здійснює психолого-педагогічні заходи для усунення відхилень в індивідуальному розвитку та поведінці, у міжособистісних та між групових взаєминах, формування адекватної життєвої перспективи, подолання різних форм девіантної поведінки тощо.

Психологічна просвіта: підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу, роз'яснення змісту, завдань психологічної служби тощо.

Соціально-психологічна реабілітація: надання психолого-педагогічної допомоги учасникам навчально-виховного процесу, які перебувають у кризовій ситуації, перенесли психічні травми, стреси, тяжкі хвороби тощо з метою адаптації до нових умов.

Структура психологічної служби системи освіти в Україні поєднує дві моделі її організації:

- психологічна служба навчально-виховного закладу;
- центри практичної психології відповідного рівня (районного, обласного, державного).

Психологічна служба системи освіти України підпорядковується адміністративно керівникові закладу, а методично – керівникові психологічної служби відповідного рівня (головному психологові). Очолює психологічну службу навчально-виховного закладу психолог.

Регіональні та обласні центри практичної психології є головними методичними та адміністративними закладами психологічної служби. Вони надають методичну, практичну та інформаційну підтримку діяльності підпорядкованим їм психологічним службам.

Запитання для самоконтролю

- Охарактеризуйте основні етапи історії розвитку шкільної психологічної служби.
- В чому ви вбачаєте роль шкільної психологічної служби?
- Яка мета діяльності психологічної служби в системі освіти?

- Які вимоги до організації психологічної служби в системі освіти?
- Визначте специфіку змісту та видів діяльності психологічної служби системи освіти.
- Охарактеризуйте рівні діяльності шкільної психологічної служби.
- В чому специфіка моделей психологічної служби?

ЗМЗ. Види діяльності практичного психолога.

Тема 6. Психологічна профілактика та психологічна просвіта.

1. Профілактична робота практичного психолога.

2. Рівні психологічної профілактики.

3. Задачі психопрофілактичної роботи.

1. **Психологічна профілактика** – це запобігання дезадаптації (порушення процесу пристосування до середовища) персоналу організації або дітей у навчальному закладі, просвітницька діяльність, створення сприятливого психологічного клімату в установі, проведення заходів із запобігання і зняття психологічного перевантаження дорослих і дітей.

Найрозвинутішою в нашій країні є психологічна служба системи освіти.

Психопрофілактику можна розглядати як спеціальний вид діяльності дитячого психолога, спрямований на збереження, зміцнення і розвиток психологічного здоров'я дітей на всіх етапах дошкільного і шкільного дитинства. (І.Дубровіна).

Найважливішими напрямками психопрофілактичної роботи, за З.Кісарчук, є:

- профілактика стресових і пост стресових станів, пов'язаних із природними та технічними катастрофами;
- попередження виникнення надмірної психологічної напруги в суспільстві, що переживає кризові явища (економічні та політичні кризи, міжетнічні, міжконфесійні конфлікти тощо);
- психологічна підтримка найбільш вразливих верств населення (пенсіонери, інваліди війни, праці, безробітні та ін.);
- робота з попередження розпаду сім'ї, сімейних дисгармоній, відхилень у психічному розвитку дитини, які пов'язані із сімейними проблемами;
- профілактика порушень у психічному та особистісному розвитку вихованців дитячих будинків та учнів шкіл-інтернатів;
- профілактика девіантної поведінки молоді (правопорушення, пияцтво, наркоманія, токсикоманія) [27].

Ці напрямки реалізуються всією системою соціально-психологічних та

Психологічних служб. Профілактична діяльність психологічної служби має свої особливості.

Так зміст профілактичної роботи *шкільного психолога* спрямований на створення сприятливих умов для розвитку особистості дитини у процесі її навчання і виховання, вивчення адаптаційних процесів, виявлення обдарованих учнів та дітей із затримкою психічного розвитку, диференціація та індивідуалізація навчання, рання профілактика соціальної та педагогічної занедбаності дітей, створення сприятливого соціально-психологічного клімату.

Профілактична робота *служби сім'ї* спрямована на попередження причин, які призводять до розпаду сім'ї, сімейних дисгармоній, зниження якості сімейного виховання, консультування молодих сімей, проведення роботи із самотніми людьми для подолання причин, які заважають створенню сім'ї, просвіта батьків з питань сімейного виховання тощо.

Профілактична робота *служб профорієнтації та працевлаштування* спрямована на створення умов для запобігання масовому безробіттю, полегшення працевлаштування тощо.

Основними формами психопрофілактичної роботи є: лекції, бесіди, семінари, тренінгові заняття, «телефон довіри», «пошта довіри», психолого-педагогічні консилиуми, індивідуальне та групове консультування, анкетування, випуск інформаційних бюлетенів, довідників для молоді тощо.

2. Шкільний психолог є головним спеціалістом, який має проводити первинну профілактику, а школа є оптимальною системою для профілактики психічного здоров'я.

У психологічній профілактиці виокремлюють такі рівні:

Перший рівень – це первинна психопрофілактика. На ньому психолог працює з дітьми, які мають незначні емоційні, поведінкові та навчальні розлади і виявляє турботу про психічне здоров'я і психічні ресурси усіх дітей. На першому рівні у центрі уваги психолога перебувають і «нормальні» і ті, що мають певні психологічні проблеми.

Другий рівень - *вторинна* психопрофілактика. На цьому рівні перед психологом постає завдання подолання труднощів у дітей, у яких вже наявні певні психологічні проблеми. Тому вторинна психопрофілактика спрямована на раннє виявлення у дітей труднощів у навчанні і поведінці, щоб діти не стали соціально або емоційно некерованими. Психолог працює з групою по 3-10 осіб у кожній. На другому рівні психолог працює також з учителями та батьками, навчає дорослих стратегії подолання різних труднощів у спілкуванні з дітьми та їхньому вихованні.

Третій рівень – третинна психопрофілактика. На цьому рівні профілактики діяльність психолога зосереджується на дітях з яскраво вираженими навчальними або поведінковими проблемами. Головне завдання психолога – корекція або подолання серйозних психологічних труднощів і проблем. На третьому рівні психолог працює з окремими учнями. Цей рівень вимагає від психолога великих зусиль і великих затрат часу.

Варто пам'ятати, що своєчасне проведення первинної профілактики сприятиме вивільненню часу для приділення психологом належної уваги всім школярам. Найбільше уваги психологи змушені приділяти 2-му і 3-му рівням профілактики. Безумовно, це є свідченням того, що психологи недостатню увагу приділяють 1-му рівню, а тому особливо багато часу у них забирає робота з учнями, які потребують третинної профілактики. Саме через це більшість інших школярів залишаються без достатньої уваги психолога. Адже психологічна служба не може приносити помітні результати, якщо буде концентрувати свою увагу лише на наявних проблемах. Психолог має заздалегідь прогнозувати можливість виникнення певних проблем і запобігати їх виникненню.

3. Задачі профілактичної діяльності психолога найбільш чітко визначені в межах служби практичної психології в системі освіти:

- робота з адаптації дітей, підлітків і молоді до умов освітнього закладу, напрацювання конкретних рекомендацій педагогам, батькам вихователям та ін.. з надання допомоги дітям в період адаптації;
- створення програм індивідуальної роботи з учасниками навчального процесу, призначених для адаптації учнів до процесу навчання і забезпечення всебічного й гармонійного розвитку особистості;
- створення умов, які запобігають виникненню дезадаптаційних станів при переході на нові ступені освіти (із початкової школи у неповну середню, із неї у середню тощо);
- проведення різних видів робіт із створення сприятливого психологічного клімату у закладах освіти;
- виконання заходів, спрямованих на запобігання і зняття психологічного перевантаження педагогічного колективу.

Перераховані задачі психопрофілактичної роботи в системі освіти можна проектувати на діяльність практичного психолога в різноманітних соціальних системах. Тоді ці задачі будуть виглядати таким чином:

- робота з адаптації персоналу організації (особливо молодих спеціалістів) до умов професійної діяльності в умовах конкретної організації;

- створення спеціальних програм (зокрема навчальних) для роботи з різними категоріями персоналу організації та окремими співробітниками;
- створення умов, які запобігають виникненню процесу дезадаптації у випадку зміни місця роботи, посади, професії;
- проведення різних видів робіт зі створення сприятливого психологічного клімату в установі;
- проведення заходів із запобігання і зняття психологічного перевантаження персоналу.

Запитання для самоконтролю

- Розкрийте сутність психологічної профілактики.
- Охарактеризуйте рівні психологічної профілактики.
- Розкрийте задачі психологічної профілактики.

Тема 7. Психологічне консультування:

1. Теоретичні і методологічні основи психологічного консультування.
2. Принципи й умови психологічного консультування.
3. Види психологічного консультування.
4. Індивідуальна форма психологічного консультування.
5. Групова форма психологічного консультування.

1. Психологічне консультування є важливим напрямком професійної діяльності практичного психолога.

Основна задача психологічного консультування полягає у створенні умов, за яких клієнт опиняється здатним подивитись на свої життєві труднощі з боку, усвідомити неконструктивні способи поведінки і побудови взаємовідносин і знайти адекватні дії, що дозволять йому отримати новий емоційний і особистісний досвід.

Основна мета – психологічна допомога людині в становленні її як продуктивної особистості, яка володіє високим рівнем самосвідомості, здатної здійснювати власну, самостійно обрану життєву стратегію, готової нести відповідальність за свою долю.

Психологічне консультування достатньо умовно виокремлюється від психотерапії, оскільки в процесі консультації нерідко застосовуються психотерапевтичні методи і прийоми. Проте, вважають що консультування має все ж таки більш поверховий характер, ніж психотерапія.

Зазначимо, що сьогодні не існує єдиного підходу щодо трактування поняття «психологічне консультування». Більшість вчених вважають доцільним використовувати поняття «психологічне консультування» лише стосовно допомоги психічно здоровим людям, а поняття «психотерапія» вживати у випадку, коли йдеться про допомогу психічно хворим людям. Тож людей, які потребують консультативної допомоги прийнято називати клієнтами, а тих, які звертаються до терапевта – пацієнтами.

Консультування і психотерапія потрібні на різних етапах розвитку психологічних проблем. Психотерапія – це допомога людині у випадку, коли проблеми уже настільки ускладнились, що вимагають тривалої корекції їхніх наслідків.

Консультування – це насамперед превентивна, упереджувальна робота, яка запобігає розвитку небажаних ускладнень. Тому, якщо психотерапія робить акцент на терапевтичні техніки, а діагностиці приділяється незначна увага, то в консультуванні діагностика психологічних проблем, особливо ранніх стадій їхнього розвитку, є надзвичайно важливою. Специфіка консультування полягає у відмові від концепції хвороби, допомагає здоровій людині у подоланні труднощів, у знаходженні виходу із скрутного становища.

Психологічне консультування у віковій та педагогічній психології трактують як вид психологічної допомоги, що має діагностико-рекомендаційний характер і є засобом підвищення психологічної компетентності педагогів, школярів і батьків. (І.Дубровіна).

Психологічне консультування як вид психологічної допомоги надають психічно здоровим людям. Психологічна консультація має розширити межі самопізнання людини, її здатність сприймати ширше психічний світ людей і на цій основі бачити більшу кількість варіантів поведінки в різних ситуаціях.

Саме цим і відрізняється психологічне консультування від психотерапії, яка спрямована на вирішення глибинних психологічних проблем.

Не слід вважати, що консультування - це спрощений варіант психотерапії.

Консультування є окремим, самостійним видом психологічної допомоги, яка має свою специфіку.

До найавторитетніших у світі концепції психотерапії і консультування належать: психоаналіз, аналітична психологія К.Юнга, індивідуальна психологія А.Адлера, гештальттерапія Ф.Перлза, гуманістичний підхід К.Роджерса, біхевіоризм Б.Скіннера.

2. Для забезпечення результативності та ефективності психологічного консультування необхідно дотримуватися таких його **принципів**:

- принцип *доброзичливого й безоцінкового* ставлення до клієнта, що передбачає вияв емоційної теплоти й поваги, вміння прийняти клієнта таким, яким він є, не оцінюючи й засуджуючи його норми і цінності, стиль життя і поведінку;

- забезпечення *конфіденційності* зустрічі. Цей принцип означає, що психолог зберігає у таємниці все, що стосується клієнта, його особистих проблем і життєвих обставин (крім випадків, передбачених законом, про що клієнт попереджається психологом);

- принцип *добровільності*, що означає, що клієнт сам звертається до психолога, оскільки суб'єктивно відчуває труднощі у своєму житті та мотивований до сприйняття психологічної допомоги;

- принцип *професійної мотивованості* консультанта означає, що він захищає інтереси клієнта, а не інших осіб чи організацій, не бере бік жодного з учасників конфлікту, уникає упередженого ставлення;

- принцип *відмови психолога від порад чи рецептів*. Завданням є посилення відповідальності клієнта за те, що з ним відбувається, спонукання його до активності в аналізі проблем, у пошуку виходу з кризи;

- *розмежування особистих і професійних* відносин. Психолог не може вступати з клієнтом у будь-які особисті стосунки. Психолог не може встановлювати дружні стосунки з клієнтом, а також надавати допомогу друзям чи родичам.

Реалізація принципів психологічного консультування можлива за таких **умов**:

1. Клієнт, який звертається до психолога, повинен мати реальну проблему психологічного характеру та усвідомлюване бажання якнайшвидше її вирішити.

2. Консультант-психолог, до якого звернулися за допомогою, повинен мати досвід психологічного консультування і відповідну професійну психологічну підготовку.

3. Витрати часу на консультування повинні бути достатніми для розуміння і пошуку оптимального розв'язання проблеми, яка хвилює клієнта, а також для успішного її подолання спільно з клієнтом.

4. Клієнт повинен дотримуватися наданих психологом-консультантом рекомендацій.

5. Створення сприятливого і відповідного психологічному консультуванню клімату.

3. Психологічне консультування поділяють на види залежно від індивідуальних особливостей клієнтів і тих проблем, з приводу яких вони звертаються за психологічною допомогою [33].

Виділяють такі **види** психологічного консультування: [27]

- інтимно-особистісне консультування;
- сімейне консультування;
- психолого-педагогічне, психолого-управлінське консультування;
- ділове консультування.

Інтимно-особистісне консультування здійснюється з проблем психологічних або поведінкових недоліків, яких хотів би позбутися клієнт; особистісних взаємин зі

значущими людьми, з приводу різноманітних страхів, невдач, глибокого невдоволення клієнта самим собою, інтимними взаєминами.

Сімейне консультування надається при виборі дружини чи чоловіка, з метою попередження і розв'язання конфліктів у внутрішньо сімейних відносинах та у відносинах членів сім'ї з родичами, з приводу розв'язання сімейних проблем (розподіл обов'язків, економічні питання сім'ї тощо), до та після розлучення.

Психолого-педагогічне консультування передбачає обговорення консультантом і клієнтом питань навчання і виховання дітей, підвищення педагогічної кваліфікації дорослих, вдосконалення педагогічного керівництва, управління дитячими та дорослими групами.

Діловим називається консультування, яке пов'язане з подоланням людьми ділових проблем: вибору професії, вдосконалення і розвитку здібностей, організації праці, підвищення працездатності, проведення ділових переговорів.

За **тривалістю** співпраці психолога і клієнта розрізняють [27]:

- *разову* консультацію. Це консультація, тривалістю 45 – 60 хв. Вона проводиться у випадках, коли клієнт звернувся до психолога з приводу проблеми, з якої йому, насамперед, потрібна допомога інших спеціалістів; коли психолог інформує клієнта з питань, які належать до його компетентності; коли клієнт звертається до психолога за підтримкою рішення, яке він збирається прийняти відносно певної життєвої ситуації; коли клієнт вдруге прийти не може;

- *короткотермінове* консультування. Триває впродовж 3-4 зустрічей. Найчастіше проводиться у випадках, коли клієнт потребує консультації просвітницько-рекомендаційного характеру або з діагностичною метою;

- *середньотермінове* консультування. Впродовж 10-15 зустрічей здійснюється значна психокорекцій на робота;

- *тривале* консультування. Психолог працює з клієнтом впродовж року.

Проведення психологічного консультування висуває ряд вимог до психолога-консультанта. Так, людина, яка займається психологічним консультуванням, повинна мати вищу психологічну освіту, достатній практичний досвід роботи в ролі психолога-консультанта, підтверджений відповідними сертифікатами. Крім знань та вмінь, психолог-консультант повинен бути наділений рядом спеціальних особистісних якостей: любити людей, бути проникливим, добрим, терплячим, відповідальним і комунікабельним.

4. Прийнято розрізняти дві форми консультування: *індивідуальну і групову*.

Індивідуальне психологічне консультування – це психологічна допомога конкретній психічно здоровій людині в ситуації життєвих ускладнень. Зміст індивідуального консультування завжди визначається замовленням клієнта. Індивідуальне консультування проводять методами бесіди, інтерв'ю, проблемного аналізу, діалогу консультанта з клієнтом. Діалог одночасно є і методом дослідження проблеми, і методом коригувального впливу на клієнта. Під час діалогу психолог-консультант допомагає клієнту подивитися ніби зі сторони, оцінити свою ситуацію, обговорює з ним ті особливості його поведінки і міжособових стосунків, які стали причиною його життєвих труднощів. Консультант дає змогу клієнту ширше поглянути на ситуацію, глибше усвідомити її, по-іншому оцінити свою роль в ній, змінити погляд на інших людей і на цій основі змінити своє ставлення до ситуації та свою поведінку.

Психолог-консультант не повинен давати клієнтові прямих порад і рекомендацій, оскільки, діючи таким чином, він бере на себе відповідальність за все, що відбувається. Для розвитку особистості клієнта важливо, щоб він усвідомлював і виявляв особисту відповідальність і самостійно приймав рішення.

Практика свідчить, що успіх консультації визначається тим, як склалися стосунки між психологом і клієнтом у перші п'ять хвилин їхньої консультативної зустрічі. Ці перші хвилини контакту є найважчими для обох партнерів. В цей час відбувається вироблення

неусвідомлених, але стратегічно важливих рішень, які стосуються прийняття партнера, оцінки його особистості, прогнозування можливих стосунків.

У перші хвилини немає жодної деталі, яка б не визначала успіху взаємодії: від виразу обличчя, пози, інтонації до дистанції між консультантом і клієнтом (оптимальна 1,5-2 м). Якщо за цей час стосунки не склалися, то ситуацію виправити дуже складно.

Результативність консультування залежить і від *позиції*, яку займає психолог у взаємодії з клієнтом. Її варіанти можуть бути різними:

- *позиція «зверху»*, коли досвідчений консультант простягає рук допомоги дезадаптованому і недосвідченому клієнтові;
- *позиція «рівності»* з клієнтом;
- *позиція «за клієнтом»*, коли психолог готовий слідувати за клієнтом (Г.Абрамова).

Під час бесіди позиція консультанта може змінюватись. Практика свідчить, що найпродуктивнішою є позиція рівності консультанта і клієнта. Ця позиція передбачає зняття дистанції між консультантом і клієнтом, їхню взаємну відвертість, надає консультації характеру звичайної розмови. У цьому випадку клієнт почуває себе як рівноправний партнер психолога, оскільки він активно працює і бере на себе відповідальність заті чи інші рішення й особистісні зміни.

5.Групова консультативна робота є більш складною, ніж індивідуальна, оскільки психологу доводиться мати справу не з окремою особистістю, а зі складною системою, якою є група людей.

- Водночас П.Горностай виокремлює цілу низку переваг консультування в умовах груп:
- можливість встановлення зворотного зв'язку й підтримки від людей, які мають подібні проблеми або переживання з конкретним учасником групи;
 - у процесі групової взаємодії відбувається сприйняття цінностей і потреб інших;
 - у групі людина відчуває себе оточеною турботою, довіру до себе, може розраховувати на допомогу і вільно виявляти такі ж почуття до інших учасників;
 - реакції членів групи один щодо одного можуть полегшити розв'язання міжособистісних конфліктів поза групою;
 - у ситуації підтримки і контролю людина може оволодіти новими вміннями, експериментувати з новими стилями ставлень серед рівних партнерів;
 - виникає певне відчуття комфортності при спілкуванні с партнерами, а не з психологом-консультантом.

Під час групових психологічних консультацій психолог виконує роль *того, хто навчає*. Це може бути робота з навчання керівників і персоналу організації шляхом їхнього тренування за спеціально розробленою програмою або розв'язання проблем розвитку організації у процесі спільної діяльності психолога, адміністрації та колективу в організаційно-діяльній або рольовій грі.

У груповому консультуванні використовують тренінги особистісного розвитку, тренінги умінь, рольові та ділові ігри тощо. Основними завданнями цих методів є розвиток якостей керівника і працівників, потрібних для успішного виконання ними своїх функцій, розуміння своїх стосунків з іншими людьми, аналіз свої переваг і недоліків, які сприяють або заважають продуктивній діяльності особистості в організації. У груповому консультуванні також широко використовують тренінги ділового спілкування, які проводяться у різноманітних формах, зокрема у вигляді рольової гри або дискусії.

Запитання для самоконтролю

- Назвіть основну мету психологічного консультування.
- В чому полягає відмінність консультування від психотерапії?
- Розкрийте принципи психологічного консультування.
- Охарактеризуйте види психологічного консультування.
- Які особливості групової й індивідуальної консультативної роботи?

Тема 8. Психологічна діагностика як напрям діяльності практичного психолога

1. Психодіагностика як теоретична дисципліна і психологічна практика.
2. Класифікація психодіагностичних методів, їх загальна характеристика і психологічне обґрунтування.
3. Професійно-етичні принципи здійснення психодіагностики.

1. Психодіагностика – це наука і практика, пов'язана із розробкою різноманітних методів розпізнавання індивідуально-психологічних особливостей людини і постановкою за допомогою цих методів психологічного діагнозу. Слово «діагностика» має грецьке походження: «диа» - відмінність, «гнозис» - пізнання.

Вона виокремилась із психології в окрему дисципліну на рубежі ХІХ-ХХ ст. під впливом суспільної практики. Знання теорії цієї науки дає змогу практичному психологу професійно проводити психологічну діагностику явищ людей різного віку, статі та різної професійної спрямованості. Психологічну діагностику проводять з метою постановки діагнозу, що допомагає вирішувати практичні завдання – проблеми клієнта.

Діагноз психологічний – це кінцевий результат діяльності психолога, спрямований на з'ясування сутності індивідуально-психологічних особливостей особистості з метою оцінки їх актуального стану, прогнозу подальшого розвитку та розробки рекомендацій, що визначені завданням психодіагностичного обстеження. Визначення діагнозу – основна мета. Практичний психолог звичайно не займається створенням нових психодіагностичних методик, він є користувачем розроблених дослідниками методів. Практичний психолог за допомогою діагностики розв'язує. Такі **основні задачі** [33]:

1. Встановлення наявності у людини тієї чи іншої психологічної властивості або особливості поведінки.
2. Визначення ступеню розвиненості певної властивості, її вираження в певній кількісних і якісних показниках.
3. Опис психологічних і поведінкових особливостей людини, що діагностуються в тих випадках, коли це необхідно.
4. Порівняння ступеню розвиненості властивостей, що вивчаються у різних людей.

Більшість психодіагностичних методів можна поділити на дві групи: експертні (клінічні) і стандартизовані (тестові).

Тест в психодіагностиці – це стандартизоване і обмежене у часі випробування, спрямоване на встановлення якісних та кількісних індивідуально-психологічних відмінностей між людьми.

2. Різні автори пропонують різні способи класифікації психодіагностичних методів. Так Р.С.Немов виокремлює:

1. Методи психодіагностики на основі спостереження (стандартизоване і вільне спостереження).
2. Опитувальники, психодіагностичні методи (анкети, опитувальники, які можуть містити закриті і відкриті питання, інтерв'ю).
3. Об'єктивні психодіагностичні методи, враховуючи облік і аналіз поведінкових реакцій людини і продуктів її праці,
4. Експериментальні методи психодіагностики [33].

Важливим підґрунтям для використання методик психодіагностики є відповідність їх наступним вимогам:

Диференціюючі можливості – діапазон виявлених методикою відмінностей.

Надійність – ступінь стійкості, стабільності отриманих результатів.

Валідність – властивість методик вимірювати саме те, на що вона заявлена, відповідність психологічних показників особливостям поведінки людини.

Точність – здатність тонко реагувати на найменші зміни властивості, що оцінюється в ході психодіагностичного експеримента.

Важливо, щоб нормативні показники методики були складені на основі роботи з репрезентативною вибіркою, тобто такою кількістю піддослідних, яка є достатньою для статистичної обробки.

3. Робота психодіагностика висуває до нього низку важливих вимог. Самі прості і очевидні – це уміння знаходити контакт і досконале знання використаних психодіагностичних методик і умов їх застосування. Окрім того, кожному психологу-психодіагносту необхідно знати і дотримуватися важливих професійно-етичних принципів:

- принцип особистої відповідальності за власну діяльність;
 - принцип конфіденційності (дотримання таємниці отриманої психологічної інформації);
 - принцип професійної таємниці (нерозповсюдження наукових психодіагностичних методик);

- принцип наукової обґрунтованості (методики, які використовуються, мають відповідати вимогам надійності, валідності, диференційованості і точності результатів);

- принцип об'єктивності (інтерпретація результатів і висновки мають перебувати у повній відповідності до отриманих даних);

- принцип забезпечення суверенних прав особистості, який охоплює:

а) добровільність участі у психологічному обстеженні (окрім особливих випадків у судовій і медичній практиці);

б) психопрофілактичне подання результатів (обережність, делікатність, адекватність, доступність мови, готовність використовувати еквівалентну методику);

в) попередження про вірогідність видачі такої інформації про себе, яку людина сама не усвідомлює;

г) право знати результати діагностичного обстеження. Таке право мають батьки при обстеженні їхніх дітей.

Запитання для самоконтролю

- Дайте визначення психодіагностиці.
- Що таке тест в психодіагностиці?
- Охарактеризуйте вимоги для використання методик в психодіагностиці.
- Розкрийте професійно-етичні принципи здійснення психодіагностики.

Тема 9. Психологічна корекція: її види та форми проведення та психотерапевтична допомога особистості

1. Загальне поняття про психологічну корекцію.
2. Форми психологічної корекції.
3. Коротка характеристика основних психотерапевтичних напрямків.
4. Психотерапія в діяльності практичного психолога.
5. Головні завдання немедичної психотерапії.
6. Коротка характеристика основних психотерапевтичних напрямів.

1. Психологічна корекція – це спрямований психологічний вплив на ті чи інші психологічні структури з метою забезпечення повноцінного розвитку і функціонування особистості.

Поняття «корекція психічного розвитку» як визначення певної форми психологічної діяльності вперше виник в дефектології стосовно до варіантів аномального розвитку. Там він означає виправлення недоліків, відхилень в розвитку дитини. В психології психокорекція трактується як сукупність заходів психологічного впливу, спрямованих на доформування відсутніх психічних функцій, а також усунення відставання, відхилень, порушень психічного розвитку. В подальшому, з розвитком прикладної вікової психології відбулось розширення сфери докладання поняття «корекція» на область нормального психічного розвитку. Зараз психокорекцією називають майже будь-який прояв активності психолога-практика, що виходить за межі діагностики.

«Корекція» - цілеспрямований психологічний вплив «зверху», з метою приведення психічного стану людини у відповідність з відомою «нормою психічного розвитку». Корекція передбачає зовнішній, сторонній жорсткий вплив на ті чи інші психічні прояви людини. В залежності від спрямованості розрізняють корекцію розумового розвитку, корекцію розвитку особистості, корекція і профілактика розвитку невротичних станів і неврозів.

Г.Абрамова зазначає, що здійснення психокорекційної роботи може відбуватися в трьох важливих позиціях:

1. «Роби як я!» (психолог бере відповідальність на себе і пропонує достатньо жорстку схему роботи);
2. «Давай зробимо разом!» (психолог розділяє відповідальність з клієнтом).
- 3.»Вибирай один із цих способів сам!» (клієнтові пропонується взяти самому відповідальність за себе).

Не слід категорично стверджувати безумовну перевагу будь-якої позиції у порівнянні з іншою. Конкретні задачі в ході психокорекційної роботи диктують вибір тактики і стратегії практичного психолога.

2. Психокорекційна робота проводиться у двох формах: груповій та індивідуальній. Кожна з цих форм має свої переваги і недоліки та застосовується психологом залежно від конкретної ситуації і запиту клієнта.

Обов'язковою умовою виконання індивідуальної психокорекції є робота психолога з клієнтом наодинці без присутності сторонніх людей. При індивідуальній психокорекції інструментом впливу є особистість психолога. Ця форма психокорекції забезпечує повну конфіденційність і є більш глибокою, ніж групова форма.

Звернутися за психологічною допомогою до психолога клієнта змушує певне ставлення до ситуації, коли він хоче:

- змінити ситуацію;
- змінити самого себе так, щоб адаптуватися до ситуації;
- вийти з ситуації;
- віднайти нові способи жити у ситуації.

Необхідними умовами здійснення індивідуальної психокорекції є:

- добровільна згода клієнта на отримання такої психологічної допомоги;
- повна довіра клієнта до психолога;
- активність клієнта і його творчо-дослідницьке ставлення до власних психологічних проблем;
- право клієнта приймати або не приймати допомогу, що надається;
- право клієнта самому вирішувати проблеми свого життя.

Основним стадіями індивідуальної психологічної корекції є:

- укладання контракту між психологом, який погодився надати психологічну допомогу і клієнтом;
- з'ясування проблем клієнта;
- пошук способів вирішення проблем клієнта;
- формування психологом колекційної програми роботи з клієнтом й її обговорення з ним;
- реалізація розробленої програми відповідно до укладеного контракту;
- оцінка ефективності проведеної роботи.

3. Психологічну корекцію класифікують за видами.

1. За характером спрямованості прийнято виокремлювати корекцію симптоматичну й каузальну. Симптоматична корекція (корекція симптомів) передбачає короточасний вплив з метою зняття гострих симптомів відхилень у розвитку, які заважають виконувати корекцію каузальну (причинну). *Каузальна корекція* спрямована на усунення джерел і причин відхилень. Цей вид корекції триваліший за часом і вимагає від психолога та клієнта більших зусиль.

2. За *тривалістю проведення* прийнято виділяти *зверхкоротку, коротку, тривалу і зверх тривалу корекцію*. *Зверхкоротка* психокорекція триває хвилини або години і спрямована на розв'язання актуальних ізольованих проблем та конфліктів. Її ефект може бути нестійким. *Коротка* (швидка) психокорекція триває декілька годин або днів. Її застосовують для вирішення актуальної проблеми і ніби «запускає» процес змін, який продовжується і після завершення зустрічей клієнта з психологом. *Тривала* психокорекція продовжується протягом місяців. В центрі її уваги – особистісний зміст проблем. Під час цієї корекції розробляється безліч проблем. *Зверхтривала* психокорекція може продовжуватися роками. Змістом її є сфери свідомого і несвідомого.

3. За змістом розрізняють корекцію:

- пізнавальної сфери;- емоційно-вольової сфери;- поведінкової сфери;- міжособових стосунків.

Корекція пізнавальної сфери спрямована на формування пізнавальної мотивації, розвиток пізнавальних психічних процесів, тренування інтелектуальних функцій і способів розумової діяльності, подолання синдрому дефіциту уваги тощо.

Корекція емоційно-вольової сфери передбачає зниження емоційної напруги, розвиток емоцій, адекватних емоційних реакцій, формування навичок емоційного контролю поведінки, розвиток довільності психічних процесів, формування мотивації, осмисленості й рефлексивності поведінки, вміння завершувати дії тощо.

Корекція поведінкової сфери пов'язана з формуванням внутрішньої позиції, оволодінням низкою соціальних ролей, тренуванням соціально схвалених моделей поведінки, формування навичок саморегуляції і самоконтролю.

Корекція міжособових стосунків спрямована на формування вміння людини налагоджувати та підтримувати стосунки з окремими людьми та групою

4. Психотерапія – широка галузь наукової і практичної діяльності спеціалістів (медиків, психологів та ін.), всередині якої існує велика кількість різноманітних теоретико-методичних підходів. Існує медична, психологічна, соціологічна і філософська моделі психотерапії. У вузькому сенсі (медична модель) психотерапії це комплексний лікувальний вербальний і невербальний вплив на емоції, судження, самосвідомість людини при психічних, нервових і психосоматичних захворюваннях. Поняття «психотерапія» пов'язано з його тлумачення, що базується на перекладі грецьких слів *psyche* – душа и *therapia* – лікування: «Зцілення душею» або «лікування душі». Саме поняття «психотерапія» було запроваджено у 1872 р. Д.Тьюком в книзі «Ілюстрації впливу розуму на тіло» і стало широко популярним з кінця ХІХ століття.

В останні роки умовно розрізняють *клінічно орієнтовану* психотерапію, спрямовано переважно на пом'якшення або ліквідацію існуючої симптоматики, і *особистісно-орієнтовану* психотерапію, яка намагається допомогти людині змінити своє ставлення до соціального оточення і до власної особистості.

Сучасне розуміння області психотерапії закріплено у «Декларації з психотерапії», прийнятій Європейською асоціацією психотерапевтів у Страсбурзі в 1990 році. У ній зафіксовано таке:

1. Психотерапія є особливою дисципліною із області гуманітарних наук, заняття якою є вільною і незалежною професією.
2. Психотерапевтична освіта вимагає високого рівня теоретичної і клінічної підготовки.
3. Гарантованою є різноманітність психотерапевтичних методів.
4. Освіта в області одного із психотерапевтичних методів має відбуватися інтегрально: вона охоплює теорію, особистий терапевтичний досвід під керівництвом супервізора, одночасно набувають широкі уявлення про інші методи.
5. Доступ до такої освіти можливий за умови широкої попередньої підготовки, зокрема в області гуманітарних і суспільних наук.

Залежно від того, на які характеристики внутрішнього світу людини спрямований вплив, можна виділити чотири основні моделі психотерапії: 1. Психотерапія як метод лікування, що впливає на стан функціональних систем організму у сфері психічних і соматичних функцій (медична модель психотерапії). 2. Психотерапія як метод, що приводить у дію процес навчання (психологічна модель психотерапії). 3. Психотерапія як метод маніпулювання, який має характер інструмента й слугує меті суспільного контролю (соціологічна модель психотерапії). 4. Психотерапія як комплекс явищ, які відбуваються у ході взаємодії з між людьми (філософська модель психотерапії).

Психотерапія орієнтована на роботу з глибинними особистісними проблемами, зумовленими різними життєвими труднощами і конфліктами людини. Термін надання психотерапевтичної допомоги досить тривалий – від десяти до сотні зустрічей психотерапевта з клієнтом, які можуть продовжуватись навіть протягом декількох років. До психотерапевта (порівняно з психологом-консультантом) відповідно висуваються дещо вищі кваліфікаційні вимоги. Бажано, щоб фахівець, який надає психотерапевтичну допомогу, був професійним психологом чи медиком (психіатром) і мав спеціальну психотерапевтичну підготовку, яка передбачає знання із загальної і конкретної клінічної теорії. Однією з найважливіших вимог до психотерапевта є вимога усвідомлення ним власних проблем, реакцій і їхнього можливого впливу на клієнта. Для психотерапевта потрібні власний досвід перебування у ролі клієнта, а також тривала робота під наглядом *супервізора*. *Супервізор* – це психотерапевт високого професійного рівня, який спостерігає за психотерапевтичною роботою своїх менш досвідчених колег, а по її закінченню обговорює з ними перебіг психотерапевтичного процесу. Діяльність супервізора має назву «супервізія». Її переважно застосовують до психотерапевтів, які лише розпочинають свою діяльність у цій галузі. Супервізор здебільшого розміщується за спеціальним екраном або ж використовує аудіо- і відеозаписи психотерапевтичного процесу, здійснюваного менш досвідченим колегою. Супервізор не втручається у сам психотерапевтичний процес та не дає прямих директивних вказівок своєму колезі. Процес супервізії відбувається у формі консультації, а не навчання. Такі консультації допомагають психотерапевту-початківцю глибше усвідомлювати свої професійні дії, аналізувати їх, робити певні висновки, що, безумовно, сприяє становленню його професійної майстерності. Отже, супервізія спрямована на збагачення знань та вмінь психотерапевта-початківця. У психотерапії до клієнта висуваються певні вимоги. Клієнт психотерапевта має бути людиною достатньо мотивованою і матеріально спроможною для тривалої роботи з психотерапевтом. Переважно, це людина, яка вже здійснила певну самостійну психотерапію, бачить і розуміє наявність особистісних проблем і готова їх розв'язувати. Має значення й інтелектуальний рівень клієнта. Вважається, що ідеальний клієнт психотерапевта – це нормальний невротик із високим рівнем розвитку рефлексії (Ю.Альошина). У наш час у США, Німеччині та інших західних країнах прийнято чітко розділяти *медичну* і *немедичну* психотерапію. Медична психотерапія переважно стосується психічно здорових пацієнтів медичних закладів. Її проводять спеціалісти, які отримали освіту на медичних факультетах університетів. Немедичних психотерапевтів готують на психологічних, а у США і філософських факультетах університетів. З хворими, у яких діагностовано психічне захворювання, алкоголіками, наркоманами, «суїцидниками» психотерапевт не має працювати без дозволу лікаря (психіатра, нарколога), який може так би мовити «делегувати» психотерапевту частину реабілітації, пов'язану з психологічною підтримкою хворого і його рідних.

5. На основі літературних джерел (А.Олександров, Ж.Годфруа, Б.Карвасарський, К.Рудестам та ін.), які розглядають проблеми та особливості немедичної психотерапії, можна виділити цілу низку загальних завдань, які об'єднують різні за напрямками і змістом психотерапевтичні методи: 1. Дослідження психологічних проблем клієнта і надання йому допомоги у їхньому розв'язанні. 2. Поліпшення суб'єктивного самопочуття і зміцнення психічного здоров'я. 3. Вивчення психологічних закономірностей, механізмів та ефективних способів між особою взаємодії для створення основи більш ефективного і гармонійного

спілкування з людьми.4. Розвиток самосвідомості і самодослідження клієнтів з метою корекції або запобігання емоційним порушенням на підставі внутрішніх і поведінкових змін.5. Сприяння процесу особистісного розвитку, реалізації творчого потенціалу, досягненню оптимального рівня життєдіяльності і відчуття щастя та успіху.б. *Психодинамічний* підхід підкреслює важливість для розуміння генеза або лікування емоційних розладів інтрапсихічних конфліктів, які є результатом динамічної і часто несвідомої боротьби суперечливих мотивів всередині особистості.

Різновидом психодинамічного підходу, поряд з класичним психоаналізом З.Фрейда: Індивідуальна психологія А.Адлера; аналітична психологія К.Юнга; его-психологія (А.Фрейда, Г.Хартман, Д.Клейн розглядали его як творчу адаптивну силу); неофрейдизм (К.Хорні, Е.Фромм, Г.Саллівен, які розглядали роль соціального середовища у формуванні особистості як Адлер); теоретики об'єктивних відносин (М.Клейн, О.Кернберг, Г.Кохут).

Різновидом психодинамічного підходу є особистісно-орієнтована психотерапія, що ґрунтується на психології відносин В.Мясищева. Її головна мета – реконструкція системи відносин, порушеної в процесі розвитку особистості під впливом соціальних факторів, передусім перекручених в батьківській сім'ї. Екзистенціально-гуманістичний підхід спирається на філософські ідеї екзистенціалізму і феноменології. Гуманістична психотерапія ґрунтується на таких положеннях: лікування є зустріч рівних людей (іноді замість слова зустріч використовується термін «енкаунтер»); покращення у клієнтів настає само, якщо терапевт створює правильні умови – допомагає усвідомленості, само прийняттю і вираженню клієнтом свої почуттів; найкращий спосіб – створення відносин безумовної підтримки і прийняття; клієнти повністю відповідальні за вибір свого образу думок і поведінки. При аналізі робіт представників екзистенціально-гуманістичного напрямку (Г.Олпорт, А.Маслоу, К.Роджерс, В.Франкл та ін.), слід підкреслити, що саме поняття «Я» англійський термін «self»- «самість») після довгої перерви знову опинилося в центрі уваги психологів і психотерапевтів. Вперше вказав на велике значення цього терміну Г.Олпорт. Він зазначав, що вищі мотиви, що породжують звертання в майбутнє системи цілей, до вільної реалізації своїх потенцій, утворюють ядро особистості, або «Я». Представники цього напрямку акцентували увагу на ролі самосвідомості в прагненні особистості на до самовдосконалення, підкреслювали її унікальність. А.Маслоу стверджував, що найвищою людською потребою є прагнення до самоактуалізації. **Основоположними** ідеями цього напрямку є уявлення про людину як про істоту активну, яка має безмежні можливості позитивного особистісного зростання. Центральними категоріями людського буття виступають смерть, свобода, ізоляція, несинитниця. Найбільший вплив із всієї зарубіжної психології на сучасний стан вітчизняної науки мали ідеї клієнт-центрованої психотерапії К.Роджерса, який розвинув розуміння Я-концепції, спираючись на такі положення: 1. Поведінка людини залежить від її суб'єктивного сприйняття; 2. Будь-яке сприйняття змінюється в свідомості, центром якого є Я-концепція; 3. Я-концепція це одночасно і уявлення, і внутрішня сутність індивіда, яка прагне до цінностям, що мають культурне походження; 4. Я-концепція обумовлює достатньо стійкі схеми поведінки. За логотерапією В.Франкла різноманітні форми неврозів виникають як реакції на втрату людиною сенсу існування. Основною задачею психотерапевта є допомога людям в набутті сенсу в самих складних ситуаціях. Задача психотерапевта полягає в тому, щоб допомогти людині усвідомити і подолати екзистенціальні конфлікти.

Запитання для самоконтролю

- Розкрийте сутність поняття психологічна корекція.
- Які існують форми психокорекційної роботи?
- Які існують види психокорекційної роботи?
- Розкрийте сутність поняття психотерапія.
- Дайте коротку характеристику основних психотерапевтичних напрямків.

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ**Преамбула**

Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру; і беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей;

і беручи до уваги, що необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення;

і беручи до уваги, що необхідно сприяти розвиткові дружніх відносин між народами;

і беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи і в рівноправність чоловіків і жінок та вирішили сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі;

і беручи до уваги, що держави-члени зобов'язались сприяти у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй загальній повазі і додержанню прав людини і основних свобод;

і беручи до уваги, що загальне розуміння характеру цих прав і свобод має величезне значення для повного виконання цього зобов'язання;

Генеральна Асамблея проголошує цю

Загальну декларацію прав людини як завдання, до виконання якою повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією.

СТАТТЯ 1. Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти стосовно один одного в дусі братерства.

СТАТТЯ 2. Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті.

СТАТТЯ 3. Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність.

СТАТТЯ 4. Ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах.

СТАТТЯ 5. Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання.

СТАТТЯ 6. Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

СТАТТЯ 7. Всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації.

СТАТТЯ 8. Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом.

СТАТТЯ 9. Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання.

СТАТТЯ 10. Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

СТАТТЯ 11.1. Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту.

2. Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом. Не може також накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину.

СТАТТЯ 12. Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань.

СТАТТЯ 13.1. Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави. 2. Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну.

СТАТТЯ 14. Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком. Це право не може бути використане в разі переслідування, яке в дійсності ґрунтується на вчиненні неполітичного злочину, або діяння, що суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

СТАТТЯ 15.1. Кожна людина має право на громадянство. 2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство.

СТАТТЯ 16.1. Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу та під час його розірвання.

2. Шлюб може укладатися тільки при вільній і повній згоді сторін, що одружуються.

3. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави.

СТАТТЯ 17.1. Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими. 2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна.

СТАТТЯ 18. Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком у навчанні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

СТАТТЯ 19. Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

СТАТТЯ 20.1. Кожна людина має право на свобод/ мирних зборів і асоціацій.

2. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації.

СТАТТЯ 21.1. Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників.

2. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні.

3. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування.

СТАТТЯ 22. Кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у

економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави.

СТАТТЯ 23.1. Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття.

2. Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю.
3. Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людині існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення.
4. Кожна людина має право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів,

СТАТТЯ 24 Кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку.

СТАТТЯ 25.1. Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини.

2. Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом.

СТАТТЯ 26.1. Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, принаймні початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного.

2. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру.

3. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

СТАТТЯ 27.

1. Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, насолоджуватись мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами.
2. Кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є.

СТАТТЯ 28. Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені.

СТАТТЯ 29.1. Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи.

2. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

3. Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

СТАТТЯ 30. Ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації. Генеральна Асамблея ООН 10 грудня 1948 року прийняла і проголосила Загальну декларацію прав людини.

ДОДАТОК 2

КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ДИТИНИ
(ратифікована Постановою ВР N 789-12 від 27.02.91)*ПРЕАМБУЛА*

Держави-учасниці цієї Конвенції, вважаючи, що згідно з принципами, проголошеними в Статуті ООН, визнання властивої людині гідності, рівних і невід'ємних прав усіх членів суспільства є основою забезпечення свободи, справедливості і миру на землі,

беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи та сповнені рішучості сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі,

визнаючи, що Організація Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини та Міжнародних пактах про права людини проголосила і погодилась з тим, що кожна людина має володіти всіма зазначеними у них правами і свободами без якої б то не було різниці за такими ознаками, як раса, колір шкіри, стать, релігія, політичні або інші переконання, національне або соціальне походження, майновий стан, народження або інші обставини,

нагадуючи, що Організація Об'єднаних Націй в Загальній декларації прав людини проголосила, що діти мають право на особливе піклування і допомогу, впевнені в тому, що сім'ї як основному осередку суспільства і природному середовищу для зростання і благополуччя всіх її членів і особливо дітей мають бути надані необхідні захист і сприяння з тим, щоб вона могла повністю покласти на себе зобов'язання в рамках суспільства,

визнаючи, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння, вважаючи, що дитина має бути повністю підготовлена до самостійного життя в суспільстві та вихована в дусі ідеалів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, і особливо в дусі миру, гідності, терпимості, свободи, рівності і солідарності,

беручи до уваги, що необхідність у такому особливому захисті дитини була передбачена в Женевській декларації прав дитини 1924 року і Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 року, та визнана в Загальній декларації прав людини, в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (зокрема, в статтях 23 і 24), в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (зокрема, в статті 10), а також у статутах і відповідних документах спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями благополуччя дітей,

беручи до уваги, що, як зазначено в Декларації прав дитини, «дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження»,

посилаючись на положення Декларації про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання *та* при їх всиновленні, на національному і міжнародних рівнях, Мінімальних стандартних правил ООН, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») та Декларації про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів,

визнаючи, що в усіх країнах є діти, які живуть у виключно тяжких умовах, і що такі діти потребують особливої уваги,

враховуючи належним чином важливість традицій і культурних цінностей кожного народу для захисту і гармонійного розвитку дитини,

визнаючи важливість міжнародного співробітництва для поліпшення умов життя дітей в кожній країні, зокрема в країнах, що розвиваються, погодилися про нижченаведене:

ЧАСТИНА I

СТАТТЯ 1. Для цілей цієї Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.

СТАТТЯ 2.1. Держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин.

2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї.

СТАТТЯ 3.1. В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

2. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів.

3. Держави-учасниці забезпечують те, щоб установи, служби і органи, відповідальні за піклування про дітей або їх захист, відповідали нормам, встановленим компетентними органами, зокрема в галузі безпеки й охорони здоров'я та з точки зору численності і придатності їх персоналу, а також компетентного нагляду.

СТАТТЯ 4. Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, визнаних у цій Конвенції. Щодо економічних, соціальних і культурних прав держави-учасниці вживають таких заходів у максимальних рамках наявних у них ресурсів і при необхідності в рамках міжнародного співробітництва.

СТАТТЯ 5. Держави-учасниці поважають відповідальність, права і обов'язки батьків і у відповідних випадках членів розширеної сім'ї чи общини, як це передбачено місцевим звичаєм, опікунів чи інших осіб, що за законом відповідають за дитину, належним чином управляти і керувати дитиною щодо здійснення визнаних цією Конвенцією прав і робити це гідно зі здібностями дитини, що розвиваються.

СТАТТЯ 6.1. Держави-учасниці визнають, що кожна дитина має невід'ємне право на життя.

2. Держави-учасниці забезпечують у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини.

СТАТТЯ 7.1. Дитина реєструється зразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування.

2. Держави-учасниці забезпечують здійснення цих прав згідно з їх національним законодавством та виконання їх зобов'язань за відповідними міжнародними документами у цій галузі, зокрема у випадку, коли б інакше дитина не мала громадянства.

СТАТТЯ 8.1. Держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я і сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання.

2. Якщо дитина протизаконно позбавляється частини або всіх елементів індивідуальності, держави-учасниці забезпечують їй необхідну допомогу і захист для найшвидшого відновлення її індивідуальності.

СТАТТЯ 9.1. Держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим

рішенням визначають у відповідності із застосовуваним законом і процедурами, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад коли батьки жорстоко поведуться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини.

2. Під час будь-якого розгляду згідно з пунктом 1 цієї статті всім зацікавленим сторонам надається можливість брати участь у розгляді та викладати свою точку зору.

3. Держави-учасниці поважають право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам дитини.

4. У тих випадках, коли таке розлучення впливає з якого-небудь рішення, прийнятого державою-учасницею, наприклад при арешті, тюремному ув'язненні, висилці, депортації чи смерті (включаючи смерть, що настала через будь-яку причину під час перебування даної особи у віданні держави) одного чи обох батьків або дитини, така держава-учасниця надає батькам, дитині чи, якщо це необхідно, іншому члену сім'ї на їх прохання необхідну інформацію щодо місця перебування відсутнього члена (членів) сім'ї, якщо надання цієї інформації не завдає шкоди добробуту дитини. Держави-учасниці надалі забезпечують, щоб подання такого прохання само по собі не призводило до несприятливих наслідків для відповідної особи (осіб).

СТАТТЯ 10.1. Відповідно до зобов'язання держав-учасниць за пунктом 1 статті 9 заява дитини чи її батьків на в'їзд у державу-учасницю або виїзд із неї з метою возз'єднання сім'ї повинна розглядатися державами-учасницями позитивним, гуманним і оперативним чином. Держави-учасниці надалі забезпечують, щоб подання такого прохання не призводило до несприятливих наслідків для заявників та членів їх сім'ї.

2. Дитина, батьки якої проживають у різних державах, має право підтримувати на регулярній основі, за виключенням особливих обставин, особисті відносини і прямі контакти з обома батьками. З цією метою і відповідно до зобов'язання держав-учасниць за пунктом 2 статті 9 держави-учасниці поважають право дитини та її батьків загатати будь-яку країну, включаючи власну, і повертатися в свою країну. Щодо права залишати будь-яку країну діють лише такі обмеження, які встановлені законом і необхідні для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моралі населення або прав і свобод інших осіб, і сумісні з визнаними в цій Конвенції іншими правами.

СТАТТЯ 11.1. Держави-учасниці вживають заходів для боротьби з незаконним переміщенням і неповерненням дітей із-за кордону.

2. З цією метою держави-учасниці сприяють укладанню двосторонніх або багатосторонніх угод чи приєднуються до діючих угод.

СТАТТЯ 12.1. Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

2. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

СТАТТЯ 13.1. Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію й ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини.

2. Здійснення цього права може зазнавати деяких обмежень, проте ними можуть бути лише ті обмеження, які передбачені законом і необхідні: а) для поваги прав і репутації інших осіб або б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я або моралі населення.

СТАТТЯ 14.1. Держави-учасниці поважають право дитини на свободу думки, совісті і релігії.

2. Держави-учасниці поважають права й обов'язки батьків та у відповідних випадках законних опікунів керувати дитиною в здійсненні її права методом, що відповідає здібностям дитини, які розвиваються.

3. Свобода дотримуватися своєї релігії або віри може зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом і необхідні для охорони державної безпеки, громадського порядку, моралі і здоров'я населення або захисту основних прав і свобод інших осіб.

СТАТТЯ 15.1. Держави-учасниці визнають право дитини на свободу асоціацій і свободу мирних зборів.2. Щодо здійснення даного права не можуть застосовуватися будь-які обмеження, крім тих, які застосовуються у відповідності з законом і необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моралі населення або захисту прав і свобод інших осіб.

СТАТТЯ 16.1. Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, тайну кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність.2. Дитина має право на захист закону від такого втручання або посягання.

СТАТТЯ 17. Держави-учасниці визнають важливу роль засобів масової інформації і забезпечують, щоб дитина мала доступ до інформації і матеріалів із різних національних і міжнародних джерел, особливо до такої інформації й матеріалів, які спрямовані на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини. З цією метою держави-учасниці: а) заохочують засоби масової інформації до розповсюдження інформації і матеріалів, корисних для дитини в соціальному і культурному відношеннях, та в дусі статті 29; б) заохочують міжнародне співробітництво в галузі підготовки, обміну і розповсюдження такої інформації і матеріалів із різних культурних, національних і міжнародних джерел; в) заохочують видання і розповсюдження дитячої літератури; г) заохочують засоби масової інформації до приділення особливої уваги мовним потребам дитини, яка належить до якої-небудь групи меншостей або корінного населення; д) заохочують розробку належних принципів захисту дитини від інформації і матеріалів, що завдають шкоди її благополуччю, враховуючи положення статей 13 і 18.

СТАТТЯ 18.1. Держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної й однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування.

2. З метою гарантування і сприяння здійсненню прав, викладених у цій Конвенції, держави-учасниці надають батькам і законним опікунам належну допомогу у виконанні ними обов'язків по вихованню дітей та забезпечують розвиток мережі дитячих установ.

3. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб діти, батьки яких працюють, мали право користуватися призначеними для них службами й установами по догляду за дітьми.

СТАТТЯ 19.1. Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного і психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поведіння та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

2. Такі заходи захисту у випадку необхідності включають ефективні процедури для розробки соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування і наступних заходів у зв'язку з випадками

жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також у випадку необхідності початку судової процедури.

СТАТТЯ 20.1. Дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надається державою.

2. Держави-учасниці у відповідності зі своїми національними законами забезпечують зміну догляду за дитиною.

3. Такий догляд може включати, зокрема, передачу на виховання («каф<-ла», за ісламським правом), всиновлення або при необхідності направлення у відповідні установи по догляду за дітьми. Під час розгляду варіантів зміни необхідно належним чином враховувати бажаність наступництва виховання дитини та її етнічне походження, релігійну і культурну належність і рідну мову.

СТАТТЯ 21. Держави-учасниці, які визнають і/чи дозволяють існування системи всиновлення, забезпечують, і щоб найкращі інтереси дитини враховувалися в першочерговому порядку, і вони: а) забезпечують, щоб всиновлення дитини дозволялось лише компетентними властями, які визначають згідно з застосовуваним законом і процедурами та на підставі всієї інформації, що має відношення до справи і достовірна, що всиновлення допустимо з огляду на статус дитини щодо батьків, родичів і законних опікунів і що, якщо потрібно, зацікавлені особи дали свою усвідомлену згоду на всиновлення на підставі такої консультації, яка може бути необхідною; б) визначають, що всиновлення в іншій країні може розглядатися як альтернативний спосіб догляду за дитиною, якщо дитина не може бути передана на виховання або в сім'ю, яка могла б забезпечити її виховання або всиновлення, і якщо забезпечення якогось придатного догляду в країні походження дитини є неможливим; в) забезпечують, щоб у випадку всиновлення дитини в іншій країні застосовувалися такі ж гарантії і норми, які застосовуються і щодо всиновлення всередині країни; сі) вживають всіх необхідних заходів з метою забезпечення того, щоб у випадку всиновлення в іншій країні влаштування дитини не призводило до одержання невинуватих фінансових вигод, пов'язаних з цією особою; с) сприяють у необхідних випадках досягненню цілей цієї статті шляхом укладання двохсторонніх і багатосторонніх домовленостей або угод та намагаються на цій підставі забезпечити, щоб влаштування дитини в іншій країні здійснювалося компетентними властями чи органами.

СТАТТЯ 22.1. Держави-учасниці вживають необхідних заходів, з тим щоб забезпечити дитині, яка бажає одержати статус біженця або такої, що вважається біженцем, відповідно до застосовуваних міжнародним або внутрішнім правом процедур як такої", що супроводжується, так і такої, що не супроводжується її батьками або будь-якою іншою особою, належний захист і гуманітарну допомогу в користуванні застосовуваними правами, викладеними в цій Конвенції та інших міжнародних документах по правах людини або гуманітарних документах, учасницями яких є зазначені держави.

2. З цією метою держави-учасниці сприяють у випадках, коли вони вважають це за необхідне, будь-яким зусиллям Організації Об'єднаних Націй та інших компетентних міжурядових або неурядових організацій по захисту такої дитини і надання їй допомоги у пошуку батьків чи інших членів сім'ї будь-якої дитини-біженця, з тим щоб одержати інформацію, необхідну для її возз'єднання зі своєю сім'єю. В тих випадках, коли батьки або інші члени сім'ї не можуть бути знайдені, цій дитині надається такий же захист, як і будь-якій іншій дитині, через якісь причини тимчасово або постійно позбавленій сімейного оточення, як це передбачено в цій Конвенції.

СТАТТЯ 23.1. Держави-учасниці визнають, що неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства.

2. Держави-учасниці визнають право неповноцінної дитини на особливе піклування, заохочують і забезпечують надання — за умови наявності ресурсів — дитині, яка має на це

право, та відповідальним за турботу про неї допомоги, щодо якої подано прохання і яка відповідає стану дитини та становищу її батьків або інших осіб, що забезпечують турботу про дитину.

3. На визнання особливих потреб неповноцінної дитини допомога згідно з пунктом 2 цієї статті надається при можливості безкоштовно з урахуванням фінансових ресурсів батьків або інших осіб, що забезпечують турботу про дитину, та має на меті забезпечення неповноцінній дитині ефективного доступу до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, медичною обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності і доступу до засобів відпочинку таким чином, який призводить до найбільш повного, по можливості, залучення дитини в соціальне життя і досягнення розвитку її особи, включаючи культурний і духовний. 4. Держави-учасниці сприяють у дусі міжнародного співробітництва обміну відповідною інформацією в галузі профілактичної охорони здоров'я, медичного, психологічного і функціонального лікування неповноцінних дітей, включаючи розповсюдження інформації про методи реабілітації, загальноосвітньої і професійної підготовки, а також доступу до цієї інформації з тим, щоб дозволити державам-учасницям поліпшити свої можливості і знання та розширити свій досвід у цій галузі. В цьому зв'язку особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються.

СТАТТЯ 24.1. Держави-учасниці визнають право дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я і засобами лікування хвороб та відновлення здоров'я.

2. Держави-учасниці домагаються повного здійснення цього права, зокрема вживають заходів для: а) зниження рівня смертності немовлят і дитячої смертності; б) забезпечення надання необхідної медичної допомоги і охорони здоров'я всіх дітей з приділенням першочергової уваги розвитку первинної медико-санітарної допомоги; в) боротьби з хворобами і недоїданням, у тому числі в рамках первинної медико-санітарної допомоги, шляхом застосування легкодоступної технології та надання достатньо поживного продовольства і чистої питної води, беручи до уваги небезпеку і ризик забруднення навколишнього середовища; г) надання матерям належних послуг по охороні здоров'я у допологовий і післяпологовий періоди; д) забезпечення обізнаності всіх прошарків суспільства, зокрема батьків і дітей, щодо здоров'я і харчування дітей, переваги грудного годування, гігієни, санітарії середовища перебування дитини і запобігання нещасним випадкам, а також їх доступу до освіти та їх підтримки у використанні цих знань; е) розвитку просвітницької роботи і послуг у галузі профілактичної медичної допомоги та планування розміру сім'ї.

3. Держави-учасниці вживають будь-яких ефективних і необхідних заходів з метою скасування традиційної практики, що негативно впливає на здоров'я дітей.

4. Держави-учасниці зобов'язуються заохочувати міжнародне співробітництво і розвивати його з метою поступового досягнення повного здійснення права, яке визнається в цій статті. В цьому зв'язку особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються.

СТАТТЯ 25. Держави-учасниці визнають право дитини, яка віддана компетентними органами на піклування з метою догляду за нею, її захисту або фізичного чи психічного лікування, на періодичну оцінку лікування, що надається дитині, та всіх інших умов, пов'язаних з таким піклуванням.

СТАТТЯ 26.1. Держави-учасниці визнають за кожною дитиною право користуватися благами соціального забезпечення, включаючи соціальне страхування, і вживають необхідних заходів для досягнення повного здійснення цього права згідно з їх національним законодавством.

2. Ці блага в міру необхідності надаються з урахуванням наявних ресурсів і можливостей дитини та осіб, які несуть відповідальність за утримання дитини, а також будь-яких міркувань, пов'язаних з одержанням благ дитиною чи від її імені.

СТАТТЯ 27.1. Держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини.

2. Батько(-ки) або інші особи, які виховують дитину, несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини.

3. Держави-учасниці у відповідності з національними умовами і в межах своїх можливостей вживають необхідних заходів для надання допомоги батькам та іншим особам, які виховують дітей, у здійсненні цього права і у випадку необхідності надають матеріальну допомогу і підтримують програми, особливо щодо забезпечення дитини харчуванням, одягом і житлом.

4. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення відновлення утримання дитини батьками або іншими особами, які відповідають за дитину як всередині держави-учасниці, так і за кордоном. Зокрема, якщо особа, яка несе фінансову відповідальність за дитину, і дитина проживають в різних державах, держави-учасниці сприяють приєднанню до міжнародних угод або укладанню таких угод, а також досягненню інших відповідних домовленостей.

СТАТТЯ 28.1. Держави-учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема: а) вводять безплатну й обов'язкову початкову освіту; б) заохочують розвиток різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як введення безплатної освіти і надання у випадку необхідності фінансової допомоги; с) забезпечують доступність вищої освіти для всіх на підставі здібностей кожного за допомогою всіх необхідних засобів; в) забезпечують доступність інформації і матеріалів у галузі освіти і професійної підготовки для всіх дітей; є) вживають заходів для сприяння регулярному відвіданню шкіл і зниженню кількості учнів, які залишили школу.

2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб шкільна дисципліна підтримувалася з допомогою методів, які відображають повагу людської гідності дитини, та у відповідності з цією Конвенцією.

3. Держави-учасниці заохочують і розвивають міжнародне співробітництво з питань, що стосуються освіти, зокрема з метою сприяння ліквідації невігластва і неписьменності в усьому світі та полегшення доступу до науково-технічних знань і сучасних методів навчання. В цьому зв'язку особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються.

СТАТТЯ 29.1. Держави-учасниці погоджуються щодо того, то освіта дитини має бути спрямована на: а) розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі; б) виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також принципів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй; с) виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної; в) підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення; є) виховання поваги до навколишньої природи.

2. Ніяка частина цієї статті або статті 22 не тлумачиться як така, що обмежує свободу окремих осіб і органів створювати навчальні заклади і керувати ними за умови постійного додержання принципів, викладених у пункті 1 цієї статті, та виконання вимоги того, щоб освіта, яка дається в таких навчальних закладах, відповідає мінімальним нормам, що можуть бути встановлені державою.

СТАТТЯ 30. У таких державах, де існують етнічні, релігійні або мовні меншості чи особи з числа корінного населення, дитині, яка належить до таких меншостей чи корінного населення, не може бути відмовлено в праві спільно з іншими членами її групи користуватися своєю культурою, сповідати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

СТАТТЯ 31.1. Держави-учасниці визнають право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, та вільно брати участь у культурному житті і займатися мистецтвом.

2. Держави-учасниці поважають і заохочують право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті та сприяють наданню їй відповідних і рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля і відпочинку.

СТАТТЯ 32.1. Держави-учасниці визнають право дитини на захист від економічної експлуатації і від виконання будь-якої роботи, яка може являти небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти чи завдавати шкоду її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному і соціальному розвитку.

2. Держави-учасниці приймають законодавчі, адміністративні і соціальні заходи, а також заходи в галузі освіти з тим, щоб забезпечити здійснення цієї статті. З цією метою, керуючись відповідними положеннями інших міжнародних документів, держави-учасниці, зокрема: а) встановлюють мінімальний вік для прийому на роботу; б) визначають необхідні вимоги щодо тривалості робочого дня й умов праці; с) передбачають відповідні види покарань або інші санкції для забезпечення ефективного здійснення цієї статті.

СТАТТЯ 33. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів, включаючи законодавчі, адміністративні і соціальні, а також заходи в галузі освіти з тим, щоб захистити дітей від незаконного зловживання наркотичними засобами і психотропними речовинами, як вони визначені у відповідних міжнародних договорах, та не допускати використання дітей у протизаконному виробництві таких речовин і торгівлі ними.

СТАТТЯ 34. Держави-учасниці зобов'язуються захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації і сексуальних розбещень. З цією метою держави-учасниці, зокрема, вживають на національному, двосторонньому і багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів для запобігання: а) схиланню або примушуванню дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності; б) використанню з метою експлуатації дітей у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці; с) використанню з метою експлуатації дітей у порнографії й порнографічних матеріалах.

СТАТТЯ 35. Держави-учасниці вживають на національному, двосторонньому і багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів для відвернення викрадень дітей, торгівлі дітьми чи їх контрабанди у будь-яких цілях і в будь-якій формі.

СТАТТЯ 36. Держави-учасниці захищають дитину від усіх форм експлуатації, що завдають шкоди будь-якому аспекту добробуту дитини.

СТАТТЯ 37. Держави-учасниці забезпечують, щоб: а) жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведінки чи покарання. Ні смертна кара, ні довічне тюремне ув'язнення, які не передбачають можливості звільнення, не призначаються за злочини, вчинені особами, молодшими 18 років; б) жодна дитина не була позбавлена свободи незаконним або свавільним чином. Арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюються згідно із законом та використовуються лише як крайній захід і протягом якнайкоротшого відповідного періоду часу; с) кожна позбавлена свободи дитина користується гуманним поведінням і повагою невід'ємної гідності її особи з урахуванням потреб осіб її віку. Зокрема, кожна позбавлена свободи дитина має бути відокремлена від дорослих, якщо тільки не вважається, що в найкращих інтересах дитини цього не слід робити, та мати право підтримувати зв'язок із своєю сім'єю шляхом листування і побачень, за винятком особливих обставин; сі) кожна позбавлена свободи дитина мала право на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги, а також право оскаржувати законність позбавлення її

свободи перед судом чи іншим компетентним, незалежним і безстороннім органом та право на невідкладне прийняття ними рішень щодо будь-якої такої процесуальної дії.

СТАТТЯ 38.1. Держави-учасниці зобов'язуються поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання.

2. Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях.

3. Держави-учасниці утримуються від призову будь-якої особи, яка не досягла 15-річного віку, на службу у свої збройні сили. При вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, держави-учасниці прагнуть віддавати перевагу особам старшого віку.

4. Згідно зі своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, держави-учасниці зобов'язуються вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними.

СТАТТЯ 39. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному і психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою: будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини.

СТАТТЯ 40.1. Держави-учасниці визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поведіння, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції і виконання нею корисної ролі в суспільстві.

2. З цією метою і беручи до уваги відповідні положення міжнародних документів, держави-учасниці, зокрема, забезпечують, щоб: а) жодна дитина не вважалася порушником кримінального законодавства, не звинувачувалася і не визнавалася винною в його порушенні через дію чи бездіяльність, які не були заборонені національним і міжнародним правом на час їх здійснення; в) кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи звинувачується в його порушенні, мала принаймні такі гарантії: і) презумпцію невинності, поки її вина не буде доказана згідно з законом; ii) негайне і безпосереднє інформування її про звинувачення проти неї й у випадку необхідності через її батьків чи законних опікунів та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці і здійсненні свого захисту; iii) невідкладне прийняття рішення з розглядуваного питання компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно з законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи, і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема, з урахуванням її віку чи становища, її батьків або законних опікунів; iv) свобода від примусу щодо подання свідчень чи визнання вини; вивчення свідчень свідків звинувачення або самостійно, або за допомогою інших осіб та забезпечення рівноправної участі свідків захисту і вивчення їх свідчень; v) якщо вважається, що дитина порушила кримінальне законодавство, повторний розгляд вищим компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом згідно із законом відповідного рішення і будь-яких вжитих у цьому зв'язку заходів; vi) безплатна допомога перекладача, якщо дитина не розуміє використовуваної мови чи не розмовляє нею;) повна повага її особистого життя на всіх стадіях розгляду.

3. Держави-учасниці прагнуть сприяти встановленню законів, процедур, органів і установ, що мають безпосереднє відношення до дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, звинувачуються чи визнаються винними в його порушенні, і

зокрема: а) встановленню мінімального віку, нижче якого діти вважаються нездатними порушити кримінальне законодавство; в) у випадку необхідності і бажаності вжиттю заходів щодо поведінки з такими дітьми без використання судового розгляду за умов повного додержання прав людини і правових гарантій.

4. Необхідна наявність таких різних заходів, як догляд, положення про опіку і нагляд, консультативні послуги, призначення іспитового строку виховання, програми навчання і професійної підготовки та інші форми догляду, що замінюють догляд в установах, з метою забезпечення такого поведінки з дитиною, яке відповідало б її добробуту, а також її становищу і характеру злочину.

СТАТТЯ 41. Ніщо в цій Конвенції не торкається будь-яких положень, які в більшій мірі сприяють здійсненню прав дитини і можуть міститися: а) в законі держави-учасниці або б) в нормах міжнародного права, діючих щодо цієї держави.

Частина II, III містять положення про організацію взаємодії між державами-учасницями, їх зобов'язання, порядок підписання, ратифікації, прийняття та внесення змін і поправок до Конвенції.

ДОДАТОК 3

Зареєстровано в Міністерстві Юстиції України 23 липня 2009 р.

За №687/16703 Затверджено наказом Міністерства освіти України 03.05.99 №127 (0922-99)(у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 р. №616)

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ПСИХОЛОГІЧНУ СЛУЖБУ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ¹

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Психологічна служба в системі освіти – це сукупність закладів, установ, підрозділів і посад, що складають єдину систему, основу якої становлять фахівці у сфері практичної психології і соціальної педагогіки: практичні психологи, соціальні педагоги, методисти, директори (завідувачі) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби. Основною метою діяльності психологічної служби є психологічне забезпечення та підвищення ефективності педагогічного процесу, захист психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх його учасників: вихованців, учнів, студентів, педагогічних працівників.

1.2. Психологічна служба забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку вихованців, учнів і студентів, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей, створення умов для саморозвитку та самовиховання, сприяє виконанню освітніх і вікових завдань навчальних закладів.

1.3. Психологічна служба у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту», іншими нормативно-правовими актами та цим Положенням.

1.4. Діяльність психологічної служби в системі освіти України забезпечується практичними психологами, соціальними педагогами, методистами та директорами (завідувачами) навчально-методичних кабінетів (центрів). За своїм статусом працівники служби належать до педагогічних працівників і, відповідно до чинного законодавства, користуються всіма правами і гарантіями, передбаченими для них.

1.5. Психологічна служба тісно співпрацює з органами охорони здоров'я, соціального захисту населення, сім'ї, молоді та спорту, внутрішніх справ, іншими органами виконавчої влади, а також із громадськими організаціями.

1.6. Це Положення визнає основні завдання, зміст діяльності, структуру, управління і фінансування психологічної служби системи освіти України в цілому.

1.7. Посади практичних психологів і соціальних педагогів уводяться в штатні розписи навчальних закладів і установ освіти за умови наявності спеціалістів з фаховою освітою в межах коштів, передбачених єдиним кошторисом витрат відповідно до нормативів чисельності практичних психологів і соціальних педагогів, згідно з додатком.

2. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ

2.1. Основні завдання психологічної служби системи освіти України полягають у:

- сприянні повноцінному розвитку особистості вихованців, учнів, студентів на кожному віковому етапі, створенні умов для формування умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку;
- забезпеченні індивідуального підходу до кожної дитини на основі її психолого-педагогічного вивчення;
- профілактиці і корекції відхилень в інтелектуальному та особистісному розвитку дитини.

1.2. Основними видами діяльності психологічної служби є:

- діагностика — психологічне обстеження вихованців, учнів, студентів, їхніх груп та колективів, моніторинг змісту і умов індивідуального розвитку вихованців, учнів, студентів, визначення причин, що ускладнюють їх розвиток та навчання;
- корекція — здійснення психолого-медико-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та індивідуальному розвитку та поведінці, схильності до залежностей та правопорушень, подолання різних форм девіантної поведінки, формування соціально корисної життєвої перспективи;
- реабілітація — надання психолого-педагогічної допомоги дітям, вихованцям, учням, студентам, які перебувають у кризовій ситуації (постраждали від соціальних, техногенних, природних катастроф, перенесли тяжкі хвороби, стреси, переселення, зазнали насильства тощо), з метою адаптації до умов навчання і життєдіяльності;
- профілактика — своєчасне попередження відхилень у психофізичному розвитку та становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобіганні конфліктним ситуаціям у навчально-виховному процесі тощо;
- прогностика — розробка і застосування моделей поведінки групи та особистості у різних умовах, проектування змісту і напрямків індивідуального розвитку дитини, складання на цій основі життєвих планів, визначення тенденцій розвитку груп та міжгрупових відносин.

2.3. Психологічна служба системи освіти України функціонує на трьох рівнях:

- науковому, на якому вивчає закономірності психічного розвитку і формування особистості вихованця, учня, студента з метою розробки методів і методик професійного застосування психологічних знань;
- прикладному, на якому здійснює соціально-психологічне забезпечення процесу навчання і виховання, включаючи розробку навчальних програм, підручників, професійну підготовку і підвищення кваліфікації фахівців;
- практичному, на якому забезпечує безпосередню роботу психологів, соціальних педагогів у навчальних закладах.

2.4. Діяльність психологічної служби включає такі головні напрямки:

- консультативно-методична допомога всім учасникам навчально-виховного процесу з питань навчання та виховання і розвитку вихованців, учнів, студентів, допомога органам державного управління у плануванні освітньої діяльності;
- просвітницько-пропагандистська робота з підвищення психологічної культури в навчальних закладах та сім'ї;
- превентивне виховання (через засоби масової інформації, під час навчальної діяльності в рамках навчальних програм або як окремого предмету), метою якого є

формування в вихованців, учнів, студентів орієнтації на здоровий спосіб життя та захист психічного здоров'я, профілактика алкоголізму, наркоманії, ВІЛ-інфекції.

3. СТРУКТУРА ТА УПРАВЛІННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЮ СЛУЖБОЮ

3.1. Психологічна служба в системі освіти України складається з трьох основних ланок:

- Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи;
- Навчально-методичного кабінету (центру) в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських, районних (міських) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти або методистів районних (міських) методичних кабінетів управлінь (відділів) освіти з психологічної служби;
- Підрозділів психологічної служби у вищих навчальних закладах ІІІ-ІУ рівнів акредитації;
- практичних психологів, соціальних педагогів навчальних закладів усіх типів.

3.2. Науково-методичне керівництво психологічною службою системи освіти України здійснює Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, який діє на підставі статуту.

3.3. Навчально-методичний кабінет (центр) в Автономній Республіці Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти створюються місцевими органами виконавчої влади, підпорядковуються засновнику з усіх питань діяльності, а у частині науково-методичного забезпечення – Українському науково-методичному центру практичної психології і соціальної роботи.

Навчально-методичний кабінет (центр) в Автономній Республіці Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти можуть створюватися як структурні підрозділи закладів післядипломної педагогічної освіти або при Міністерстві освіти і науки Автономної Республіки Крим, Головному управлінню освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управлінню освіти і науки Київської міської державної адміністрації, управліннях освіти і науки обласних та Севастопольської міських державних адміністрацій, або як юридичні особи.

Навчально-методичний кабінет (центр) в Автономній Республіці Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти створюються, реорганізуються або ліквідуються за погодженням з Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи.

3.4. Районні (міські) навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти створюються місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування.

Районні (міські) навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти можуть функціонувати як структурні підрозділи районних (міських) методичних кабінетів (центрів) або як юридичні особи.

За неможливості створення районного (міського) навчально-методичного (центру) психологічної служби системи освіти до штатного розпису районного (міського) методичного кабінету (центру) вводиться посада методиста з психологічної служби.

Районний (міський) навчально-методичний кабінет (центр) психологічної служби системи освіти підпорядковується засновнику з усіх питань діяльності, а в частині науково-методичного забезпечення діяльності психологічної служби – навчально-методичному кабінету (центру) в Автономній Республіці Крим, обласним, Київському і Севастопольському міським навчально-методичним кабінетом (центрам) психологічної служби системи освіти.

3.5. Атестація працівників психологічної служби - практичних психологів ,соціальних педагогів, методистів з психологічної служби, директорів (завідувачів)

навчально-методичних кабінеті (центрів) психологічної служби системи освіти здійснюється відповідного до чинного законодавства.

3.6. Структура та штатний розпис навчально-методичного кабінету (центру) в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських, районних (міських) навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти визначаються місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування відповідно до встановлених нормативів.

3.7. Навчально-методичний кабінет (центр) в Автономній Республіці Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські, районні (міські) навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти здійснюють свою діяльність відповідно до статуту (якщо вони є юридичними особами) або положення (якщо вони є структурними підрозділами).

3.8. Призначення на посаду та звільнення з посади директора (завідувача) навчально-методичного кабінету (центру) в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських навчально-методичних кабінетів (центрів) психологічної служби системи освіти здійснюються засновником за погодженням з Українським науково-методичним центром практичної психології і соціальної роботи.

Призначення на посаду та звільнення з посади директора (завідувача) районного (міського) навчально-методичного кабінету (центру) психологічної служби системи освіти, методиста з психологічної служби районного (міського) методичного кабінету здійснюються засновником за погодженням з навчально-методичним кабінетом (центром) в Автономній Республіці Крим, обласним, Київським, Севастопольським міським навчально-методичним кабінетом (центром) психологічної служби системи освіти.

Призначення на посаду та звільнення з посади практичного психолога і соціального педагога закладу освіти здійснюється за погодженням з районним (міським) навчально-методичним кабінетом (центром) психологічної служби районного (міського) методичного кабінету.

3.9. Структура та штатний розпис психологічної служби вищого навчального закладу 111- У1 рівнів акредитації визначаються вищим навчальним закладам та фінансуються за рахунок власних коштів цього навчального закладу.

Психологічна служба вищого навчального закладу 111-У1 рівнів акредитації підпорядковується керівнику або одному з його заступників, а частині науково-методичного забезпечення – Українському науково-методичному центру практичної психології і соціальної роботи.

4. Зміст діяльності психологічної служби

4.1. Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи є головною організацією психологічної служби системи освіти України. Він здійснює організаційні, координаційні та науково-методичні функції у галузі практичної психології і соціальної педагогіки.

До повноважень Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи належить:

- науково-методичне забезпечення психологічної служби системи освіти України;
- здійснення психометричного нагляду, забезпечення діяльності психометричної комісії, організація соціально-психологічної експертизи методів, методик, новацій у галузі освіти;
- розробка методичних вимог до змісту діяльності психологічної служби, координація науково-прикладних досліджень та методичних розробок;
- координація та науково-методичне керівництво діяльністю навчально-методичного кабінету (центру) в Автономній Республіці Крим, обласних, Київського і Севастопольського міських, районних (міських) навчально-методичних кабінетів (центрів)

психологічної служби системи освіти або методистів районних (міських) методичних кабінетів управлінь (відділів) освіти з психологічної служби.

4.2. Навчально-методичні (центри) кабінети, методисти є основними організаційно-методичними ланками психологічної служби системи освіти, які здійснюють організаційні, координувальні та навчально-методичні функції у галузі практичної психології і соціальної педагогіки.

Навчально-методичний кабінет (центр) в Автономній Республіці Крим, обласні, Київський і Севастопольський міські, районні (міські) навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби системи освіти, методисти районних (міських) методичних кабінетів управлінь (відділів) освіти з психологічної служби:

- забезпечують діяльність психологічної служби освіти регіону;
- надають методичну, інформаційну підтримку практичним психологам, соціальним педагогам;
- беруть участь в організації підвищення кваліфікації спеціалістів психологічної служби, їх атестації та професійного зростання, кадровому забезпеченні психологічної служби;
- організують діяльність методичних об'єднань практичних психологів і соціальних педагогів;
- координують науково-дослідні, практичні дослідження за пріоритетними напрямками діяльності психологічної служби;
- беруть участь в оцінці, прогнозуванні та формуванні освітньої політики в регіоні;
- впроваджують досягнення психологічної науки та передового досвіду.

Навчально-методичні кабінети (центри) психологічної служби організують діяльність «Телефонів довіри», кабінетів корекції кризових станів, психологічних (сімейних) консультацій, профільних консультацій, реабілітаційних центрів залежно від соціально-психологічних потреб регіону.

4.3. Практичний психолог навчального закладу:

- бере участь у здійсненні освітньої, виховної роботи спрямованої на забезпечення всебічного індивідуального розвитку вихованців, учнів, студентів, збереження їх повноцінного психічного здоров'я;
- проводить психолого-педагогічну діагностику готовності вихованця, учня, студента до навчання та сприяє їх адаптації до умов навчально-виховного процесу, допомагає у виборі навчального закладу згідно з рівнем психічного розвитку;
- розробляє та впроваджує розвивальні, корекційні програми навчально-виховної діяльності з урахуванням індивідуальних, гендерних, вікових особливостей вихованців, учнів, студентів;
- сприяє вибору учнями і студентами професій з урахуванням їх ціннісних орієнтацій, здібностей, життєвих планів і можливостей, готує учнів до свідомого життя; здійснює превентивне виховання, профілактику злочинності, алкоголізму і наркоманії, інших залежностей і шкідливих звичок серед підлітків;
- проводить психологічну діагностику і психолого-педагогічну корекцію девіантної поведінки вихованців, учнів, студентів;
- формує психологічну культуру вихованців, учнів, студентів, педагогів, батьків або осіб, які їх замінюють, консультує з питань психології, її практичного використання в організації навчально-виховного процесу.

4.4. Соціальний педагог навчального закладу:

- вивчає та оцінює особливості діяльності і розвитку вихованців, учнів і студентів, мікроколективу (класу чи групи), шкільного, студентського колективу в цілому, молодіжних та дитячих громадських організацій; досліджує спрямованість впливу мікросередовища, особливостей сім'ї та сімейного виховання,

позитивного виховного потенціалу соціального середовища та джерела негативного впливу на вихованців, учнів і студентів;

- прогнозує на основі спостережень та досліджень посилення негативних чи позитивних сторін соціальної ситуації, що впливає на розвиток особистості вихованця, учня, студента чи групи; прогнозує результати навчально-виховного процесу з урахуванням найважливіших факторів становлення особистості;
- дає рекомендації вихованцям, учням, студентам, батькам або особам, які їх замінюють, вчителям, викладачам та іншим особам з питань соціальної педагогіки; надає необхідну консультативну соціально-педагогічну допомогу дитячим і молодіжним громадським організаціям, вихованцям, учням, студентам, які потребують піклування чи перебувають у складних життєвих обставинах;
- сприяє захисту прав вихованців, учнів і студентів, представляє їхні інтереси у службі у справах дітей, у правоохоронних та судових органах;
- бере участь у формуванні навичок дотримання норм та правил поведінки, ведення здорового способу життя, сприяє попередженню негативних явищ серед вихованців, учнів, студентів;
- надає соціальні послуги, спрямовані на задоволення соціальних потреб вихованців, учнів і студентів; здійснює соціально-педагогічний супровід навчально-виховного процесу, соціально-педагогічний патронаж соціально незахищених категорій вихованців, учнів і студентів; сприяє соціальному і професійному визначенню особистості, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді.

4.5. Працівник психологічної служби повинен:

- керуватися етичним кодексом психолога;
- дотримуватися педагогічної етики, поважати гідність вихованців, учнів, студентів, захищати їх від будь-яких форм фізичного або психічного насильства;
- будувати свою діяльність на основі доброзичливості, довіри у тісному співробітництві з усіма учасниками педагогічного процесу;
- пропагувати здоровий спосіб життя, підвищувати рівень психологічних знань педагогічних працівників і батьків або осіб, які їх замінюють;
- зберігати професійну таємницю, не поширювати відомостей, отриманих в процесі діагностики або корекційної роботи, якщо це може завдати шкоди вихованцеві, учню, студенту чи їх оточенню;
- постійно підвищувати свій професійний рівень;
- знати програмно-методичні матеріали і документи щодо обсягу, рівня знань, розвитку вихованців, учнів, студентів, вимоги державних стандартів до забезпечення навчально-виховного процесу, основні напрями і перспективи розвитку освіти, психолого-педагогічної науки.

4.6. Тривалість робочого тижня практичного психолога та соціального педагога визначається чинним законодавством з урахуванням типу навчального закладу.

5. Фінансування діяльності психологічної служби

5.1. Фінансування діяльності психологічної служби системи освіти та оплата праці практичних психологів і соціальних

педагогів, працівників кабінетів (центрів), методистів здійснюється згідно з чинним законодавством.

5.2. Фінансування діяльності психологічної служби вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації (у тому числі оплати праці її працівників) здійснюється за рахунок власних коштів вищого навчального закладу.

5.3. Працівникам психологічної служби системи освіти надаються окремі приміщення (кабінети) для проведення діагностичної, навчальної, тренінгової, консультативної, розвивальної і корекційної роботи.

{ Положення в редакції Наказу Міністерства освіти і науки N 616 ([з0687-09](#)) від 02.07.2009 }

Директор Українського НМЦ
практичної психології і соціальної роботи
І.І.Цушко

ДОДАТОК 4

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

На I Установчому з'їзді Товариства психологів України 20 грудня 1990 року в м. Києві прийнято Етичний кодекс психолога. Цей нормативний акт є гарантом високопрофесійної, гуманної, високоморальної діяльності психологів України, здійснюваної залежно від спеціалізації та сфери їх інтересів.

Даний Кодекс являє собою сукупність етичних норм, правил поведінки, то склалися у психологічному співтоваристві й регулюють його життєдіяльність. Об'єктом досліджень і впливу психологів є внутрішній світ особистості, тому їхні контакти з іншими людьми повинні бути теплими, доброзичливими, цілющими.

Етичний кодекс сприяє більш успішному здійсненню психологами своєї професійної діяльності. Зокрема, шкільним і вузівським психологам допомагає у підвищенні ефективності навчання і виховання учнів та студентів; психологам у галузі охорони здоров'я — у виконанні функцій, пов'язаних з профілактикою захворювань, лікуванням, реабілітацією пацієнтів; психологам у сфері державного управління у психологічному забезпеченні загального і галузевого управління.

Заснована Товариством психологів України Комісія з етики проводить роботу, спрямовану на правильне тлумачення психологами Етичного кодексу, здійснює контроль за його додержанням, забезпечує формування у психологів сприйняття цього Кодексу як зобов'язання перед громадськістю, як одного з важливих чинного законодавства.

1. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

1.1. Психологи несуть особисту відповідальність за свою роботу.

1.2. Психологи зобов'язані всіляко запобігати і не допускати антигуманних наслідків у своїй професійній діяльності.

1.3. Психологи повинні утримуватися від будь-яких дій чи заяв, що загрожують недоторканості особи; не мають права використовувати свої знання і становище з метою приниження людської гідності, пригнічування особистості або маніпулювання нею; несуть відповідальність за додержання пріоритету інтересів людини.

1.4. На психологів покладається відповідальність за надійність використовуваних методів та програмного забезпечення, валідність обробки даних досліджень, у тому числі і тих, які проводяться з використанням комп'ютерних технологій.

1.5. Психологи застосовують лише ті знання, якими вони володіють відповідно до своєї кваліфікації, повноважень і соціального статусу. 2.1. Психологи постійно поповнюють свої знання про нові наукові досягнення в галузі їхньої діяльності, беруться за розв'язання тільки тих завдань, які належать до сфери їх компетенції. У разі непосильності завдання психологи передають його іншому досвідченому фахівцеві або допомагають людині, яка звернулася за підтримкою, налагодити контакт з професіоналами, що можуть надати адекватну допомогу. Психологи не застосовують методів і процедур, не апробованих центральними органами Товариства психологів України. У тих випадках, коли психологічні методики лише проходять випробування (з дозволу контрольних органів Товариства), психологи, проводячи експеримент з обмеженим контингентом досліджуваних, попереджають їх про застосування неперевіраних методів і технічних пристроїв або про свій недостатній рівень оволодіння ними.

2.2. Психолог публікує під своїм ім'ям лише ту працю, яка повністю виконана ним самим або містить істотний власний внесок; недопустима публікація з метою особистої, матеріальної вигоди недостатньо підготовлених праць, невалідизованих методик, а психолог не може виконувати практичної роботи, не маючи належної кваліфікації та досвіду.

2.3. Психолог прагне до адекватних знань про свої індивідуальні якості та особливості і визначення меж власних професійних можливостей. Особистісні психологічні проблеми (які негативно впливають на якість виконання обов'язків) можуть бути показником професійної непридатності і мають якомога швидше коригуватись та розв'язуватись психологом.

3. ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ КЛІЄНТА

3.1. Психологи суворо додержуються принципу добровільної участі клієнта в обстеженнях. Під час роботи з дітьми, пацієнтами з тяжкими психічними розладами (тобто в крайніх випадках) допускаються відхилення від принципу добровільності, але в межах законодавчих норм; обов'язком психолога є намагання налагодити з клієнтом співробітництво. Психологи утримуються від непотрібних лікувань клієнта.

3.2. Психологи, вступаючи у контакт з особами, для яких він є обов'язково-примусовим (наприклад, у разі проведення психологічної експертизи), не мають права змушувати клієнта повідомляти відомості поза його волею, не можуть вживати примусових заходів для одержання даних, крім випадків, коли така інформація сприятиме безпеці навколишніх або самого клієнта.

3.3. Психологи не беруть участі в діях, спрямованих проти свободи особи. Вони не мають права змушувати клієнта розповідати про свою життєву філософію, політичні, релігійні чи етичні переконання, не повинні вимагати відмовитися від них. 3.4. Психологи беруть на себе професійну відповідальність за кваліфіковане обстеження, консультування, лікування. Вони домовляються про терміни завершення своєї діяльності або доцільність направлення клієнта до іншого компетентного спеціаліста. Відповідальність з психолога знімається, якщо він упевнився, що інший спеціаліст узяв відповідальність за клієнта на себе.

3.5. Психологи не мають матеріальних або особистих привілеїв, не можуть використовувати свої знання і становище, довірливе ставлення і залежність клієнта у власних корисливих інтересах. У тих випадках, коли послуги є платними, про фінансові умови домовляються заздалегідь; не встановлюється додаткова оплата за консультації і не береться плата з тих, кого психолог навчає або збирається екзамінувати. Якщо клієнт може отримати психологічну допомогу безкоштовно або меншим коштом в іншого фахівця, то психолог інформує про це клієнта.

3.6. Психолог уникає встановлення неофіційних взаємин з клієнтом, якщо це може стати на перешкоді проведенню діагностичної, консультаційної і корекційної роботи з ним. Між психологом і клієнтом не повинно бути статевої близькості у період, коли психолог несе відповідальність за нього.

3.7. Психолог має право вирішувати, на якому етапі консультування або лікування можна дати об'єктивний професійний висновок, а у випадках, коли він не може діяти в інтересах клієнта, роз'яснює йому і батькам (опікунам, піклувальникам) реальний стан справ.

3.8. Висновок за результатами проведеного обстеження чи лікування робить сам психолог, він не може перекладати це на інших. Психолог повинен чітко і однозначно формулювати висновок, так щоб його можна було правильно зрозуміти і використати отримані дані на користь клієнта.

3.9. Психолог не робить висновків і не дає порад, не маючи достовірних знань про клієнта або ситуацію, в якій він перебуває. У звіті (висновку) психолога має міститися лише необхідна і водночас достатня, що відзначається цілковитою надійністю результатів, інформація для розв'язання поставленого завдання, вказуватися межі здійснюваних досліджень, характер виявлених симптомів — постійний чи тимчасовий.

3.10. Психолог у доступній формі повідомляє обстежуваному про поставлений діагноз і методи та засоби допомоги. При цьому він зобов'язаний обачливо і обережно висловлюватися щодо виявлених патологій у психічному стані клієнта. Психолог обов'язково попереджає про те, хто і для чого може використати ці дані; він не може приховувати від людини, які офіційні рішення можуть бути винесені на підставі висновку. Психолог уповноважений особисто запобігати некоректному і неетичному використанню результатів досліджень і повинен виконувати цей обов'язок незалежно від посадової субординації.

4. КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ

4.1. Психолог зобов'язаний додержуватися конфіденційності у всьому, що стосується взаємин з клієнтом, його особистого життя і життєвих обставин. Виняток становлять випадки, коли виявлені симптоми є небезпечними для клієнта та інших людей, і психолог зобов'язаний поінформувати тих, хто може надати кваліфіковану допомогу. Конфіденційності можна не додержуватись, якщо клієнт просить або згоджується, аби в його інтересах інформацію було передано іншій особі.

4.2. Психолог не збирає додаткових відомостей про обстежуваного без його згоди і задовольняється лише тією інформацією, яка потрібна для виконання професійного завдання. Запис на магнітну стрічку і відеоплівку, фотографування і занесення інформації про клієнта до комп'ютерних банків даних здійснюються лише за згодою учасників.

4.3. Психолог зобов'язаний оберегти професійну таємницю, не поширювати відомостей, отриманих у процесі діагностичної і корекційної роботи, додержуватись анонімності імені клієнта (наприклад, під час навчання, в публікаціях). Для демонстрації і прослуховування будь-яких матеріалів потрібний письмовий дозвіл людини, за чією згодою вони були записані; на вимогу клієнта матеріали негайно знищуються.

4.4. Документація роботи психологів повинна вміщувати лише професійно необхідні матеріали. До цих матеріалів, пов'язаних з конфіденційним змістом діяльності психологів, має виключатися доступ сторонніх осіб. У тих же випадках, коли психологи звертаються за допомогою до інших фахівців, потрібно спеціально ознайомити їх з питаннями, що стосуються умов і терміну зберігання таких матеріалів, а також обмежень у використанні інформації про клієнта і попередити про міру відповідальності за недодержання конфіденційності.

4.5 Якщо психолог не в змозі надалі виконувати свої функції, він з'ясовує, чи потрібно зберігати матеріали (також і інформацію, занесену до комп'ютера). В разі погребі психолог повинен передати виконання покладених на нього функцій іншому фахівцеві.

4.6. Психолог інформує клієнтів про правила додержання конфіденційності. Смерть або зникнення обстежуваного не звільняє психолога від необхідності зберігати професійну таємницю.

4.7. Психолог не передає методичних матеріалів особам, які не уповноважені здійснювати психологічну діяльність; не розкриває, суті і призначення конкретної методики (за винятком доступних роз'яснень правоохоронним і судовим органам)

5. ЕТИЧНІ ПРАВИЛА ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

5.1. Планування психологічних досліджень передбачає дотримання таких умов: визначення об'єкта дослідження; чітке й однозначне формулювання його мети і завдань; встановлення контингенту обстежуваних; прогнозування можливостей використання одержаних результатів (наприклад, оцінювання перспектив професійної успішності, формування спільного колективу, психологічного втручання тощо). Психолог самостійно вибирає методи роботи, керуючись при цьому вимогами максимальної ефективності та наукової обґрунтованості.

5.2. Психолог забезпечує цілковиту надійність результатів, відповідає за рішення, які приймають офіційні особи на основі його висновків та рекомендацій, запобігає можливим помилкам в діяльності непрофесіоналів, котрі допомагають у роботі, але не ознайомлені з вимогами, що стосуються обмежень у використанні інформації про досліджуваних. Психолог несе відповідальність за правильне і доступне роз'яснення непрофесіоналам суті застосовуваних психологічних методів, а також за можливі антигуманні наслідки. Щодо психолога використовується принцип, аналогічний принципу презумпції невинності у судочинстві. Вина психолога в порушенні Етичного кодексу повинна бути доведена Комісією з етики Товариства психологів України.

5.3. Психолог зводить до мінімуму ризик ненавмисного негативного впливу на тих, хто бере участь в експерименті. Коли очікується, що дослідження або лікування може викликати у клієнта психогенну реакцію, психолог повинен отримати дозвіл на проведення роботи з ним Комісії з етики. Якщо умови експерименту потребують необізнаності досліджуваних з його суттю і результатами, психолог має пересвідчитися в тому, що це не завдасть шкоди жодному з учасників досліджу. Такі відомості можуть бути розкриті після завершення експериментальної програми.

5.4. Психолог заздалегідь інформує клієнтів про право відмовитись від участі в дослідженні. Коли ж попри це вони дають згоду взяти участь у експерименті, психолог має переконатися в тому, що таке рішення прийняте незалежно від нього або інших осіб (наприклад, батьків, опікунів, піклувальників, які наполягають пройти обстеження).

6. КВАЛІФІКОВАНА ПРОПАГАНДА ПСИХОЛОГІЇ

6.1 Психологи інформують науковців, учителів, лікарів, широку громадськість про свою галузь діяльності на основі об'єктивних, точних даних таким чином, щоб не дискредитувати професію психолога і психологію як науково-практичний комплекс.

6.2. Психолог не виступає з публічними заявами для реклами або самореклами. Вмішуючи у засобах масової інформації оголошення про надання психологічних послуг населенню, повідомляє лише своє ім'я, адресу, номер телефону, професійну кваліфікацію, науковий ступінь, галузь психології, години прийому. В рекламному проспекті не може йтися про суми гонорару, не даються гарантії, не перелічуються здобутки і успішні випадки лікування, консультування, експертизи. Оголошення мають містити інформацію про мету курсів, а не обіцянки стосовно досягнення специфічних результатів. Психолог повинен брати професійну участь у навчальних програмах для населення, однак він має право робити це лише за умови, якщо вони виключають сумнівні методи і неефективні процедури.

6.3. Поради психолога у засобах масової інформації мають подаватися в узагальненій формі, без посилань на конкретні факти і ситуації, щоб не допустити розголошення конфіденційної інформації.

6.4. Усні виступи, друковані матеріали, аудіовізуальна та інші публікації, в яких наводяться з ілюстративною метою клінічні випадки, повинні виключати ідентифікування особи, групи чи організації. Методики публікуються лише у формі, яка дає змогу зберегти їх валідність та надійність.

7. ПРОФЕСІЙНА КООПЕРАЦІЯ

7.1. Психолог, ведучи професійну дискусію, не повинен дискредитувати колег або представників інших професій, які використовують ті самі або інші наукові методи, він має виявляти повагу до наукових шкіл і напрямів. Психолог цінує професійну компетентність, високу культуру та ерудицію, відповідальне ставлення до справи колег та представників інших професій. Якщо ж психолог виявить ненауковість чи неетичність у професійній діяльності колеги, він повинен сприяти виправленню ситуації. У разі неуспіху цих зусиль психолог може виступити з об'єктивною, аргументованою критикою роботи колеги у психологічному співтоваристві. У тих же випадках, коли критика на адресу члена Товариства виявляється суб'єктивною, упередженою, він має право звернутися до Комісії з етики, висновок якої може використати для спростування несправедливих оцінок чи критики.

7.2. Психолог не може застосовувати маніпулятивні методи для здобуття прихильності і привернення на свій бік клієнтури, не повинен намагатися стати монополістом у своїй галузі. Про досягнуті результати в теоретичній і практичній психології він зобов'язаний інформувати психологічну громадськість, ділитися набутиим під час своєї професійної діяльності досвідом.

7.3. Розв'язуючи конкретні завдання обстеження, консультування і лікування людей, психолог вирішує, чи може він використати знання, технічні й адміністративні можливості інших фахівців на благо клієнта та за згодою клієнта вступити в контакт з ними, зокрема особами, які лікують або лікували його раніше. Психолог бере відповідальність за клієнта, лише переконавшись, що той не має клієнтурних стосунків з іншими психологами.

7.4. Психолог забезпечує персонал адекватною інформацією про клієнтів, які користуються його послугами, передбачає у розпорядження колег тільки надійні й валідизовані психологічні методи, технічний інструментарій і відкриття. Всі професійні взаємовідносини будуються на основі Закону про авторські права.

7.5. У вирішенні спірних питань психолог керується положенням даного Етичного кодексу. Арбітром може бути Комісія з етики Товариства психологів України. 7.6. За порушенням чинного законодавства, Статуту Товариства психологів та Етичного кодексу на психолога можуть бути накладені Комісією з етики такі стягнення:

- попередження; — догана;
- виключення з членів Товариства.

У разі виявлення порушень психологами, які не є членами Товариства, Комісія з етики звертається до інших громадських організацій чи державних установ з тим, щоб вони вжили необхідних заходів до винного.

Рішення Комісії з етики може бути скасоване Президією або З'їздом Товариства психологів.

ДОДАТОК 5

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ПСИХОЛОГІВ

Авторське право належить Американській психологічній асоціації (січень, 1963 р.).
Передруковано (і відредаговано) з журналу «Американський психолог» (січень, 1963),
виправлення внесені у вересні 1965 р. і грудні 1972 р.

Ці стандарти також надруковані в Біографічному довіднику Американської психологічної асоціації.

Психолог повинен надавати великого значення достоїнству й цінності буття кожної окремої людини. Він бере на себе зобов'язання поліпшувати розуміння людиною самого себе й інших людей. Дотримуючись цих зобов'язань, він охороняє благополуччя кожної людини, яка потребує його допомоги, а також тварини, що може бути об'єктом його вивчення. Він не тільки сам не використовує своє професійне положення, або професійні зв'язки, але також свідомо не дозволяє скористатися плодами своєї праці з метою, не сумісною із цінністю цих

праць. Оголошуючи результати свого дослідження, психолог бере на себе відповідальність за наступних умов: компетентності, на яку він претендує, об'єктивності в повідомленні даних обстеження й уваги до інтересів своїх колег і суспільства.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ

Принцип 1. Відповідальність. Психолог, який взяв на себе зобов'язання поліпшувати взаєморозуміння між людьми, повинен надавати великого значення об'єктивності й чесності, підтримувати найвищий рівень своєї професійної діяльності.

а) Як учений, психолог повинен бути впевнений, що суспільству потрібно, щоб він вів свої дослідження там, де його висновки корисні; він повинен планувати свої дослідження таким чином, щоб звести до мінімуму можливість неправильного використання своїх результатів; він повинен публікувати звіт про свою дослідницьку роботу.

б) Як педагог, психолог повинен розуміти свій найперший обов'язок — допомагати іншим в оволодінні навичками й знаннями та підтримувати високі норми своєї ерудиції.

в) Як практик, психолог повинен знати, що він соціально відповідальний, тому що його робота може бути тісно пов'язана з життєвим благополуччям інших людей.

Принцип 2. Компетентність. Забезпечення високого рівня професійної компетентності є обов'язком, який розділяється всіма психологами в інтересах суспільства й професії.

а) Некваліфіковані люди компрометують психологічну практику; психологи допомагають суспільству у визначенні тих, хто компетентний давати суспільству професійні поради. Коли психолог або особа, яка називає себе психологом, порушує етичні стандарти, психологи, які знають про це, повинні намагатися виправити ситуацію. При необхідності, в такій ситуації, можливо привернути увагу відповідних місцевих, державних або національних комітетів з професійної етики, стандартів і практики.

б) Психологи, які вважаються кваліфікованими в будь-якій сфері професійної діяльності, повинні мати диплом Американського комітету із професійної психології або ліцензію, посвідчення, які видані державними екзаменаційними комісіями. Також є дійсними посвідчення, які видані суспільними комісіями, створеними державними психологічними асоціаціями. Психологи, що не задовольняють вимоги кваліфікації, необхідної для самостійної практики, повинні здобувати досвід під керівництвом кваліфікованого фахівця.

в) Психолог повинен окреслити межу своєї компетентності й обмеженість щодо використання методів, при цьому він не повинен запропоновувати свої послуги, а також не використовує техніку, які не задовольняють професійні стандарти, установлені в окремих галузях психології. Психолог, який зайнявся практичною діяльністю, як правило, допомагає своїм колегам в одержанні професійної допомоги по всіх аспектах їхніх проблем, які перебувають поза їх власною компетенцією. Цей принцип вимагає, щоб, наприклад, були зібрані дані для медичного діагнозу й вирішення відповідних медичних проблем, а також для звертання за порадою або консультацією до інших фахівців.

г) Психолог у клініці повинен знати, що ефективність його роботи багато в чому залежить від здатності підтримувати нормальні відносини між людьми, які короткочасно або більш тривалий час мають зміни щодо власної особистості. Тому він повинен утримуватися від будь-якої діяльності, у якій його особисті проблеми, можливо, стануть причиною низької професійної роботи, або зашкодять клієнтові; якщо він уже зайнятий такою діяльністю, усвідомивши свої особисті проблеми, він шукає компетентну професійну допомогу для визначення того, чи спроможний він продовжувати, або повинен припинити обслуговування цього клієнта.

Принцип 3. Моральні й правові стандарти. Психолог у своїй практиці повинен виявляти сприйнятливості до соціальних норм і моральних вимог суспільства, у якому він працює; він повинен розуміти, що порушення прийнятих моральних і правових стандартів з його боку може утягнути його клієнтів, студентів або колег у ганебні особистісні конфлікти й завдасть шкоди його власному імені й репутації його професії.

Принцип 4. Помилкові повідомлення. Психолог повинен уникати помилкових повідомлень, пов'язаних з його професійною кваліфікацією, зв'язках з професійними організаціями, а також про інститути й організації, з якими він співпрацює.

а) Психолог не повинен претендувати на те, чого він не може, ні прямо, ні шляхом приписування собі професійної кваліфікації, яка відрізняється від його дійсної кваліфікації, ні за допомогою неправильного повідомлення про свої зв'язки з будь-якими інститутами, організаціями або індивідами.

б) Психолог повинен надавати правдиву інформацію про інститути або організації, з якими він співпрацює.

в) Психолог не повинен використовувати свої зв'язки співпраці з Американською психологічною асоціацією або її відділами з метою, яка не відповідає тій, яка проголошена Асоціацією.

Принцип 5. Публічні заяви. Стриманість, наукова передбачливість і розуміння обмеженості наявних знань характеризують всі публічні заяви психологів, які прямо або опосередковано надають інформацію суспільству.

а) Психологи, які витлумачують психологію або її прикладні галузі клієнтам або широкій громадськості, зобов'язані робити повідомлення ясно й ретельно. Потрібно уникати перебільшення, схильності до сенсації й інших видів неправильного надання публічної інформації.

б) Коли психолог надає публічну інформацію про психологічні процедури й методи, він повинен прагнути того, щоб вказати, що вони повинні використовуватися тільки тими людьми, які навчені їхньому правильному використанню.

в) Психолог, працюючий на радіо або телебаченні, не повинен брати участі в комерційних заявах, які рекомендують покупку або використання результатів професійних досліджень.

Принцип 6. Конфіденційність. Гарантувати секретність інформації про індивіда, яка отримана психологом у ході його навчання, практики або дослідження, — це найперший обов'язок психолога. Таку інформацію не повідомляють іншим особам доти, поки не виникнуть певні важливі обставини.

а) Конфіденційно отримана інформація розкривається тільки після найретельнішого обмірковування й у тому випадку, коли є явна загроза індивідові або суспільству. При цьому вона повідомляється тільки представникам відповідних професій або суспільних лідерів.

б) Інформація, отримана в обстановці клініки або консультації, а також оцінки, яку надають дітям, студентам, особам, які проходять службу, або іншим особам (за винятком), обговорюється тільки в професійних цілях і тільки з людьми, яких це стосується. Письмові й усні звіти повинні відображати лише результати, які відповідають цілям оцінки. При цьому потрібно вживати всіх зусиль, щоб уникнути незаконного зазіхання на таємницю особистості.

в) Клінічні й інші матеріали, які використовуються при навчанні у школі, оголошуються тільки тоді, коли ідентичність досліджуваних відповідним чином прихована.

г) Забезпечується конфіденційність професійних повідомлень про індивідів. Тільки в тому випадку, коли автор і інші учасники дають свій спеціальний дозвіл, показують конфіденційні професійні відомості відповідним особам. Психолог відповідає за інформованість свого клієнта та про обмеження конфіденційності.

д) Тільки після явного дозволу допускається розкривати в публікаціях ідентичність учасників досліджень. Коли дані опубліковані без дозволу на ідентифікацію, психолог бере на себе відповідальність за відповідне маскування джерел своїх дослідницьких результатів.

є) Психолог повинен завжди вживати заходів для забезпечення конфіденційності при зберіганні й остаточному оголошенні конфіденційних результатів.

Принцип 7. Благополуччя клієнта. Психолог поважає недоторканність і захищає благополуччя людини або групи, з якими він працює.

- а) Психолог, який працює на промисловому підприємстві, у навчальному закладі й інших соціальних місцях, де можуть виникнути конфлікти інтересів різних груп (як, наприклад, між підприємцями, між клієнтом і наймачем та таке інше) зобов'язаний установити для себе характер і спрямованість своїх відносин і відповідальності, при цьому інформувати всі зацікавлені групи про ці зобов'язання.
- б) Коли виникає конфлікт серед професійних працівників, психолог повинен піклуватися, насамперед, про благополуччя всіх клієнтів і тільки в другу чергу зважає на інтереси своєї власної професійної групи.
- в) Психолог повинен обмежити клінічну практику або консультацію, клієнта коли йому очевидно, що вона не має сенсу.
- г) Психолог, який намагається отримати інформацію від індивіда про свою особистість у ході інтерв'ювання, тестування або оцінювання, або який допускає, щоб йому відкрили цю інформацію, робить це тільки після того, як точно встановлено, що особа, яка надає цю інформацію, повністю усвідомлює мету інтерв'ювання, тестування або оцінювання, а також те яким чином може бути використана ця інформація.
- д) У випадку, коли потрібне відкликання, відповідальність психолога за благополуччя клієнта триває доти, поки цю відповідальність не візьме на себе та професійна особа, для якої необхідне відкликання, або поки відносини із психологом, який надає відкликання, не обмежуються спільною угодою. У випадках, коли відкликання, консультація тощо зазначені в умовах звертання й клієнт відмовляється від відкликання, психолог обережно звертає його увагу на можливу шкоду йому (клієнтові), психологові і його професії, а також про можливі наслідки із продовження їхніх відносин.
- е) Психолог, якому потрібно використати психологічні тести для дослідницьких цілей, охороняє свого випробуваного, попереджаючи, що тести і їхні результати використовуються професійним шляхом.
- є) Коли студентові пред'являється емоційно небайдужий йому змістовний матеріал, це об'єктивно обговорюється й додаються всі зусилля, щоб конструктивно керувати будь-якими виникаючими труднощами.
- ж) Потрібно піклуватися про те, щоб забезпечити підходяще навколишнє оточення для клінічної роботи з метою запобігання як клієнта, так і психолога від реальної й приписуваної шкоди, а професію від осуду.
- з) При використанні загальноприйнятих медикаментів для терапевтичних цілей психологові необхідно особливо подбати про те, щоб лікар, який співробітничав з ним, дав відповідні гарантії клієнтові.

Принцип 8. Взаємини із клієнтом. Психолог обов'язково інформує свого майбутнього клієнта про основні межі потенційних взаємин, які можуть вплинути на рішення клієнта щодо вступу в ці відносини.

а) До меж взаємин, які можуть вплинути на таке рішення клієнта, відносяться реєстрація інтерв'ю, використання матеріалу інтерв'ю в навчальних цілях і спостереження за інтерв'юванням сторонніх осіб.

б) Коли сам клієнт не компетентний в оцінці ситуації (як дитина, наприклад), особа, відповідальна за клієнта, інформується про обставини, які можуть вплинути на взаємини психолога з клієнтом.

в) Психолог зазвичай не вступає в професійні взаємини з членами своєї сім'ї, близькими друзями, товаришами й іншими особами, чиє благополуччя може бути порушено такими двосторонніми взаєминами.

Принцип 9. Безособистісне обслуговування. Психологічне обслуговування з метою діагностики для лікування або особистої консультації проводиться тільки в контексті професійних взаємин і не надається за допомогою публічних лекцій або демонстрацій, заміток у газетах або журналах, програм радіо або телебачення, пошти й інших подібних способів.

а) Підготовка повідомлень про людину й рекомендацій їй, що доставляють тільки поштою, неетична, якщо така оцінка не є складовою частиною тривалих взаємин клієнта з компанією, результатом чого є одержання психологом-консультантом особистого знання про клієнта, і тим самим забезпечується адекватність письмової оцінки її цілям, а також правильна інтерпретація її клієнтом. Ці повідомлення не повинні містити детального аналізу особистісних якостей людини, що взагалі можливо отримати тільки після ретельного інтерв'ювання досліджуваного. Ці повідомлення не повинні давати таких специфічних рекомендацій щодо використання людини на службі або її службового становища, які виходять за межі знань психологом вимог, пропонованих компанією щодо роботи. Повідомлення не повинні означати обмеження потреби компанії в проведенні таких видів її діяльності, як оцінки історії роботи, вивчення довідок, минулої служби в інших організаціях.

Принцип 10. Оголошення про надання послуг. Психолог повинен дотримуватися скоріше професійних, ніж комерційних стандартів в оголошенні своєї придатності щодо професійного обслуговування.

а) Психолог не повинен випереджено просити клієнтів про можливість поставити їм індивідуальний діагноз або провести лікування.

б) Індивідуальні відомості про психолога в телефонних книгах обмежуються лише ім'ям, досягнутим професійним рівнем, соціальним статусом, освітою, адресою й номером телефону. Вони можуть також містити визначення кількома словами галузі, у якій практикує даний психолог, наприклад, лікування дітей, особистісний відбір, промислова психологія. Повідомлення про його конкретні функції повинні бути досить скромними.

в) Оголошення про індивідуальну приватну практику обмежуються простим повідомленням імені, досягнутого професійного рівня, статусу диплома або посвідчення, адреси, номера телефону, годин роботи й коротким поясненням видів надаваних послуг. Оголошення агентства можуть включати імена службового персоналу з їхньою кваліфікацією. В інших випадках вони відповідають тим самим стандартам, що й індивідуальні оголошення.

г) Психолог або агентство, що повідомляє про неклінічні професійні послуги, можуть використати брошури, у яких описуються послуги, але їхня оцінка не надається. Вони можуть бути надіслані професіоналам, школам, торговельним фірмам, державним установам та іншим подібним організаціям.

д) Використання в брошурі «рекомендацій від задоволених осіб» не прийнято. Заяви, що психолог має унікальні прилади або має унікальні навички, яких немає в інших, робляться тільки тоді, коли публічно продемонстровано та науково доведено дієвість цих унікальних методів або приладів.

е) Психолог не повинен підтримувати (навіть у міру сил забороняти) міркування клієнта щодо перебільшення наданих їм послуг. Заяви клієнтові про ефективність послуг не повинні виходити за рамки тих, які психолог хотів би вселити клієнтові за допомогою професійно коректної публікації його результатів і їхньої інтерпретації у фаховому виданні.

Принцип 11. Внутріпрофесійні відносини. Психолог чесно поводить стосовно колег у галузі психології й в інших професіях.

а) Кожний член Асоціації взаємодіє відповідним чином з створеним Комітетом з наукової і професійної етики.

б) Психолог зазвичай не пропонує професійних послуг особі, яка одержує психологічну допомогу від інших професіоналів, за винятком тих випадків, коли є угода з останніми або коли професійні зв'язки клієнта з іншими професіоналами припинені.

в) Для благополуччя клієнтів і колег необхідно, щоб психологи в загальній практиці або спільній діяльності організовано і ясно домовилися щодо умов своїх зв'язків і їхніх можливих обмежень. Психологи, які виступають як наймачі в інших психологів, зобов'язані заздалегідь обговорити відповідні умови.

Принцип 12. Оплата праці. Фінансові питання в професійній практиці відповідають професійним стандартам, які забезпечують інтереси клієнта й професії. і*а) У встановленні розцінок для професійних послуг психолог ретельно розглядає як платіжну спроможність клієнта, так і ціни, установлені іншими психологами, що займаються подібною діяльністю. Він готовий внести свій внесок у роботу, за яку він одержить мало або не одержить нічого.

б) Не надається ніякої винагороди або знижок в оплаті, а також ніяких інших форм плати за прохання клієнта про професійні послуги.

в) Психолог у клініці або консультації не повинен користуватися своїми взаєминами з клієнтом для надання матеріальної допомоги комерційним підприємствам будь-якого роду з метою одержання особистої вигоди або вигоди підприємства.

г) Психолог не повинен одержувати приватним шляхом плату або винагороду за професійну роботу з людиною, яка має право на його послуги через інститут або агентство. Особливості діяльності якого-небудь агентства можуть у певній мері сприяти приватній роботі його співробітників із клієнтами, і в цих умовах клієнт повинен бути повністю сповіщений про всякі заходи впливу на нього.

Принцип 13. Нерозголошення тесту. Психологічні тести й інші методи дослідження, цінність яких залежить від непоінформованості досліджуваного, не розголошуються й не описуються в популярних виданнях. В протилежному випадку тест може бути невалідним, як і сам метод дослідження. Доступ до таких методів обмежений тими людьми, хто професійно зацікавлений у них і гарантує їхнє професійне використання.

а) Приклади завдань, схожих на тестові, можуть під час обговорення відтворюватися в популярних статтях й інших виданнях, але самі тести й реально використовувані в них завдання не публікуються ніде, за винятком професійних видань.

б) Психолог відповідає за контроль над психологічними тестами й іншими методами дослідження, а також способами інструктажу, якщо їхня цінність може бути дискредитована шляхом розголошення.

Принцип 14. Інтерпретація тестів. Тестові оцінки, як і матеріали тесту, передаються тільки тим особам, які здатні їх інтерпретувати й використати належним чином.

а) Матеріали, призначені для повідомлення батькам або для оцінювання індивідів у школах, суспільних установах і в промисловості, ретельно розглядаються кваліфікованими психологами або консультантами для того, щоб при необхідності проконсультувати індивіда.

б) Результати тестів та інші дані, використовувані для оцінки або кваліфікації, повідомляються наймачам на роботу, родичам і іншим зацікавленим людям таким чином, що охороняє від помилкової інтерпретації або неправильного використання. Зазвичай повідомляється інтерпретація тестових результатів, а не оцінка.

в) Якщо батькам або учням повідомляються самі тестові результати, їх супроводжують відповідними засобами й вказівками для інтерпретації.

Принцип 15. Публікація тесту. Психологічні тести надаються для комерційної публікації тільки тим видавцям, які подають їх професійно й розповсюджують тільки серед тих, хто кваліфіковано їх використає.

а) Забезпечується видання посібника з тестів, методичних довідників і інших необхідних книг про тести, у яких описуються методи створення й стандартизації тестів, а також підсумовуються дослідження з їх валідності.

б) В рекомендаціях до тестів вказуються групи, для яких створений даний тест, і мета його використання. Вказуються також обмеження його надійності й ті особливості валідності, дослідження з яких відсутні або є недостатніми. Зокрема, рекомендації містять попередження щодо інтерпретацій, які можуть бути зроблені, але не є ще досить обґрунтованими.

в) Каталог і рекомендації, як правило, вказують ступінь тренування й професійну кваліфікацію, необхідні для правильної інтерпретації тесту.

г) У рекомендаціях й супровідних документах наголошуються принципи, сформульовані в «Стандартах для навчальних і психологічних тестів».

д) Результати тестування повинні бути скоріше реалістичними й описовими, ніж емоційними й переконуючими.

Принцип 16. Запобіжні заходи в дослідженнях. Психолог бере на себе зобов'язання, щодо благополуччя своїх досліджуваних, як тварин, так і людей.

Рішення відносно проведення дослідження повинно базуватися на конкретних міркуваннях конкретного психолога щодо того, як найкраще сприяти психологічній науці й людському благополуччю. Відповідальний психолог зважає альтернативні способи, якими можна оцінити внутрішню енергію й ресурси особистості. Вирішуючи провести дослідження, психологи повинні виконувати ці дослідження з повагою до тих людей, які беруть у них участь, і піклуючись про їхнє достоїнство й благополуччя. Принципи, якими варто керуватися, точно визначають етичну відповідальність дослідника стосовно учасників протягом усього ходу дослідження, від первісного рішення провести його того часу, який необхідний для забезпечення конфіденційності отриманих результатів.

Ці принципи варто інтерпретувати в контексті етичних принципів проведення досліджень на людях, виданих американською психологічною асоціацією.

а) При плануванні роботи дослідник несе особисту відповідальність, за ретельну оцінку своєї етичної прийнятності, виходячи із цих принципів при дослідженні на людях.

б) Відповідальність за встановлення й підтримку прийнятної етичної практики в дослідженнях завжди лежить на конкретному досліднику. Дослідник відповідає за етичне поводження з учасниками дослідження та всіх співробітників, асистентів, студентів і технічного персоналу, усіх, хто має відповідні обов'язки.

в) Етична практика вимагає, щоб дослідник інформував учасників про всі особливості дослідження, які, як передбачається, і можуть впливати на готовність людини взяти в ньому участь, а також пояснював всі інші особливості дослідження, які цікавлять його учасників. Відмова дати повне пояснення досліджуваному накладає ще більшу відповідальність на дослідника за забезпечення благополуччя й достоїнства учасника дослідження.

г) Відвертість і чесність є істотними характеристиками відносин між дослідником і учасником дослідження. Якщо методичні вимоги дослідження роблять необхідними скритність або обман, дослідникові потрібно забезпечити розуміння учасником причин цього й відновити колишні взаємини між ними.

д) Етична практика вимагає, щоб дослідник поважав право індивіда відмовитися від участі в дослідженні або перервати цю участь у будь-який момент дослідження. Обов'язок психолога забезпечити здійснення цього права вимагає особливої пильності. Рішення обмежити цей припис накладає ще більшу відповідальність на дослідника за забезпечення достоїнства й благополуччя учасників досліджень.

е) Дослідження починається із установа ясної й справедливої угоди між дослідником і учасником дослідження, що роз'ясняє відповідальність кожного. Дослідник зобов'язаний поважати всі обіцянки й зобов'язання, які увійшли в цю угоду.

є) Дослідник не має права на застосування по відношенню до учасників дослідження фізичного й психічного дискомфорту, шкоди й небезпеки. Якщо існує ризик таких наслідків, дослідник повинен проінформувати про це учасників, одержати їхню згоду до початку роботи й вжити всіх можливих заходів, щоб зменшити шкідливі наслідки. Не можна використовувати ті методи дослідження, які можуть заподіяти серйозний і тривалий збиток його учасникам.

ж) Після того, як дані зібрані, етична практика вимагає, щоб дослідник дав учасникові повне пояснення характеру дослідження й усунув ті неправильні уявлення про нього, які могли виникнути. Якщо наукова або людська цінність дослідження виправдовує затримку пояснення або утаювання даних, на дослідника накладається особлива відповідальність переконати досліджуваних, що їм ніяких шкідливих наслідків дослідження не завдасть.

з) Якщо методи дослідження можуть привести до небажаних для учасника наслідків, дослідник відповідає за те, щоб виявити і уникнути їх.

и) Інформація, отримана про учасників у ході дослідження, є конфіденційною. Якщо існує можливість того, що сторонні можуть одержати доступ до такої інформації, етична практика вимагає, щоб ця можливість разом із заходами щодо забезпечення конфіденційності була пояснена учасникові. Це пояснення являє собою один з пунктів процедури по одержанню згоди щодо дослідження.

і) Психолог, який використовує в дослідженнях тварин, суворо дотримується виконання Правил відношення до тварин, складених комітетом із запобіжних заходів і стандартів у дослідженнях на тваринах й прийнятих Американською психологічною асоціацією.

ї) Дослідження на людях, у яких використовуються експериментальні медикаменти, варто проводити тільки в такій обстановці, як клініки, госпіталі, або в особливо сприятливих умовах, що забезпечують безпеку суб'єктів.

Принцип 17. Значущість публікацій. Значущість стосується тих осіб, хто брав участь у виданні, і визначається пропорційно їхній участі.

а) Основні внески професійного характеру, зроблені декількома особами в загальний проект, розглядаються як співавторство. Експериментатор або автор, що вніс принциповий вклад у видання, ставиться в списку на перше місце.

б) Другорядні внески професійного характеру, канцелярська й інша професійна робота, а також інші другорядні форми участі відзначаються у вносках або у вступній частині.

в) Шляхом спеціального цитування відзначаються неопубліковані й опубліковані матеріали, які мали безпосередній вплив на дослідження або публікацію.

г) Психолог, який склав збірник і редагував його, або видає матеріали симпозіуму, збірник робіт, повинен публікувати його під заголовком симпозіуму або комітету зі своїм ім'ям як голови симпозіуму або редакційної колегії серед імен інших учасників.

Принцип 18. Відповідальність перед організацією. Психолог поважає права й репутацію інституту або організації, з якою він співпрацює.

а) Матеріали, підготовлені психологом як частина його постійної роботи під спеціальним керівництвом його організації, є власністю цієї організації. Ці матеріали надають психологові для використання або публікації відповідно до правил видачі дозволів, надання прав і інших порядків, установлених його організацією.

б) Інші матеріали, які мають другорядне відношення до діяльності установи й за які психолог несе індивідуальну відповідальність, публікуються з відмовою установи від будь-якої відповідальності за них.

ДОДАТОК 6

ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ Й ПРАВИЛА РОБОТИ ПСИХОЛОГА

(Росія)

Сучасний рівень психологічної науки й практики, високий ступінь їхнього впливу на соціальні й економічні процеси постійно вимагають спеціальної регламентації дій психологів як у процесі дослідницької роботи, так і в ході практичної реалізації їхніх рекомендацій. Дії психологів можуть не поліпшити, а погіршити психологічний клімат у колективі, посилити негативний стан і положення людини, скомпрометувати, в остаточному підсумку, психологічну науку.

Підвищення ефективності роботи психологів у різних галузях народного господарства, освіти й охорони здоров'я, недопущення випадків дискредитації психології вимагають введення в практику етичних принципів і правил роботи психолога. Це означає, що нині рівень професіоналізму психолога визначається не тільки його теоретичними знаннями, методологічною й методичною підготовкою, а й здатністю будувати свою діяльність із урахуванням етичних норм.

У перспективі, мабуть, психологам необхідно ввести у свою діяльність таку ж строгу регламентацію, якої дотримуються наші закордонні колеги практично в усьому світі.

Введення атестації психологів, які працюють у науково-практичній галузі, видача ліцензій для психологічної практики актуальні на сьогодні.

Обов'язковою умовою при цьому є знання й дотримання етичних принципів і правил роботи психолога

1. Обов'язки та права психолога,

1. Психолог повинен брати активну участь у вирішенні питань наукового, соціального, виробничого життя.

1.1. Підвищувати засобами психології продуктивність праці і якість продукції, знижувати матеріальні, енергетичні, часові витрати й витрати робочої сили.

1.2. Сприяти психологічними засобами впровадженню соціальних, технічних, технологічних і інших нововведень.

1.3. Поліпшувати якість підготовки фахівців шляхом застосування психологічної профорієнтації, профконсультації, профвідбору, профнавчання й психопрофілактики.

1.4. Сприяти зниженню плинності кадрів, формуванню стабільних колективів, регулювати міграції населення, спираючись на психологічні закономірності цих явищ.

1.5. Сприяти поверненню до активного трудового й соціального життя людей, які потребують психологічної реабілітації та психологічної консультації з професійних питань та з проблем особистісного й громадського життя.

1.6. Прагнути до досягнення у робітників і фахівців задоволеності своєю працею за рахунок психологічної оптимізації параметрів навколишнього середовища, устаткування, технологічних процесів.

1.7. Прогнозувати соціально-психологічні наслідки соціальних, наукових і технічних інновацій.

1.8. Розвивати теоретичне й методичне забезпечення психологічної науки.

1.9. Керуватися у своїй діяльності етичними принципами й правилами законом «не нашкодь».

2. Психолог має право, застосовуючи методи психологічної науки:

2.1. Одержувати конфіденційну інформацію про психологічні властивості особливості й стани людей, які виступають у якості досліджуваних.

2.2. Формулювати рекомендації з оптимізації діяльності робітників і розподілу їх по робочих місцях.

2.3. Брати участь у роботі комісій з обговорення й узгодження проектів, уставів, законів та таке інше.

2.4. Проводити дослідження причин трагедій, аварій, різного роду подій і доповідати їх результати на засіданнях комісій по їхньому розслідуванню.

2.5. Брати участь у роботі з удосконалювання методів виховання, навчання й впроваджувати їх у практику.

2.6. Брати участь у роботі прийомних, кваліфікаційних, атес-таційних комісій у якості їхнього члена.

2.7. Вивчати й домагатися, якщо буде потреба, зміни експлуатаційних характеристик устаткування, параметрів технологічних процесів, оточуючого середовища.

2.8. Використовувати матеріали своєї роботи в процесі індивідуально-психологічного консультування на підприємствах, у школах, у консультативних пунктах і в лікувальних установах, повідомляти про них на конференціях, з'їздах і в пресі.

2.9. Розробляти нові методи роботи психолога й одержувати на них авторські права з усіма юридичними наслідками.

II. Організація діяльності психолога.

3. Суб'єкти й об'єкти психологічної діяльності.

3.1. Психолог — це особа, яка має спеціальну психологічну освіту, що підтверджено державним дипломом, і представляє науково-дослідну, навчальну, виробничу, лікувальну, кооперативну або іншу організацію.

3.2. В якості замовника можуть виступати керівники державної або кооперативної організації, приватна особа, які звернулися до психолога за консультацією психологічного характеру, ознайомлені з принципами й правилами роботи психолога і погоджуються з ними.

Також в якості замовника може виступати сам психолог, якщо йому доручене здійснення на основі результатів дослідження психокорекційного впливу, або сам досліджуваний, якщо на основі результатів дослідження він має намір здійснювати в тій або іншій формі самовдосконалення (аутотренінг та таке інше).

3.3. У якості досліджуваного виступає особа, яка погодилась бути об'єктом психологічного дослідження, з причин особистісного, наукового, виробничого, або соціального інтересів.

3.4. В якості результатів дослідження психолога виступає теоретичний, методичний, експериментальний матеріал, зафіксований у формі звітних документів прийнятого зразка, який повно, вірогідно й об'єктивно відображає досліджуваного з погляду завдань замовника.

Результати дослідження, які свідомо або ненавмисно розповсюджені, набувають характеру самостійного компонента психологічної діяльності, при цьому позитивні й негативні наслідки яких повинні бути регламентовані.

4. Суб'єкт-об'єктні відносини в психологічній діяльності.

... 4.1. Психолог одержує замовлення від замовника, складає у взаємно погодженій формі технічне завдання на дослідження (роботу), домовляється про розподіл прав і обов'язків між психологом, замовником та досліджуваним, про взаємні зобов'язання в спільній діяльності.

4.2. Психолог підбирає адекватні завданням психологічної діяльності, теоретичні концепції, методи роботи, конкретні методики дослідження й роботи з досліджуваним, способи обробки первинних даних для формування результатів дослідження

4.3. Психолог здійснює безпосередню роботу з досліджуваним у формі спостереження, бесіди, анкетування, інтерв'ювання, тестування та інших видів дослідження.

4.4. Психолог обробляє первинні матеріали, здійснює їхню інтерпретацію, обговорює отримані дані з компетентними колегами, формулює загальні висновки й висновки по факторах, які цікавлять замовника.

4.5. Психолог передає замовникові свої висновки й рекомендації, які стосуються досліджуваного й відповідають на питання замовника. Вони ґрунтуються на результатах дослідження у формі письмового документа, усного повідомлення, публікації в пресі.

4.6. Замовник застосовує до досліджуваного рекомендації психолога у вигляді психокорекційного, психолого-педагогічного, навчального, адміністративного впливу. У зв'язку з цим може змінити ергономічні й інженерно-психологічні фактори робітничого середовища, параметри устаткування, умови трудової діяльності та таке інше.

У багатьох випадках психолог сам застосовує до досліджуваного розроблені ним на підставі попереднього дослідження рекомендації (психотерапія, консультування, тренінг і таке інше). Часто сам досліджуваний застосовує до себе рекомендації психолога

III. Принципи і правила роботи психолога.

Етика роботи психолога ґрунтується на загальнолюдських моральних цінностях. Передумови вільного й всебічного розвитку особистості і її поваги, зближення людей, створення справедливого гуманного, процвітаючого суспільства є визначальними для діяльності психолога. Етичні принципи й правила роботи психолога формулюють умови, при яких зберігаються й усталюються його професіоналізм, гуманність дій, повага людей, з якими він працює, реальна користь від його зусиль.

5. Принцип «Не нашкодь» вимагає від психолога такої організації своєї роботи, щоб ні її процес, ні її результати не наносили досліджуваному шкоди його здоров'ю, стану або соціальному

положенню. Виконання принципу регламентують правила відносин психолога з клієнтом і замовником, а також вибору адекватних методів дослідження й спілкування.

5.1. Правило взаємоповаги психолога і клієнта. Психолог повинен поважати клієнта, його права і свободи, проголошені й гарантовані Конституцією РФ. Робота з клієнтом допускається тільки після одержання його згоди. Співпраця пропонується після повідомлення клієнту мети дослідження, застосовування методів й способів використання отриманої інформації.

5.2. Правило безпеки для клієнта щодо застосовуваних методик. Психолог застосовує тільки такі методики дослідження, які не можуть бути небезпечними для здоров'я і стану клієнта.

5.3. Правило попередження неправильних дій замовника щодо досліджуваного. Психолог формулює свої рекомендації, організує зберігання, використання й публікацію результатів дослідження таким чином, щоб виключити їхнє застосування поза тими завданнями, які були погоджені між психологом і замовником і які могли б погіршити положення досліджуваного. Психолог інформує досліджуваного про характер переданої замовникові інформації й робить це тільки після одержання згоди останнього.

6. Принцип компетентності психолога вимагає від психолога братися за рішення тільки тих питань, з яких він професійно обізнаний і для рішення яких володіє практичними методами роботи й наділений відповідними правами й повноваженнями виконання психокорекційних або інших впливів. Виконання принципу забезпечується правилами, які регламентують відносини психолога із замовником, досліджуваним, результатами дослідження.

6.1. Правило співробітництва психолога й замовника. Психолог зобов'язаний повідомити замовника про реальні можливості сучасної психологічної науки в області поставлених замовником питань, про межі своєї компетентності й своїх можливостей. Психолог повинен повідомити замовникові про принципи й правила психологічної діяльності й отримати згоду замовника керуватися ними при використанні методів і матеріалів психологічного характеру.

6.2. Правило професійного спілкування психолога з клієнтом. Психолог повинен володіти методами психодіагностичної бесіди, спостереження, психолого-педагогічного впливу на такому рівні, що дозволяв би, з одного боку, максимально ефективно вирішувати поставлене завдання, а з іншого боку — підтримувати у клієнта почуття симпатії й довіри, задоволення від спілкування із психологом. Якщо клієнт хворий, то застосування будь-яких методів дослідження й профілактики припустимо тільки з дозволу лікаря або за згодою інших осіб, що представляють його інтереси. Виконувати психотерапевтичну роботу із хворим психолог може тільки узгоджено з лікарем і при наявності спеціалізації по медичній психології.

6.3. Правило обґрунтованості результатів дослідження психолога. Психолог формулює результати дослідження в термінах і поняттях, прийнятих у психологічній науці, підтверджуючи свої висновки пред'явленням первинних матеріалів дослідження, їхній математико-статистичній обробці й позитивним висновком компетентних колег. При вирішенні будь-яких психологічних завдань проводиться дослідження, яке завжди повинно опиратися на попередній аналіз літературних даних з окресленої проблеми.

7. Принцип неупередженості психолога не допускає упередженого відношення до досліджуваного, формулювання висновків і здійснення дій психологічного характеру, що суперечать науковим даним, яке б суб'єктивне враження досліджуваній не робив своїм виглядом, юридичним і соціальним станом, яким би позитивним або негативним не було відношення замовника до досліджуваного. Принцип виконується, якщо виконуються правила, що регламентують вплив на результати дослідження особистості самого досліджуваного, психолога й замовника.

7.1. Правило адекватності методик, застосовуваних психологом. Психолог може застосовувати лише ті методики, які адекватні цілям проведеного дослідження, віку, статі, освіти, загальному стану досліджуваного, умовам експерименту. Методики, крім цього,

обов'язково повинні бути стандартизованими, нормалізованими, надійними й валідними, адаптованими до контингенту досліджуваних.

7.2. Правило науковості результатів дослідження психолога. Психолог повинен застосовувати методи обробки й інтерпретації даних, які одержали наукове визнання й не залежні від його наукових пристрастей, суспільних захоплень, особистих симпатій до досліджуваних певного типу, соціального стану, професійної діяльності. У результатах дослідження повинно бути тільки те, що неодмінно одержить будь-який інший дослідник такої ж спеціалізації й такої ж кваліфікації, якщо він повторно зробить інтерпретацію первинних даних, які пред'являє психолог.

7.3. Правило виваженості відомостей психологічного характеру, переданих замовникові психологом. Психолог передає замовникові результати дослідження в термінах і поняттях, відомих замовнику у формі конкретних рекомендацій, які не дозволяють їх домислювання, розгляду особистості досліджуваного поза тими завданнями, які були поставлені перед психологом. Психолог керується тільки інтересами справи й не передає ніяких відомостей, які могли б погіршити положення досліджуваного, замовника, колективу, у якому вони співробітничать.

8. Принцип конфіденційності діяльності психолога означає, що матеріал, отриманий психологом у процесі його роботи з досліджуваним на основі довірчих відносин, не підлягає свідомому або випадковому розголошенню поза погодженими умовами й повинен бути представлений таким чином, щоб він не міг скомпрометувати ні досліджуваного, ні замовника ні психолога, ні психологічну науку. Принцип виконується в тому випадку, якщо відповідними правилами регламентується процес обміну інформацією психологічного характеру між замовником і психологом, між замовником і досліджуваним.

8.1. Правило кодування відомостей психологічного характеру. Психолог зобов'язаний на всіх матеріалах психологічного характеру, починаючи від протоколів і закінчуючи підсумковим звітом, вказувати не прізвища, імена, по батькові досліджуваних, а привласнений їм код, що складається з деякого числа цифр і букв. Документ, у якому вказуються прізвище, ім'я, по батькові досліджуваного й відповідний йому код, відомий тільки психологові, оформляється в єдиному екземплярі, зберігається окремо від експериментальних матеріалів у недоступному для сторонніх місці й передається замовникові по акту, якщо це необхідно за умовами роботи.

8.2. Правило контрольованого зберігання відомостей психологічного характеру. Психолог повинен попередньо погодити із замовником список осіб, які одержують доступ до матеріалів, що характеризують досліджуваного, місце й умови їхнього зберігання, мету їхнього використання й строки знищення.

8.3. Правило коректного використання відомостей психологічного характеру. Психолог повинен дійти згоди із замовником про виключення випадкового або навмисного повідомлення досліджуваному результатів його дослідження, які можуть його травмувати, і створити умови для виконання цієї угоди. Відомості психологічного характеру про досліджуваного у жодному разі не повинні підлягати відкритому обговоренню, передачі або повідомленню кому-небудь поза формами, рекомендованими психологом.

9. Принцип обізнаної згоди вимагає, щоб психолог, замовник і досліджуваний були сповіщені про етичні принципи й правила психологічної діяльності, цілі, засоби і передбачувані результати психологічної діяльності й брали в пій добровільну участь.

ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ ДЛЯ ПСИХОЛОГА Мадрид, Іспанія, 1987рік

Офіційна організація психологів це — професійна асоціація, яка об'єднує усіх дипломованих фахівців-психологів в Іспанії, за винятком Каталонії. За даними на жовтень 1988 р., у її склад входять 17 тис. членів — представників всіх галузей психології: практиків, викладачів і дослідників.

На I з'їзді Офіційної організації психологів у Мадриді в травні 1984 року Керівна рада прийняла на себе зобов'язання по створенню етичного кодексу для професійних психологів, виходячи з попереднього проекту, представленого з'їзду професором А.Ф.Бардажи. На робочій нараді в січні 1987 р., у якій взяли участь представники багатьох психологічних асоціацій і навчальних закладів, у проект були внесені різні зміни й доповнення, після чого він широко обговорювався науковою громадськістю. Остаточний варіант був розповсюджений серед всіх членів організації і рекомендований Офіційній колегії психологів Каталонії.

ВСТУП

Пункт 1. Теперішні етичні стандарти призначені для використання як керівництво в професійній діяльності у всіх її формах. Офіційна організація психологів відповідає за них, і відповідно до них буде оцінювати роботу всіх своїх членів.

Пункт 2. Діяльність психологів визначається, насамперед, принципами взаємної терпимості й законності, демократичним шляхом установленими в іспанській державі.

Пункт 3. У своїй професійній діяльності психологи повинні враховувати правила, які діють у тому соціальному оточенні, де вони працюють, розглядаючи їх як елементи існуючої ситуації й оцінюючи наслідки дотримання або відхилення від них для професійної діяльності психологів.

Пункт 4. Психологи можуть нівелювати будь-який вид обмежень, або перешкод своєї професійної незалежності й законному здійсненню своїх професійних функцій відповідно до прав і обов'язків, встановлених теперішнім кодексом.

ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

Пункт 5. Діяльність психолога спрямована на досягнення таких гуманітарних і соціальних цілей, як благополуччя, здоров'я, висока якість життя, повний розвиток індивідів і груп у різних формаціях індивідуального й соціального життя. Оскільки психолог є не єдиним професіоналом, чия діяльність спрямована на досягнення цих цілей, обмін і співробітництво із представниками інших професій бажані й, у деяких випадках, необхідні, без яких-небудь упереджень стосовно компетенції й знань кожного з них.

Пункт 6. Психологія, як і будь-яка інша професія, має свої принципи, загальні для всіх професійних з етичною спрямованістю: повага до особистості, захист людських прав, почуття відповідальності, чесність і щирість стосовно клієнта, обачність у застосуванні інструментарію і процедур, професійна компетентність, твердість у досягненні мети.

Пункт 7. Психологи не повинні брати участі або сприяти розробці методів, спрямованих проти волі індивіда і його фізичної або психологічної недоторканності. Безпосередня розробка або сприяння в здійсненні катувань або знущань, крім того, що є злочином, являє собою найбільш тяжке порушення професійної етики психологів. Вони не повинні ні в якій якості, ні як дослідники, ні як помічники, або співники брати участь у катуваннях або будь-яких інших жорстоких, негуманних або принизливих діях. Хто б не був їхній об'єкт, які б обвинувачення або підозри проти цієї особи не висувалися і яка б інформація не могла б бути отримана від нього таким шляхом в умовах військового конфлікту, громадянської війни, революції, терористичних акцій або будь-яких інших обставин, які могли б бути витлумачені як виправдання таких дій.

Пункт 8. Всі психологи повинні, як мінімум, інформувати свої професійні об'єднання про порушення прав людини, знущання, жорстокість, негуманні або принизливі умови їх професійного висновку, хто б не був їхньою жертвою, і про будь-який такий випадок, що став їм відомим у їхній професійній практиці.

Пункт 9. Психологи повинні поважати релігійні й моральні переконання своїх клієнтів і враховувати їх при опитуванні, необхідному при професійному втручанні.

Пункт 10. При наданні допомоги психологи не повинні здійснювати дискримінацію за ознакою походження, віку, расової й соціальної приналежності, статі, віросповідання, ідеології, національності або будь-яких інших розходжень.

Пункт 11. Психологи не повинні використовувати владу, або перевагу стосовно клієнта, які дає їхня професія, для отримання прибутку, або одержання переваг, як для себе, так і для третіх осіб.

Пункт 12. Особливо в письмових документах психологи повинні бути надзвичайно обережні й критичні стосовно своїх концепцій і висновків з огляду на можливість їхнього сприйняття як зневажливі й що дискримінують, наприклад, адаптований — неадаптований, інтелігентний — неінтелігентний.

Пункт 13. Психологи не повинні застосовувати маніпулятивні процедури з метою домогтися звертання до них певних клієнтів а також діяти таким чином, щоб виявитися монополістами своєї професійної галузі. Психологи, які працюють у громадських організаціях, не повинні використовувати цю перевагу для збільшення власної приватної практики.

Пункт 14. Психолог не повинен допускати використання свого імені або підпису особами, які не мають належної кваліфікації й підготовки, для незаконного застосування психологічних методів. Психологи повинні повідомляти про всі випадки зазіхання на чужі права, які стали їм відомі. Марні й засновані на обмані дії не повинні прикриватися кваліфікацією психолога.

Пункт 15. У випадку, коли особисті інтереси клієнта вступають у протиріччя з інтересами установи, психолог повинен постаратися виконувати свої функції з максимальною неупередженістю. Звертання за допомогою в дану установу припускає врахування інтересів клієнта, повагу й увагу до нього з боку психолога, який у відповідних обставинах може виступати як його захисник стосовно адміністрації, установи.

Про професійну компетентність й відносини з іншими професіоналами

Пункт 16. Права й обов'язки професійного психолога ґрунтуються на принципі професійної незалежності й автономії, незалежно від службового положення в певній організації й від професіоналів більш високого рангу й адміністрації.

Пункт 17. Професійний статус психолога базується на його здібностях і кваліфікації, необхідних для виконання його обов'язків. Психолог повинен бути професійно підготовленим і мати спеціалізацію в застосуванні методів, інструментарію й процедур, притаманних даній галузі психології. Частиною його роботи є постійна підтримка на сучасному рівні своїх професійних знань і вмінь.

Пункт 18. Психолог не повинен застосовувати методи й процедури, які не пройшли достатньої апробації в рамках сучасних наукових знань, без упередження стосовно існуючої розмаїтості теорій і шкіл. У випадку досліджування психологічних методик, які ще не одержали наукової оцінки, клієнти повинні бути повністю сповіщені про це заздалегідь.

Пункт 19. Всі психологічні дані, як результати обстеження, так і відомості про втручання й лікування повинні бути доступні тільки для професійних психологів, у чий обов'язок входить нерозголошення їх серед некомпетентних осіб. Психологи повинні вживати заходів для відповідного зберігання професійної документації.

Пункт 20. Коли інтереси психологічного обстеження або втручання вимагають тісного співробітництва з професіоналами інших галузей, психологи повинні забезпечувати відповідну взаємодію так, щоб вона була спрямована лише на благо психолога і його клієнта.

Пункт 21. Психологічні методи не повинні змішуватися — як . у застосуванні, так у їхньому поданні громадськості — з методами, далекими науковим основам психології.

Пункт 22. Не відмовляючись від наукової критики там, де вона необхідна, психологи не повинні дискредитувати колег або представників інших професій, які використовують ті ж або інші наукові методи, й повинні проявляти повагу до тих шкіл й напрямків, які науково й професійно компетентні.

Пункт 23. Робота психолога базується на праві й обов'язку проявляти повагу особливо в галузях, які близько стикаються у своїй діяльності із психологією.

ПРО ВТРУЧАННЯ

Пункт 24. Психологи повинні відмовитися від втручання, якщо вони впевнені, що їхня допомога буде використана на шкоду або проти законних інтересів індивідів, груп, організацій або громад.

Пункт 25. Здійснюючи втручання стосовно індивідів, груп, організацій або громадян, психолог повинен надати їм необхідну інформацію про основні розв'язувані проблеми, поставлені цілі і використовувані методи. У випадку неповнолітніх або юридично недієздатних осіб батьки або опікуни повинні бути проінформовані. У кожному разі варто уникати маніпулювання індивідами й прагнути до розвитку й автономності конкретного випадку.

Пункт 26. Психолог повинен прагнути до завершення втручання й не продовжувати його методами приховання інформації або обману як у випадку досягнення поставленої мети, так і у випадку неможливості її досягнення після застосування доступних методів і засобів протягом достатнього часу. В останньому випадку індивід, група, організація або громада повинні бути інформовані про те, які інші психологи або представники інших галузей знання можуть продовжити втручання.

Пункт 27. У жодному разі воля клієнта — як відносно припинення втручання, так і відносно консультації в іншого психолога або іншого фахівця — не повинна бути обмежена. Варто заохочувати здатність клієнта приймати рішення на основі достатньої інформації. Психолог може відмовитися продовжувати втручання, якщо воно здійснюється одночасно із втручанням іншого типу, виконуваним іншим професіоналом.

Пункт 28. Психологи не повинні користуватися владою, яку дає їм їхній статус для вимоги особливих робочих умов або оплати, що перевершує прийняту у звичайних обставинах.

Пункт 29. Психолог не повинен дозволяти утягнути себе професійно в неясну ситуацію, де його роль або функції виявляться недоречні або двозначні.

Пункт 30. Психологи не повинні втручатися в дії, початі іншими фахівцями.

Пункт 31. У випадку, коли послуги психолога потрібні для рекламної або комерційної компанії, він повинен співробітничати з метою забезпечення правдивості інформації й охорони інтересів індивідів.

Пункт 32. Психологи повинні дотримувати особливої обережності в тому, щоб не викликати необгрунтованих очікувань, здійснити які вони згодом виявляться професійно не здатні.

ПРО ДОСЛІДНИЦЬКІ РОБОТИ Й ОСВІТУ

Пункт 33. Всі психологи, у якій би галузі психології вони не працювали, повинні прагнути сприяти прогресу науки взагалі й психології зокрема, здійснюючи дослідження й дотримуючись наукових підходів у своїй діяльності, а також передаючи свої знання студентам і іншим професіоналам.

Пункт 34. При виконанні досліджень психологи повинні категорично відмовлятися від дій, які можуть призвести до постійного, непоправного або не необхідного збитку для досліджуваних. Учасники будь-якої дослідницької програми повинні виразити свою недвозначну згоду на проведення експериментів; у випадку неповнолітніх або юридично недієздатних осіб така згода повинна бути отримана від батьків або опікунів.

Пункт 35. Якщо психологічне дослідження супроводжується яким-небудь тимчасовим збитком або дискомфортом, як, наприклад, шок або сенсорна депривація, дослідник

повинен у першу чергу впевнитися в тому, що всі учасники дослідів діють зовсім вільно, без стороннього тиску в будь-якій формі; до участі в експерименті не повинен бути допущений ніхто доти, поки дослідник не переконається, що про цей збиток досліджувані були сповіщені заздалегідь і дали свою згоду. Навіть у випадку згоди перед експериментом досліджуваний може ухвалити рішення щодо своїй подальшій неучасті в програмі у будь-який момент.

Пункт 36. Якщо умови експерименту вимагають дезінформації або обману досліджуваного, психолог повинен переконатися в тому, що це не призведе до скільки-небудь тривалого збитку для учасників досвіду, і в кожному разі експериментальний характер і необхідність обману повинні бути розкриті при закінченні експериментальної програми.

Пункт 37. Психологічні дослідження в нормальній ситуації, як експериментальні, так і обсерваторні, повинні завжди виконуватися з повагою стосовно достоїнства індивіда, його вірувань, інтимних ситуаціях, скромності й цнотливості при дослідженні сексуального поведіння, а також при обстеженні старих, хворих, ув'язнених, тобто осіб, які соціально обмежені й переживають серйозну людську драму.

Пункт 38. При експериментах над тваринами страждання, шкода або дискомфорт, що не є абсолютно необхідними для досягнення поставленої дослідницької мети й виправданими з погляду науки й інтересів людини, повинні бути виключені або зведені до мінімуму. При хірургічних операціях на тваринах повинні застосовуватися знеболювання й вживатися необхідні заходи щодо запобігання ускладненням. Персонал, який безпосередньо займається дослідницькою роботою із тваринами, повинен керуватися міжнародними стандартами.

ПРО ОДЕРЖАННЯ Й ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ

Пункт 39. Психологи при здійсненні своїх професійних функцій повинні ретельно оберігати право клієнта на конфіденційність. Лише вкрай необхідна для виконання певних дій інформація повинна бути отримана психологом і завжди тільки за згодою клієнта.

Пункт 40. Вся інформація, отримана психологами про клієнта, як з його повідомлення, так і в результаті професійних спостережень, є їхньою професійною таємницею, збереження якої — їхнє професійне право й обов'язок. Розголошення такого роду відомостей можливо тільки по спеціальному дозволу клієнта. Психологи повинні стежити за тим, щоб їхні співробітники дотримувались тих самих правил щодо інформації.

Пункт 41. При здійсненні втручання на прохання самого клієнта й на підставі отриманої від нього інформації інформація про клієнта може бути повідомлена третій особі тільки по спеціальному дозволу клієнта й у певних її межах.

Пункт 42. Якщо обстеження або втручання здійснюється з ініціативи іншої особи (судді, представника органів освіти, батьків, наймача й таке інше), а не самого обстежуваного, то він або його батьки й опікуни повинні бути сповіщені про обстеження або втручання, а також про те, кому буде направлений звіт психолога. Обстежуваний вправі знати зміст звіту за умови, що це не створить серйозної небезпеки для нього або для психолога.

Пункт 43. На результати психологічного обстеження, проведеного за запитом установи або організації, поширюються всі вимоги попереднього пункту. Як психолог, так і організація, яка звернулася до нього, зобов'язані зберігати таємницю й дотримуватися у своїх діях меж, обумовлених метою дослідження. У випадку витребування відповідних даних іншими інстанціями з метою планування, оцінки трудових ресурсів і таке інше імена й інше, що дозволяють упізнати клієнта, повинні бути упущені (за винятком тих випадків, коли вони абсолютно необхідні).

Пункт 44. Інформація, отримана психологом у процесі його професійної діяльності, не повинна бути використана ним у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб, а також для створення упередження в клієнта.

Пункт 45. Усна, друкована, аудіовізуальна й інша публікація клінічних випадків з ілюстративними, освітніми або науковими цілями повинна здійснюватися так, щоб було

неможливо ідентифікувати описувану особу, групу або організацію. Якщо ймовірність такого впізнання існує, необхідне одержання згоди клієнта.

Пункт 46. Зберігання письмових або таких, що перебувають в електронному банку інформації психологічних даних (результатів опитувань, тестування й таке інше) здійснюється під особисту відповідальність психолога, в умовах, які виключають доступ до них сторонніх осіб.

Пункт 47. У випадку присутності третіх осіб, не потрібних для чинених психологом професійних дій, таких як студенти або практиканти, на нього потрібна попередня згода клієнта.

Пункт 48. Звіт психолога повинен бути ясным, точним, чітким й зрозумілим для адресата. Повинні бути зазначені межі розпочатих дій, ступінь вірогідності отриманої інформації, постійний або тимчасовий характер виявлених явищ, застосовані методики й відомості про професіонала, який виконав роботу.

Пункт 49. Смерть або зникнення клієнта не звільняє психолога, виступає він у приватній якості або як представником громадської організації, від зберігання професійної таємниці.

ПРО РЕКЛАМУ

Пункт 50. Реклама послуг психолога повинна здійснюватися в стриманій формі, із вказівкою професійної кваліфікації, ученого ступеня, членського номера в ООП і, коли це доречно, галузі психології й застосовуваних методів. У жодному разі не повинна повідомлятися сума гонорару, даватися які-небудь гарантії, звеличуватися професійні досягнення й перераховуватися успішні випадки. Обов'язково варто подавати точні відомості про професіонала, який склав рекламний текст.

Пункт 51. Повідомлення про себе яким-небудь чином (у рекламі, на табличці, візитних картках, у програмах) неправильних відомостей: не присудженого наукового ступеня, що, не будучи помилковою, може призвести до помилкового розуміння, крім того, що є кримінально карною дією, є також грубим порушенням професійної етики. Таким же є використання довіри громадськості, коли мова йде про процедури сумнівної ефективності.

Пункт 52. Психолог не повинен допускати використання свого імені й професійного престижу для реклами споживчих товарів і тим більше для сумнівної пропаганди.

Пункт 53. Психологи, однак, можуть брати професійну участь в освітніх програмах для населення, які переслідують соціально корисні цілі: освіта, в галузі культури, пропаганда здорового способу життя, професійна орієнтація.

Пункт 54. Психологи, які вдаються у своїй професійній діяльності до псевдонімів, повинні зареєструвати їх в ООП.

ПРО ГОНОРАРИ Й ОПЛАТУ ПРАЦІ

Пункт 55. Психологи повинні відмовлятися від роботи в таких умовах, коли оплата їхньої праці означала б пониження їхньої професії або вела до несумлінної конкуренції.

Пункт 56. Однак, у вигляді виключення, психологи можуть надавати професійні послуги безкоштовно тим клієнтам, які гостро їх потребують, але не в змозі оплатити. Пункт 57. Психологи, які займаються приватною практикою, повинні заздалегідь повідомити клієнта про розмір свого гонорару.

Пункт 58. ООП може встановлювати мінімальний розмір оплати певних професійних дій відповідно до їх характеру, тривалості й інших факторів.

Пункт 59. Стягнення плати за послуги психолога здійснюється не залежно від успішності втручання або від певного результату дій психолога.

Пункт 60. Психологи в жодному разі не повинні стягувати плати за направлення клієнтів до інших професіоналів.

ЗАКОНОДАЧІ ГАРАНТІЇ

Пункт 61. ООП засновує Комітет з етики для спостереження за інтерпретацією й дотриманням цих стандартів. ООП бере на себе зобов'язання поширювати їх серед всіх

психологів-професіоналів, а також громадських організацій. ООП також зобов'язується забезпечити вивчення їх студентами-психологами всіх університетів.

Пункт 62. Порушення правил, установлених цими стандартами, повинні доводитися до відомості Комітету з етики. Після того, як обидві сторони будуть вислухані, комісія з етики повинна прийняти резолюцію про відповідні дисциплінарні санкції.

Пункт 63. ООП гарантує захист своїм членам, якщо в здійсненні своїх професійних функцій вони піддадуться нападкам або погрозам, особливо захист у дотриманні професійної таємниці, достоїнства й незалежності психолога.

Пункт 64. ООП постарається забезпечити формування погляду на теперішні стандарти, що є формальним зобов'язанням психологів-професіоналів перед іспанським суспільством і відповідними цінностями суспільства в цілому.

Пункт 65. Усі спірні питання щодо стандартів по етиці психолог повинен вирішувати у Комітеті з етики.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Психологія, як і будь-яка галузь знань, має свою специфічну термінологію, і людині, яка входить у світ професійної психології, важливо вміти її правильно розуміти і використовувати.

Задача даного словника — свого роду термінологічного довідника — допомогти майбутнім психологам оволодіти професійною мовою. Крім специфічно психологічних термінів у словник включена різноманітна загальнонаукова лексика, яка найчастіше використовується в психологічних текстах.

Словник призначається для короткого знайомства з основними поняттями, які можуть викликати труднощі у студентів при читанні наукових текстів і доповідей, і не претендує на повне розкриття концептуальної основи термінів.

Активність — поняття, що вказує на здатність живих істот відтворювати спонтанні рухи і змінюватися під впливом зовнішніх або внутрішніх стимулів подразників.

Аналітична психологія — система поглядів швейцарського психолога К.Г. Юнга, в якій, як і в концепції психоаналізу З. Фрейда, надається велике значення несвідомому. Крім особистого несвідомого виділяється і колективне несвідоме.

Валідність (від англ. valid — придатний) — один з основних критеріїв якості тесту. Проблема валідності виникає в процесі розробки і практичного застосування тесту, коли ставиться задача встановити відповідність між ступенем вираженості властивості особи, що цікавить, і методом її вимірювання. Чим вдаліший тест, тим краще відображається в ньому та якість (властивість), ради вимірювання якої він створювався.

Диспозиція — готовність, схильність суб'єкта до поведінкового акту, дії, вчинку, їх послідовності. Термін «диспозиція» також використовується переважно для позначення усвідомленої готовності особистості до оцінок ситуації і поведінки, обумовлених її попереднім досвідом.

Диференційна психологія (від лат. differentia — відмінність) — галузь психології, яка вивчає психологічні відмінності як між індивідами, так і між групами людей, причини і результати цих відмінностей. Основним методом є тести. Факти й висновки, одержані диференційною психологією, мають важливе значення для вирішення багатьох практичних задач (відбір і навчання персоналу, діагностика і прогностика розвитку окремих властивостей, схильностей, здібностей індивідів і т.ін.).

Діагноз психологічний (від гр. diagnosis — розпізнавання). Кінцевий результат діяльності психолога, спрямованої на опис і з'ясування суті індивідуально-психологічних особливостей особистості з метою оцінки її актуального стану, прогнозу подальшого розвитку і розробки рекомендацій, окреслених задачею психодіагностичного обстеження.

Досліджуваний — людина, яка вивчається методами психологічного дослідження.

Екологічна психологія (психологія середовища) — міждисциплінарна галузь знань про психологічні аспекти взаємовідношення людини і навколишнього середовища. Знаходиться на стику психології і екології як особливої дисципліни, яка вивчає широке коло соціально-гуманітарних проблем взаємовідношення людини і навколишнього середовища.

Економічна психологія (від гр. *oikonomike* — мистецтво ведення домашнього господарства) — галузь психології, яка вивчає психологічні явища, пов'язані з виробничими відносинами людей. Економічна психологія виникла на стику психології (соціальної психології, психології управління, психології праці) з економічною наукою. Основна її задача — розробка на основі психологічних досліджень концепцій і практичних рекомендацій, здатних сприяти подальшому підвищенню ефективності господарської діяльності.

Екстремальна психологія — галузь психологічної науки, яка вивчає загальні психологічні закономірності життя і діяльності людини в змінених (незвичних) умовах існування: під час авіаційного і космічного польотів, підводного плавання, перебування в важкодоступних районах Земної кулі, в підземеллі і т.ін. Екстремальна психологія виникла в кінці ХХ ст., синтезувавши конкретні дослідження у галузі авіаційної, космічної, морської і полярної психології.

Етнопсихологія (від гр. *ethnos* — плем'я, народ) — міждисциплінарна галузь знання, яка вивчає етнічні особливості психіки людей, національний характер, закономірності формування і функції національної самосвідомості, етнічних стереотипів і т.ін.

Загальна психологія — галузь психологічної науки, що вивчає загальні закономірності психіки і поведінки людини, що розробляє основні поняття і надає головні закономірності, на основі яких формується, розвивається і функціонує психіка.

Здібності — індивідуально-психологічні особливості людини, що визначають успішність виконання нею якої-небудь діяльності і обумовлюють швидкість і легкість засвоєння знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виконання цієї діяльності.

Індивід — людина як одинична природна істота або окремий представник людської спільності.

Індивідуальна психологія — один з напрямів психології, розроблений А.Адлером, витікає з концепції наявності у індивіда комплексу неповноцінності і прагнення до його подолання як головного джерела мотивації поведінки.

Індивідуальність — сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, в яких виявляється її своєрідність і неповторність і яка відрізняє її від інших людей.

Клімат соціально-психологічний (від гр. *klima (klimatos)* — нахил) — якісна характеристика міжособистісних відносин, які виявляється у вигляді сукупності психологічних умов, що сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності і всебічному розвитку особистості в групі.

Клінічна психологія — галузь медичної психології, яка спрямована на вирішення діагностичних задач клінічної практики (психіатричної, неврологічної, соматичної). Складові розділи клінічної психології: патопсихологія, нейропсихологія, соматопсихологія.

Колектив (від лат. *colectifious* — збірний) — високо розвинута мала група людей, відносини в якій будуються на позитивних нормах моралі.

Конфлікт (від лат. *conlictus* — зіткнення) — зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів або суб'єктів взаємодії.

Кореляція — математичне поняття, яке вказує на статистичний зв'язок між явищами, що вивчаються. Цей зв'язок може бути повним (при цьому знаючи значення однієї змінної, можна точно передбачити значення другої), неповним (при цьому між двома змінними існує лише більш менш систематичний зв'язок) або нульовим, якщо дві змінні ніяк не пов'язані один з одним. Кореляція може бути позитивною, коли обидві змінні змінюються в одному напрямі, або негативною, якщо ці зміни протилежні.

Медична психологія (від лат. *medicus* — лікарський, лікувальний) — галузь психології, що вивчає психологічні аспекти гігієни, профілактики, діагностики, лікування, експертизи і реабілітації хворих.

Мотив — спонукання до діяльності; психологічна причина, що спонукає активність людини; те, ради чого здійснюється дія, досягається мета.

Навичка — повністю або частково автоматизована дія, що не вимагає свідомого контролю і вольових зусиль для її виконання.

Надійність — властивість методики (тесту), що характеризує точність психодіагностичних вимірювань; виявляється в стійкості результатів тесту до впливу сторонніх випадкових чинників.

Настановлення — готовність, схильність суб'єкта, що виникає при передбаченні ним появи певного об'єкта і забезпечує стійкий цілеспрямований характер протікання діяльності по відношенню до даного об'єкта.

Наукова психологія — це галузь науки, що досліджує процеси виникнення, функціонування і розвитку психіки як форми активного відображення навколишньої дійсності. Результатом у науці є встановлений науковий факт, закон, модель того чи іншого процесу.

Норми — правила загальноприйнятої і очікуваної поведінки, соціально схвалювані форми поведінки, яких слід дотримуватися людям.

Особа — людина з індивідуальним складом характеру, інтересів, здібностей, а також інших рис і якостей.

Практична психологія — це галузь професійної діяльності, яка має на меті визначення психологічних особливостей життєвої позиції та індивідуальності людини або групи, внесення позитивних змін у процес взаємодії між ними і профілактику небажаних форм поведінки для найбільш повного розкриття сутнісних сил людини, оптимізацію її індивідуального розвитку та збереження її індивідуальності.

Парапсихологія (від гр. *para* — біля) — позначення гіпотез і уявлень, що відносяться до психічних явищ, пояснення яких не має чіткого наукового обґрунтування і до яких відносять перш за все так зване екстрасенсорне сприйняття, тобто прийом інформації людиною, не пов'язаний з функціонуванням відомих науці органів відчуття (телепатія, ясновидіння і т.ін.). Дослідження феномену парапсихології почалося з кінця XIX ст. і хоча так і не привело до кінцевих висновків про їх природу і механізми, проте сприяло пізнанню психологічних закономірностей гіпнозу, ідеомоторних актів, субсенсорного сприйняття, феноменальної пам'яті і обчислювальних здібностей і т.ін.

Патопсихологія (від гр. *pathos* — страждання, хвороба) — розділ медичної психології, що вивчає закономірності розпаду психічної діяльності і властивостей особистості при хворобі. Аналіз патологічних змін здійснюється на основі зіставлення з характером формування і протікання психічних процесів, станів і властивостей особистості в нормі.

Педагогічна психологія (від гр. *país* (*paidos*) — дитя і *ago* — веду, виховую) — галузь психології, яка вивчає психологічні проблеми навчання і виховання. Педагогічна психологія досліджує психологічні питання цілеспрямованого формування пізнавальної діяльності і суспільно значущих якостей особистості; умови, які забезпечують оптимальний розвиваючий ефект навчання; взаємостосунки між педагогом і учнем, а також взаємостосунки усередині учбового колективу; психологічні питання самої педагогічної діяльності.

Політична психологія (від гр. *politika* — державні або суспільні справи) — галузь психології, яка вивчає психологічні компоненти (настрої, думки, відчуття, ціннісні орієнтації і т.ін.) у політичному житті суспільства, які формуються і виявляються на рівні політичної свідомості націй, класів, соціальних груп, урядів, індивідів і реалізуються в їх конкретних політичних діях. У психологічній науці багато проблем, що становлять предмет політичної психології (політичне виховання, суспільна свідомість,

психологія ідеологічної дії, політична активність мас і т.ін.), розв'язуються в рамках соціальної, педагогічної і вікової психології, соціології, економічної науки, філософії.

Прикладна психологія визначається як наукове-методичне забезпечення діяльності практикуючих спеціалістів, як вид науково-методичної праці з трансляцією досягнень науки у практичній технології роботи з людьми.

Професійна орієнтація (від фр. orientation — настанова) — комплекс психолого-педагогічних і методичних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу працевлаштування молоді відповідно до бажань, схильностей і здібностей, що сформувалися, і з урахуванням потреби у фахівцях.

Професійна придатність — сукупність психічних і психофізіологічних особливостей людини, необхідних і достатніх для досягнення суспільно прийнятної ефективності в тій або іншій професії. Професійна придатність формується в процесі навчання і подальшої професійної діяльності за наявності позитивної мотивації; її виникненню і зміцненню сприяють система матеріальної і моральної стимуляції, задоволення, одержуване від діяльності, усвідомлення суспільної значущості її результатів і т.ін.

Професійний відбір — різновид відбору психологічного. Відбір людей для професійного навчання або для виконання певної трудової діяльності. Здійснюється на підставі вивчення стану здоров'я, рівня розвитку професійно важливих якостей і підготовленості, психологічних особливостей людини.

Професіограма — сукупність психологічних характеристик, потрібних для успішного оволодіння професією і плідної роботи в ній.

Профорієнтація — система заходів, спрямованих на надання допомоги молоді у виборі професії.

Психічне здоров'я - стан душевного благополуччя, повноцінної психологічної діяльності людини, що проявляється в бадьорому настрої, доброму самопочутті, активності. Основу психічного здоров'я утворює повноцінний психічний розвиток на всіх етапах онтогенезу. Однією з найважливіх цілей психологічної служби освіти є створення психолого-педагогічних умов, що забезпечуть такий розвиток. Психічне здоров'я створює фундамент для більш високого рівня здоров'я - **психологічного**.

Психологічне здоров'я характеризується високим рівнем особистісного розвитку, розумінням себе й інших, наявністю уявлень щодо мети і сенсу життя, здатністю до керівництва собою (особистісною саморегуляцією), умінням правильно ставитися до інших людей і до себе, усвідомленням відповідальності за свою долю і за свій розвиток.

Психодіагностика — оцінка психічних властивостей, станів особистості, особливостей психічних процесів на основі існуючих норм за допомогою психодіагностичних методик.

Психокорекція — психологічна допомога по подоланню недоліків психічного розвитку.

Психологічна служба — система практичного використання психології для вирішення комплексних задач психологічної експертизи, діагностики, консультації в сферах виробництва, транспорту, народної освіти, охорони здоров'я, спорту, охорони правопорядку і т.ін.

Психологічна служба промислового підприємства — спеціалізований підрозділ в структурі підприємства, призначений для проведення практичної психологічної роботи, один з найрозвиненіших різновидів психологічної служби. Метою діяльності психологічної служби промислового підприємства є розробка і реалізація заходів, що забезпечують використання соціально-психологічних чинників підвищення ефективності виробництва, вдосконалення управління соціальними процесами в колективах, розвиток творчої активності трудящих і створення умов для всебічного розвитку особистості.

Психологічна служба школи — спеціалізований підрозділ в системі освіти, основною задачею якого є забезпечення умов, які сприяють повноцінному психічному і особистісному розвитку кожної дитини, порушення яких заважає своєчасній реалізації вікових і індивідуальних можливостей учнів й веде до необхідності психолого-педагогічної корекції. Діяльність психологічної служби школи здійснюється практичним

психологом, що працює в навчально-виховній установі (дитячий сад, школа, дитячий будинок, школа-інтернат) або в психологічному кабінеті при відділі народної освіти. Основні напрями діяльності психологічної служби школи — психопрофілактика, психодіагностика, розвиток і психокорекція, психологічне консультування.

Психологія праці — наука, яка вивчає психологічні закономірності формування конкретних форм трудової діяльності і відношення людини до праці. Об'єкт психології праці — діяльність індивіда у виробничих умовах і в умовах відтворення робочої сили.

Психологія спорту — це галузь психологічної науки, предметом якої є вивчення закономірностей прояву і розвитку психіки людини, а також групових взаємодій в умовах тренувальної діяльності і змагання.

Психологія сценічного мистецтва — галузь психології, яка досліджує творчу діяльність художників сцени (актора, режисера) і процес сприйняття сценічних творів глядачем.

Психологія творчості — область психологічних джерел творчої діяльності людей в науці, літературі, музиці, образотворчому і сценічному мистецтві, у винахідництві і раціоналізації.

Психологія управління — галузь психології, яка вивчає психологічні закономірності управлінської діяльності. Основна задача психології управління — аналіз психологічних умов і особливостей управлінської діяльності з метою підвищення ефективності і якості роботи в системі управління.

Психопатологія — розділ психіатрії, який займається клінічним описом ознак психічних захворювань, вивчає закономірності розвитку психічної хвороби.

Психопрофілактика — система заходів, спрямованих на попередження психогенних і психосоматичних захворювань, а також поведінки, яка має відхилення.

Психотерапія — комплексна лікувальна дія на людину за допомогою психологічних засобів з метою усунення або ослаблення хворобливих симптомів і зміни відношення до себе, свого захворювання і навколишнього середовища. Спрямована на відновлення і підтримку психічного здоров'я людини.

Репрезентативність — властивість вибіркової сукупності даних, що представляють характеристики генеральної сукупності.

Респондент — учасник соціально-психологічного дослідження, що виступає в ролі опитуваного.

Самоактуалізація — прагнення людини до можливо повнішого виявлення і розвитку своїх задатків, здібностей, особистих можливостей.

Самореалізація — реалізація індивідом свого унікального, неповторного «Я», своєї особистості.

Самосвідомість — усвідомлення людиною себе як особи; рефлексія (віддзеркалення) своїх психічних якостей, відчуттів, мотивів поведінки, цінностей, ідеалів, достоїнств і недоліків.

Соціальна психологія — галузь психології, яка вивчає закономірності поведінки і діяльності людей, обумовлені фактом їх включення в соціальні групи, а також психологічні характеристики самих цих груп.

Статус — положення людини в системі міжособистісних відносин, що визначає ступінь її авторитету в очах решти учасників групи.

Стереотип соціальний — стійкі соціальні настанови людини відносно людей певної категорії, які виникли у неї під впливом життєвого досвіду або думки інших людей.

Стрес — стан нервово-психічної напруженості, що виникає у важких, екстремальних ситуаціях, при дії на людину сильних і надсильних подразників навколишнього середовища.

Тест (проба, досліджування) — стандартизована психодіагностична методика, призначена для вивчення психічних функцій і якостей людини, припускаючи виконання нею певних завдань (відповіді на питання, рішення задач, виконання яких-небудь рухів, дій). Припускає кількісний вираз оцінок характеристик і співвідношення їх з нормативними даними середньої нормальної людини.

Тренінг — навчання практичного характеру, яке спрямоване на формування знань, умінь і навичок, на розвиток інтелектуальних і особистих якостей.

Юридична психологія (від лат. *juris* — право) — галузь, психології, яка вивчає закономірності і механізми психічної діяльності людей у сфері регульованих правом відносин.

Я-концепція — відносно стійка, більшою чи меншою мірою усвідомлена, неповторна система представлень індивіда про самого себе, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми і відноситься до себе.

Рекомендована література:

1. Абрамова Г.С. Практическая психология/Г.С.Абрамова. – М.:Академия, 1997 –368 с.
2. Абрамова Г.С. Введение в практическую психологию/Абрамова Г.С. – М.:Мысль, 1997. – 280 с.
3. Алешина Ю.Э. Семейное и индивидуальное психологическое консультирование/Ю.Э.Алешина. – М.:РИЦК «Соц. здоровье России, 1993. – 192 с.
4. Битянова М.Р. Организация психологической работы в школе/М.Р.Битянова. – М.: Совершенство, 1998. – 298 с.
5. Бондаренко О.Ф. Психологічна допомога особистості: Навч. посібн. для студ. старших курсів психол. факультетів та відділень університетів/О.Ф.Бондаренко. – Харків: Фоліо, 1996. – 237 с.
6. Вачков И.В., Гришпун И.Б., Пряжников Н.С. Введение в профессию «психолог»/И.В.Вачков, И.Б.Гришпун, Н.С.Пряжников. – Москва;Воронеж: Издательский Дом Российской академии образования, 2004. – 464 с.
7. Венгер А.Л. Психологическое консультирование и диагностика. Практическое руководство/А.Л.Венгер.-М.:Генезис, 2001. – 160 с.
8. Горностай П.П., Васьковська С.В. Теория и практика психологического консультирования/П.П.Горностай. - К.: Наук.думка, 1996. – 255 с.
9. Гільбух Ю.З. Учитель і психологічна служба в школі/Ю.З.Гільбух.- К.: АПН України, Інститут психології,Серія «Учитель і психодіагностика», 1993. – 142 с.
10. Гільбух Ю.З.,Киричук О.В. Шкільний клас:як пізнавати й виховувати його душу/Ю.З.Гільбух. –К.:Перспектива, 1996. – 208 с.
11. Гильбух Ю.З. Умственно одаренный ребенок. Психология, диагностика, педагогика/Ю.З.Гильбух. – К.:Укрвузполиграф, 1992.- 84 с.
12. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба/И.В.Дубровина. – М.: Просвещение, 1995. – 410 с.
13. Ентоні Бартон. Гуманістичні внески до психотерапії: шанування людського начала й надання свободи терапії/Ентоні Бартон //Практична психологія і соціальна робота. – 2000. - № 10. – С. 9-17.
14. Зубалий Н.П., Левочкина А.М. Основи психотерапії: Учеб. пособ./Н.П.Зубалий, А.М.Левочкина. – К.:МАУП, 2001. – 160 с.
15. Кала У.В., Раудик В.В.Психологическая служба в школе/У.В.Кала, В.В.Раудик. – М.: Педагогика, 1986. – 340 с.
16. Карандашев В.Н. Психология:введение в профессию/В.Н.Карандашев. – М.:Смысл, 2000. – 288 с.
17. Коломінський Н.Л. Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога/Н.Л.Коломінський //Практична психологія та соціальна робота. – 2003. - № 4. – С.12-13.
18. Ліщинська О.А. Практикум з індивідуально-психологічного консультивання початківців/О.А.Ліщинська. –К.:Перспектива, 1997.–39 с.
19. Личко А.В.,Иванов М.Я. Диагностика характера подростков/А.В.Личко, М.Я.Иванов //Вопросы психологи. – 1997. – № 2. – С. 122-130.

20. Маслоу А. Мотивация и личность /А.Маслоу;[пер. с англ.] – СПб.:Евразия, 1999. – 487 с.
21. Маценко В.Ф. Технология создания имиджа (фрагмент) /В.Ф.Маценко//Практична психологія та соціальна робота. – 1997. - № 10. – С.35-37.
22. Марінушкіна О.Є. Проблема шкільної дезадаптації у дітей молодшого шкільного віку/О.Є.Марінушкіна//Практична психологія та соціальна робота. – 2003. - № 3. – С.10-12.
23. Меновщиков В.Ю. Введение в психологическое консультирование/В.Ю.Меновщиков. – М.:Смысл, 1998. – 276 с.
24. Мэй Р. Искусство психологического консультирования /Р.Мей; [пер. с англ.]. – М.:Класс, 1994. – 184 с.
25. Немов Р.С. Основы психологического консультирования/Р.С.Немов. – М.: Владос, 1999. – 528 с.
26. Овчарова Р.В. Справочная книга школьного психолога/Р.В.Овчарова.– М.:Просвещение, 1996. – 352 с.
27. Основы практичної психології /За ред.О.В.Киричука, В.А.Роменця – К.:Либідь,1996. – 632 с.
28. Осипова А.А. Общая психокоррекция: Учеб. пособ./А.А.Осипова – М.: Сфера, 2002. – 512 с.
29. Онищенко Г.Індивідуальна психотерапія/Г.Онищенко //Основы практичної психології: Підручник. 2 вид. – К.:Либідь, 2001. – С.287-302.
30. Основы практичної психології: Підручник/[В.Панок, Т.Титаренко, Н.Чепелева та ін.]. – [3-тє вид. стер.]. – К.:Либідь, 2006. – 536с.
31. Основы консультативної психології:Аналіз сучасних концепцій / [О.Ф.Бондаренко.] – К.:РНМК Міносвіти України, 1992. – 116 с.
32. Панок В.Г. Практична психологія як галузь професійної діяльності //Основы практичної психології:Підручник. – К.:Либідь, 2001. – 533 с.
33. Панок В.Г. Концепція національної соціально-психологічної служби/В.Г.Панок //Педагогіка і психологія: Вісн.АПН України. – 1994. -№ 2-3. – С.17-27.
34. Панок В.Г. Українська практична психологія:визначення, структура та завдання (фрагмент)/В.Г.Панок //Практична психологія та соціальна робота. – 1997. - № 10. – С.8-10.
35. Панок В.Г.Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога /В.Г.Панок// Практична психологія та соціальна робота. – 1998.- №4. – С.5-7.
36. Панок В.Г. Практична психологія. Теоретико-методичні засади розвитку:[монографія]/В.Г.Панок. – Чернівці:Технодрук, 2010. -486 с.
37. Панок В.Г. Психологічна служба:Навчально-методичний посібник [для студентів і викладачів]/В.Г.Панок. – Кам'янець-Подільський:ТОВ Друкарня Рута, 2012. – 418 с.
38. Положення про психологічну службу системи освіти України//Зб.нормативно-правових документів психологічної служби та ПМПК системи освіти України. – К.:Ніка-Центр, 2005. – С.60-66.
39. Психологическая диагностика: Учебник /под. ред. М.К.Акимовой, К.М.Гуревича. – СПб.:Питер,2005. – 652 с.
40. Практическая психология образования :Учебное пособие/ [И.В.Дубровина]. –[4-е изд.]. – СПб.:Питер, 2006 – 592 с.
41. Розвиток психологічної служби та психолого-медико-педагогічних консультацій системи освіти України (підсумки роботи за 2005-2008 рр.)/[Н.В.Лунченко, А.Г.Обухівська, В.Д.Острова, В.Г.Панок та ін.]. – К.:Ніка-Центр, 2008. – 118 с.
42. Роджерс К. Консультирование и психотерапия. Новейшие подходы в области практической работы/К.Роджерс. – М.: ЭСКМО-Пресс, 1999. – 464 с.
43. Романин А.Н. Основы психотерапии: Учеб. пособ./А.Н.Романин. – М.: Академия, 1999. – 208 с.
44. Справочник практического психолога. Психодиагностика /Под общ. Ред. С.Т.Посоховой. – М.:АСТ;СПб.:Сова, 2006. – 671 с.

45. Чепелева Н.В., Уманец Л.И. Проблемы личностной подготовки психолога-практика в условиях вуза//Актуальные проблемы психологической службы:теория и практика:Сб. материалов Международной конференции (8-9 сентября 1992 г.). – Т.2. – Одесса:Общество психологов Украины, МОУ, ОГПИ им. К.Д.Ушинского, 1992. – С.111-112.
46. Словарь практического психолога /Сост. С.Ю.Головин. – Мн.:Харвест, 1998. – 800 с.
47. Франкл В. Психотерапия на практике/В.Франкл. – СПб.:Речь, 2001. – 256 с.
48. Хомич Г.О., Ткач Р.М. Основы психологічного консультування: Навч. посібн./Г.О.Хомич, Р.М.Ткач. – К.:МАУП, 2004. – 152 с.
49. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В.В. Психология и психотерапия семьи/Э.Г.Эйдемиллер, В.В.Юстицкас. – СПб:Питер, 1999. – 656 с.
50. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції: Навч. посібн/Т.С.Яценко. –К.:Либідь, 1996. – 264 с.
51. Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціальне-психологічне навчання/Т.С.Яценко. – К.:Вища школа. – 2004.- 679 с.
52. Яценко Т.С. Основы глубинной психокорекції: феноменологія, теорія і практика: Навч. посібн./Т.С.Яценко. – К.: Вища школа, 2006. – 382 с.

Інформаційні ресурси:

www.hbuy.ua

www.rambook.ru

www.urss.ru

<http://psyua.com.ua/page/zakon.php>

www.payho.ru

www/psychology.ru